157.822

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

157822

LEMBERG

TIZ HÓNAP AZ OROSZ CÁRIZMUS URALMA ALATT

IRTA POGÁNY JÓZSEF

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ÁRA 1·60 K

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Nikolay István emlék tiszteletével

Pogány József

LEMBERG

TIZ HÓNAP AZ OROSZ CÁRIZMUS URALMA ALATT

IRTA POGÁNY JÓZSEF

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

1 ✣ 9 ✣ 1 ✣ 5
KIADJA A NÉPSZAVA-KÖNYVKERESKEDÉS
BUDAPEST, VII. KERÜLET,
ERZSÉBET-KÖRUT 35. SZ.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

157822

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
Kézirattár
1947. évi 7722 sz.

R 1965

Lembergben.

A háboru elején Lemberg eleste jelentette a kudarcot, az orosz henger feltarthatatlan előregörgését, a háboru tizenegyedik hónapjában Lemberg visszavétele jelentette a diadalt, az orosz offenziva megtörését. Lemberg eleste jelentette Galicia orosz katonával való elözönlését, a Kárpátok veszedelembe jutását, Magyarország inváziótól való félelmét, Lemberg visszavétele jelenti Magyarország végső fellélekzését, Galicia felszabaditását, az osztrák-magyar monarchia ellenségtől való teljes megtisztulását.

A Lembergért vivott csata mindig végzetes és döntő fordulója volt a nagy északi háborunak. Lemberg Galicia centruma. Ide fut össze minden ut és minden vasut. Itt csomósodott össze minden állami és igazgatási hivatal. Politika, adózás, törvénykezés, gazdaság, sajtó, táviró, telefon, minden közéleti, irányitó, adminisztráló ág érző és mozgató idegeinek itt van a középponti agyveleje.

A stratégia minden közhellyé vált parancsával ellenkezik és mégis csodálatos módon a nagyvárosokért, a fővárosokért folyik a hadseregek küzdelme. A háboru

céljai a tömegekben mindig a nagyvárosokban szimbolizálódnak. 1870-ben Páris csőcseléke à Berlin kiáltással indult a háboru felé, 1914-ben a német hadsereg első roppant támadása Páris ellen szegeződött. Az orosz fogadkozás Berlint, Bécset és Budapestet jelölte ki az áhitott nagy célul. A keleti német offenziva koronájának mindenki Varsó megvételét érzi, a galiciai kimult orosz offenziva mindig Krakkó felé döfött.

A nagyváros fénye ugy vonzza magához a hadseregeket, mint a lámpa fénye az éjszakai lepkéket. És ez természetes is, mert ha nem is a stratégia, hát egy másik nagyhatalom: az ökonómia parancsolja. Az élet ma egyre inkább nagyvárosokban koncentrálódik. A főváros, az ipari, a kereskedelmi, a politikai középpont szerepe egyre nagyobb és döntőbb, a vidék egyre inkább függ a várostól. Ha az ellenségnek sikerül kioperálnia a fővárost az ország testéből, a nagyvárost a tartomány szervezetéből, megbénul politikailag és gazdaságilag egy egész országrész. A falvak pusztulása mindig csak lokális baj. Száz falu felperzselése mindig csak száz külön nyomoruság, amelynek a hatása megszünik a falu határán. De a százezres nagyváros kézrekeritése roppant földrengés, amely végighullámzik az egész országon. Ut, vasut, telefon, táviró vágányai és drótszálai megszakadnak, de megszakadnak a politika, a gazdaság, a hitelélet láthatatlan vágányai és drótszálai is. A füstölgő falvaknál mélyebb, nagyobb és általánosabb pusztulást

jelképeznek a nem füstölgő gyárkémények. Ezért nemcsak erkölcsi és politikai szimbolum, de igazgatásban és gazdaságban is roppant esemény Lemberg visszavétele. Lemberg sokszor és sokban Bécset és Budapestet is jelentette és jelenti. Ez a különös fontossága adja meg a jogosságát annak, hogy Lemberg neve most könyv élére kerüljön cimül. A monarchiába törő orosz inváziónak, a monarchia egy részét hónapokig elboritó orosz idegenuralomnak legjellegzetesebb példája a Lemberg sorsa. Tiz álló hónapig volt orosz kézben. Még a háboru elején szakitották el és majd egy esztendős küzdelem kellett, amig ujra visszavehették.

Az oroszok tiz hónapos lembergi uralmáról szól ez a könyv. Megpróbálja képét adni egy idegenuralom alatt levő város életének. Ami vád és keserüség van benne, az az idegenuralom ellen szegeződik, az orosz cárizmus idegenuralma és minden idegenuralom ellen, de sohasem az orosz nép ellen.

Mindössze csak három napot tölthettek a haditudósitók Lembergben. Háromnapos látogatás eredménye ez a könyv. De mégse vádolja senki felületességgel. Még az első lembergi csatában közeledtem először Lemberghez, a Böhm-Ermolli akkor már csak későre érkező hadseregével. Tiz hónap kellett, amig Böhm-Ermolli serege nyomán végre el is juthattam Lembergbe. Mint harcoló katona és mint harcot figyelő haditudósitó keresztül-kasul bejártam Galiciát, isme-

rem majd minden városát, Stanislau, Stryj, Sanok, Sambor, Tarnow, nemcsak a nagy háborunak, de az életemnek is nagy állomásai. Galicia problémái sokszor és sokfélekép megmutatkoztak előttem.

De maga Lemberg is ugy kitárult előttünk, ahogy békében város soha ki nem tárulhat. Kétszer fordult fel fenekestül minden ebben a városban: amikor az oroszok bevonultak és amikor az osztrák-magyar csapatok bevonultak. Minden intézménye, minden problémája, minden erkölcse a veszély, a szintvallás őszinte óráiban mutatkozott meg.

Tiz hónapig élt idegenuralom alatt a város. Tiz hónapig senki se jajdulhatott, mindenki szájára kosarat rakott a félelem. Most egyszerre szabadult fel minden száj. Mindenkinek van panasza. Mindenki mindent el akar mondani. Minden lélek megnyilik, minden sziv közlékennyé lesz. Mindenkivel történt valami, amit okvetlen el kell mondania. Mindenki ugy érzi, hogy jelentős dolgokon ment keresztül. Békeidőben esztendő alatt nem mutatkozik meg idegen előtt egy város igy, ilyen nyiltan, ennyire mez nélkül, mint most a tiz hónapos idegenuralom szabaduló óráiban három nap alatt.

Az ujjongó életöröm városa.

Lemberg népe ugy meséli, hogy junius 22-én, délelőtt tiz órakor egyetlen huszár vonult be elsőnek Lemberg városába. Poros, verejtékes volt a huszár, fáradtság gyötörte, szomjuság kinozta, háboru viharja verte, de patrulnak küldték, hát jött egyedül az idegen, nagy város felé, ahol még ott állt az ellenség. Meg-megállitotta a lovát, merevvé tágitotta a szemét, hegyezte a fülét, lát-e, hall-e még kozákot. Nem vágtatott, óvatosan, kis iramokban haladt, ahogy a jó patrul kötelessége. De nem soká volt egyedül és bizonytalanban. Odatrappolt melléje egy másik lovas. Civil. Lembergi zsidófiu. Isten tudja, hol szerzett lovat, hogy jutott eszébe a vakmerő vállalkozás, hogy ilyen magasra emelkedjen a pult mellől. A város határában a zsidófiu odaléptetett a huszár mellé és vezette, kalauzolta befelé az idegen, még majdnem ellenséges nagy városba.

Szimbólum ez. Igy van ez most egész Galiciában. Jön az osztrák-magyar hadsereg és ezer veszedelmen, vakmerőségen, mártirságon át már várja a galiciai zsidó és viszi,

vezeti, kalauzolja, ápolja, rejtegeti, isteniti, Messiássá avatja.

Szinek, hangok ragyogó, kábitó, rikitó kavargása. Nem igaz az, hogy csak italtól lesz mámoros az ember. A szin, az illat, a fény, a hang is nagyszerü mámor keltője. És ma Lemberg csupa szin, csupa illat, csupa fény és csupa hang. Lobogók iparkodnak minden házon ég felé a tavaszi szélben. A piros, fehér, zöld, fekete, sárga szin őrült, vad tobzódása ez. Német zászló, magyar lobogó, osztrák zászló, török zászló, lengyel zászló, Lemberg város zászlaja: — mert-e valaha festő igy, ennyi vad, töretlen szinnel, ilyen rikitó ellentéttel dolgozni? A nemzeti szinek roppant palettája ma Lemberg. És mindenütt tarka, keleti szőnyegek az erkélyeken és az ablakokban. Fantasztikus álomlátvány, élő Ezeregy-éjszaka ma Lemberg. És ablakokból, erkélyekről virágeső zuhog. Az utca megtelik virággal. Gépkocsik görnyednek a virágzuhatag sulyától. Most az arcomon csattan a felém dobott nagy, szines bokréta. Forró, fájó szerelemmel várt bennünket ez a város. Nagy, lázas farsangot ül, ujjongó karnevált ünnepel. Tébolyitják a szemet a szinek. Az utcákon fiatal, szép nők folyama ring. Ami szépet két nagyszerü faju fajta, a lengyel meg a zsidó termel, az mind itt van most a Karola Ludwigán. És telve a város katonával, a csukaszürke, a tábori zöld, egész sereg ezred parolija virit

a napban. Muníciókolonnék jönnek-mennek. Német dzsidások apró zászlói lebegnek. Trainek vonulnak. Autók furják át magukat a gomolyagon. Rikkancsok rikkantják uj lapok uj szenzációit. Bujdosó magyar meg osztrák foglyok kokárdákkal, szabadon, hangos, boldog szóval járnak. Tüz a nap. Égnek a szinek. Kábit a tömeg. Zugnak a szavak. Néha még ágyuszó is dörög. Mámorit a virág, a napsugár, az embertömeg szaga. Kiterül előttünk — csak a mesék királyai járhattak ilyen csodaszönyegen — az élet minden pompájának minden ragyogása.

Osztrák-magyar csapat vonul a lembergi utcán. Hosszu szürke kigyó. Sippal-dobbal, muzsikával, virágosan jönnek. Muzsika és virág a csatatér narkózisa. Ünnepli őket a nép. Zsufolt, kábitó tömeg a széles ut két járdája. De uj csapat vonul velük szemben. Hosszu zöld kigyó. Orosz foglyok menete. A két menet találkozik. A két kigyó feje összeér. Egy percre elszorulnak a lélekzetek, megállanak a szivverések. Mi lesz, ha a két ellenség most egymásba mar? A két kigyó már szemtől-szembe áll. De nincs baj. A zöld kigyónak ki van már törve a méregfoga. Fegyvertelen. A két csoport vonul egymás mellett, négyes sorok itt is, négyes sorok ott is, katonák itt is, katonák ott is, de győztesek itt, legyőzöttek ott, csatába induló harcosok itt, tömegtáborba induló foglyok ott. A két csapat találkozik és Lem-

berg népe felujjong. Most érte el megalázása csucsát az orosz. Fegyver nélkül, őrizettel, rabságban kell elvonulnia a civiltömeg előtt, amelyet még tegnap gyötrött, kancsukázott, amelyen még tegnap ugy uraskodott. Ujjongás száll a tömeg lelkére. Ujjongás tapsvihara csendül. Az utca népe tapsolni kezd a roppant, a tragikus szinjátéknak. Egy pillanatra szinpaddá lett a világhistória és Lemberg népe világtörténelmi publikummá. A taps terjed, orkánlik tovább. Egyik utcából a másikba, egyik erkélyről a másikra, egyik kávéházból a másikba, egyik tenyérről a másikra. Egész Lemberg tapsol. Egész lelkével, a pillanat minden önfeledtségével átengedi magát a negyedmilliós város a taps mámorának. Igy tapsol a gyerek, ha nagyon szépet lát. Igy tapsol az ember, ha egy percre nincs más dolga semmi, csak az öröm, csak az örülni tudás.

Az orosz az ur Lembergen. Jön a zsidó a környéki faluból és passzust kér, hogy Lembergbe mehessen. Megkérdi az orosz tiszt:

— Ty jewrej? Zsidó vagy?

— Igen, uram.

— Akkor nem kapsz passzust.

Bevonult a második hadsereg. Az osztrák-magyar uralom az ur Lembergben. Megint a városba akar menni a környékről a zsidó. Passzust kér. Megállitja az osztrák-magyar tiszt a vámnál:

— Ty jewrej? Zsidó vagy?
— Igen, uram
— Akkor nem kell neked passzus.

Az osztrák-magyar második hadsereg kommandójánál. Bardolff doktor vezérőrnagy, a hadsereg vezérkari főnöke előadást tart a nagy csaták soráról, amik visszaszerezték Lemberget. Beszél Przemysl megvételéről, a Wereszicza-menti nagy, véres harcokról. Elvonultatja Grodek, Komarno, Janow csatáit. Vér, pusztulás, ágyudörgés, gránátfütyülés viziói, hallucinációi jelennek meg a szavai mögött. Magyarázza a nyugatról keletre haladó front és a délről északra törő front kétágu harapófogóját. Elmondja, hogy Lemberg kitolt erődmüveit első rohamra kellett megvenni. És diadaltól mámoros a hangja, amikor a nagy harcok csucsához: Lemberg bevételéhez ér. Mintha kommandót harsogna, ugy száll a hangja: Ez volt cselekvéseink koronája. Győztünk, pedig keményen, szivósan ellenállott az orosz. Nagy dologról volt szó. Galicia centrumáról. Politika, gazdaság, stratégia sulypontja van itt. Hónapok óta rendszeres épitéssel berendezkedett már Lembergben az orosz. De küzdelmünk nem volt hiábavaló: győztünk, Lemberg a miénk!

Ólmosan nehezedett a lelkekre a cári uralom. Fojtott, bénitott mindent. Ráült az

életre és elzárta minden forrását, minden kibuggyanó örömét. A cárizmus nem türte, hogy az emberek éljenek, örüljenek és élvezzenek. Este nem volt szabad az utcára lépni. Kilenc órakor már be kellett csukni a kapukat. Kilenc órakor már be kellett hunynia szemét a nagy városnak. Kilenc órakor már otthon kellett lennie minden polgárembernek. Kilenc óra után már csak orosz tisztek és dámáik lármája visszhangzott az elhagyott aszfalton. De még ez a kilenc óra is voltaképen nyolc óra volt. Az orosz uralom a pétervári ochranával és kancsukával együtt elhozta a pétervári időt is, amely egy órával mindig előbbre szalad a mi időnknél. Pétervári idő szerint kellett lefeküdnie a kaszárnyává tett Lemberg lakóinak este kilenc órakor, amikor a régi lembergi idő szerint még csak nyolc óra volt. Egy kedves, müvelt filozófus asszony panaszolta ökölbeszoritott kézzel:

— Egy óránkat minden napunkból elloptak az oroszok!

És ahogy mondta, a kipirult arcán, a haragtól csillogó szemén látszott, hogy ezt érzi az orosz uralom legnagyobb bünének. Lemberg népének életéből mindennap elloptak a cár emberei egy órát. Az életet, az örömöt magát rabolták el Lembergben az emberektől. Tiz hónap minden napján egy órával kevesebbet élhettek, élvezhettek az emberek Lembergben és most, mintha ennek a tiz hónapnak mindennapi egy óráját akarnák behozni, olyan mohón, olyan elemi ős-

erővel nyulnak az emberek Lembergben az élet, az öröm pohara után. Kávéház, utca, mozi, tér tele van zenével, mámorral, szerelemmel. Mindennap elloptak az életünkből egy órát! Fenékig hajtsuk le most az öröm hatalmas kupáját!

Elvonulóban voltak már az oroszok Lembergből. Már elvitték hivatalaikat, papjaikat, dámáikat, irataikat, raktáraikat, ochranájukat. Biztosságba akarták helyezni hiveiket is. Kihirdették hát mindenfelé, hogy aki akar, az velük jöhet Oroszországba. Ukázaikkal falra irták, lapjaikkal harsonázták, hogy aki nem akarja megvárni az osztrák-magyar hadsereget és nem akar az osztrák sorozóbizottság elé állani, az kap igazolványt és velük futhat szent Oroszországba, atyuska szárnyai alá. Akadtak olyanok, akik az utolsó pillanatban csakugyan együtt szaladtak el a futó orosz uralommal. Vonatra rakták őket. Egy részük el is jutott Oroszországba. De jórészüket bizony Brody előtt egyszer csak leszállitották a vonatról, goromba kozákok vették körül őket és hajtották az egész csordát — sáncot ásni. Uj hazájuk kozákkal, nagajkával, kényszermunkával fogadta őket.

Nem ez a történet az érdekes, hanem az, ahogyan ezt a lembergiek elmesélik. Azt a becsületes kárörömöt még arcokon nem láttam. Hogy ujjong a hangjuk, hogy ragyog a szemük, ha ezekről a póruljártakról be-

szélnek és ha a maguk hüségét, kitartását, derekasságát gondolják el. Hogy repes az örömtől minden porcikájuk, ha arra gondolnak, hogy nekik most semmi közük se kozákhoz, se nagajkához, se ochranához, hogy őket senkise kommandirozhatja sáncásásra. Milyen nagy dolog egy kicsi darabka szabadság, ha igy lehet örülni neki!

Mig az orosz volt az ur Lembergben, nem jelent meg ott se rutén, se szocialista, se zsidó ujság. Csak a nagylengyel lapok irhatták szabadon a maguk mondanivalóját, de a lengyel nép igazi közvéleményét jelentő sajtó is csak hallgatással beszélhetett. De tiz hónap után jött végre a szabadulás. Junius 22-én bevonultak Lembergbe Böhm-Ermolli csapatai és junius 23-án már ujra megjelentek a rutén meg a zsidó ujságok és 24-én már megjelent a szociáldemokrata „Glos“ is. Különösen érdekesek a zsidó lapok. Egyszerüen ott folytatták a számozást, ahol az orosz uralom előtt elhagyták. Utoljára 1914 szeptember 3-án jelentek meg 207-es számmal, most, hogy 1915 junius 23-án ujra megjelentek, egyszerüen 208-as számot irtak. Az egyik zsidó ujság meg is okolta: „Törültessék ki mindaz, ami közben volt.“ Igen, ez ma Lemberg! Lemberg el akarja felejteni, ami a tiz hónap alatt történt. Ki akarja törülni emlékéből a rettenetnek a tiz hosszu hónapját. Nem is igaz, hogy itt voltak és uralkodtak az oroszok. Nem is igaz

semmi. Ébredjünk fel a gonosz álomból. Nem történt semmi. 1914 szeptember 3-ikától 1915 junius 22-ikéig megállott a világ. Folytassuk az életet, ahol akkor elhagytuk. Éljünk, éljünk, éljünk ugy, mint akkor, mint azelőtt, mint régen.

Szinházban voltam az este Lembergben. Még nem is volt igazán este. Hét órakor még gyönyörü nyári nappal élt Lembergben és szinte fájt az ember szive, hogy a megváltott jegy kitépte az Akadémia-utca korzójából. Hatalmas, szép szinházépület. Az előcsarnoka vasrácsai között emberkigyó. Jegyet váltanak. Csupa katona. Tisztek, közlegények. Nagy nézőtér. Pirosbordó és arany. Tele katonával. A földszinten tisztek, a páholyokban tisztek, az emeleteken közkatonák. Szinte csak a szinészek civilek az egész szinházban. Luxemburg grófját játszák. Hájas, elvénhedt asszony a primadonna. Megdöbbentően nem szép nők a mellékprimadonnák meg a kóristalányok. Érthetetlen. Odakünn a korzón százával, ezrével sétálnak a világ legszebb női, két széttépett, letiport népnek, a lengyelnek és a zsidónak az asszonyai, leányai és idebenn ennyi csufság egy halomban. Akármelyik husz sétáló nő odakünnről a korzóról szebb, mutatósabb volna, mint ez a husz szomoru némber.

A felvonásközben kimegyek. Levegőzni. Már erősen alkonyodik. Piroslik az ég alja. Csak nem égő falvak fénye? Mily furcsa

ilyen nyári estén a nagyváros élete. Valami halk, finom, fájó szomoruság száll az emberre, hogy nem ölelheti magához egyetlen öleléssel mindezt az egész, ezt a sok életet. Talán még több ember az utcán, mint nappal. Mennyi szerelmes pár. Valahol hangosan énekelnek. Benn a muzsika is csupa olcsó, futó szerelem. És milyen furcsa, a szinház előtt álló lámpaoszlophoz hátas paripa van kötve. Valami tiszt lova, aki a frontról egyenesen a szinházig lovagolt, kikötötte a lovát, bement, jegyet váltott és most, husz kilométerre az ellenségtől, kikefélkedve, megmosakodottan a Lehár szerelmes muzsikáját hallgatja.

A második felvonás is csupa szerelem. De mindennek a csucsa, amikor az egyik szinész átöleli az egyik szinésznőt, az ajkához tapasztja az ajkát és igy, egymáshoz forrott szájjal táncolnak körül a szinpadon. Percekig tart ez a csók és a nézőtér kidülledő szemmel, izgult érzékekkel, lázas vérrel, táguló, reszkető orrlikakkal nézi. Az asszony és a férfi teste egymásba fonódik. A két száj végnélkül csókolja egymást. Végtelenségig tart már ez a csók és amikor végre kitáncol a szerelmes pár a szinpadról, őrült, vad tapsban oldódik fel az idegek görcsös feszültsége. Vad ujrázás tombol. És a szinésznek meg a szinésznőnek ujra ki kell jönnie, ujra össze kell tapadnia végtelen csókban. Uj lázas lihegés a nézőtéren. És még harmadszor is követelik a csókot, a hosszu, a végtelen csókot. Most már nemcsak a nézőtér

örjöng, most már, mintha a szinpadon is a szinész és a szinésznő igazi mohósággal keresné egymás száját, mintha már rájuk, a csók komédiásaira is átragadna a nézőtér csóklihegése, csókmámora.

Ép, erős, egészséges férfiak százai gyulladtak ki előttem. Katonák akik most jöttek a frontról és holnap már mennek a frontra. Katonák, akik tudják, hogy ma még élnek, de talán már holnap halottak. Férfiak, akik hónapok óta nem láttak asszonyt, nem csókoltak nőt. Az asszony mámora, a csók lihegése ilyen roppant erővel, ilyen gigászi módon, ilyen vad lihegéssel sohse jelent még meg előttem. Istenem, mi mindent mutat meg uj arccal a háboru. Még a szerelem is más, mint ahogy régen, valaha, békék idején ismertük.

Mindenütt, utcán, téren, kávéházban, kocsik ölén, mozik sötétjében az ujjongás, az élniakarás városa volt a felszabadult Lemberg, de talán itt, a szinházban, a csókmámorban nőtt igazán az életöröm ujjongó városává.

Nagajka.

A cár seregei és hivatalnokai, kozákjai és ochranája szeptember 3-án vonultak be a meghóditott Lembergbe és tiz hónap után a város szónoka igy jajdult fel a bevonuló osztrák-magyar generális előtt: „Szenvedéseinknek nem volt határa.“ Pedig a cári uralom nem akart kegyetlen lenni Lembergben és nem is volt különösképen kegyetlenkedő. Csak olyan volt, mint odahaza. Egyszerüen átplántálta otthoni uralmát Galiciába.

Csak az orosz forradalmárok emlékiratait és Európához feljajduló panaszait kell olvasnunk és szóról-szóra, jajról-jajra ugyanazt találjuk bennük, ami Lembergben történt. Nem az o r o s z volt gonosz Lembergben, csak éppen a c á r i z m u s jelent meg a maga uralmának egész teljességével. Kozák, kancsuka, katorga — ez az orosz cárizmus odahaza és ez volt Lembergben is. Kozák, kancsuka, katorga — ez az orosz cárizmus Nagyoroszország népével szemben, ez volt hát természetesen, magától értetődően Vörös-Oroszországban is. „Nem adhatok mást, mint lényegem“ — mondja Lucifer az Ember

tragédiájában. „Nem adhatok mást, mint lényegem" — cselekszi az orosz cárizmus a népek nagy tragédiájában. Az orosz cárizmus odahaza üldözi a szocializmust, letiporja a nemzetiségeket, halálra gyötri a zsidót. Most idegenbe jött vendégszerepelni és mint a vénülő színész, itt is csak a régi parádés szerepeit tudta eljátszani: üldözte a szocialistákat, letiporta Ukraina mozgalmát, kinozta a zsidót. Az orosz cárizmus a felszabaditás jelszavával jött Galiciába. És a felszabaditás jelképéül a nagajkát, a hétágu korbácsot hozta el. Parodizálta az orosz cárizmus a francia forradalmat és örökösét, Napoleont, akik körülvitték a szabadság véres kardját a régi abszolut és feudális Európában. De a szabadságért életüket adók vérétől piros frigiai sipka helyén a szabadságot kivánók vérétől piros nagajka lett a cári felszabaditás jelképe. Ma már egyetlen uralomnak sincsen meg a jogossága ahhoz, hogy más népeket felszabaditson, ma már a népek maguk szabaditják fel magukat. De semmiképp se lehet a felszabaditás eszköze a népek legfélelmetesebb veszedelme: az invázió. Az ellenség beözönlése mindig a közvetlen romlást, a fegyver barbár uralmát, a férfivért, az asszonyi könnyet jelenti. Az invázió mindig a gyermek pusztulását, a férfi megalázását, az asszony meggyalázását hozza. Az invázió a legnagyobb veszedelem és az invázió elháritása az egyetlen jogos háboru.

Az oroszok nem voltak különösképen

kegyetlenek Lembergben, csak éppen idegenek, fegyver jogán uralkodók voltak. Az orosz invázió tiz hónapja Lembergben nem produkált az emberi nem emberségét megszégyenitő dokumentumokat, de megmutatta, hogy az okosabb, magát türtőztetőbb, a népet nem elvaditani akaró idegenuralom is idegenuralom, megmutatta, hogy igaza van a szocialista elméletnek, amikor minden haladás alapjául és előfeltételéül az idegenuralom elháritását tekinti. A tizhónapos lembergi orosz invázió megmutatja, amit Európa szocialistái évtizedek óta egyedül hirdettek, hogy az orosz cárizmus az európai haladásnak mekkora ellensége.

Lemberg népe nem szenvedett ugy a tizhónapos invázió alatt, mint ahogy Keletporoszország népe ebben a háboruban, vagy a Hererok népe előbbi háborukban, nem szenvedett ugy, mint ahogy a keresztény örmények szenvedtek évtizedekig a mohamedán kurdok mészárlásaitól és ahogy most a mohamedán kurdok szenvednek a keresztény örmények pogromjától. Az oroszok nem ugy jöttek Lembergre, mint a vandálok Rómára. De j ö t t e k, de hóditókul jöttek, de ott voltak és mint minden idegenuralommal szemben, mégis igaza volt a városi küldöttség szónokának, aki a bevonuló osztrák-magyar hadsereget üdvözölte, mikor azt panaszolta: „Szenvedéseinknek nem volt határa.“

Ukraina letiprása.

Lemberg politikai kávéházában beszéltem velük, a Café Rómában. Zsufoltan, egymás mellé préselten ültek együtt a márványasztalnál. Együtt voltak ott mindazok, akik ma Lembergben az ukrainai nemzetet képviselik. Ukrainai intellektuellek. Egyikük sem tagja Ukraina nemzeti bizottságának, mert a bizottság tagjait vagy az oroszok cipelték el Szibériába, vagy az okos félelem szöktette el Bécsbe. Hirtelen és szinte magától összeverődött vezetőség ez, mint ahogy forradalmi mozgalmak sohasem szorulnak merev bürokráciára, hanem minden üldözéssel szemben ki tudják magukból teremteni második és ha kell, harmadik és negyedik vezetőségüket is. Annyira összepréselten ültek a kávéház asztala mellett, hogy ha egyik megmozdult, ha egyikből kitört a fojtott szenvedély heves gesztusa, akkor vele mozdult, vele hullámzott a többi is. Nem fiatal emberek voltak ezek az ukrainaiak. Csupa meglett férfi, több ősz, öreg ember, de annyi láz füti őket, olyan szenvedély tör ki belőlük, ahogy csak elnyomott népek ifju

nemzeti, még forradalmi szinü mozgalma tud lángolni és lobogni.

Égre kiált a panaszoló szavuk, suttogva orditják vádjaikat az orosz cárizmus ellen, reszketnek, senkiben se biznak, hiszen még nem régen is nemcsak a cárizmus, hanem a lengyelség nemzeti elnyomása ellen is küzdeniök kellett. Ahogy az egyik szenvedélylyel magyaráz, a másik hirtelen odasugja (idegen ember árnyéka suhant el az asztalunk mellett): „Csitt! Vigyázz! Lengyel!"

És ahogy beszélnek, gesztikulálnak, ahogy jajgatnak és áradoznak, egyre világosabb körvonalakkal, egyre vállasabban, egyre izmosabban kibontakozik egy most serdülő, ifju, forradalmi nemzetóriás alakja. Nemcsak panaszok jajgatnak, hanem utópiák terülnek szét, ábrándok gomolyognak, lázas lelkesség szól az ukrainai nép nagy felszabadulásáról, az önálló, a független, a szabad Ukrainárol.

Mi az Ukraina?

Erre a kérdésre első pillanatban Jókai és a romantikus Mazeppa jut az emberek eszébe, azután megvetően tudnak még valamit áruló rutén parasztokról, emlékeznek még valahogy a magyar máramarosi rutén skizma-pörre. Ennyivel szokták elintézni Ukrainát és kevesen akarják tudni, hogy Ukraina népének mozgalma a világhistória egyik legfontosabb mozgása.

Ukraina megszerzése tette nagyhatalommá Oroszországot. A XVI. század közepén hatalmas és független állam

volt Ukraina, amely a galiciai Santól a Donig és a Fekete-tengerig nyujtózott. A rutén népről nevezték hosszu ideig a Fekete-tengert Mare Ruthenumnak. Hosszu volna elmondani Ukraina állami életének viszontagságait. Csak a végeredmény a fontos. Mindenfelől ellenség ostromolta. Északról a moszkoviták, nyugatról a lengyelek és litvánok, délről a tatárok és törökök árasztották el. A Keleti-tengerhez és a Fekete-tengerhez csak Ukraina testén keresztül lehetett jutni és ezt a szegény, szerencsétlen testet tiporták mind e hatalmak seregei. Ukraina földje volt a csatatér e folytonos háboruk során és a sok százados küzdelmek után az 1709-iki poltavai csatában végleg elveszett Ukraina. A sokfajta nép versenyéből Moszkva került ki győztesen és Ukraina megszerzésével Moszkva európai nagyhatalommá nőtt. Ukrainával jutott el Oroszország a Keleti- és Fekete-tengerhez és ezzel elsőrangu európai szerephez. Ukraina megszerzésével lett Oroszország nagyhatalommá és azóta, ahányszor Oroszország tulsulyra került, ahányszor valakivel háboruban állott, ellenfelei mindig felvetették az ukrainai kérdést. Mindig felfedezték, hogy Oroszországot Európában másodrendü hatalommá tenni csak Ukraina elszakitásával és függetlenné tevésével lehet. Hatalmas terület Ukraina földje: 680.000 négyzetkilométer, amelyből 75.000 Keletgaliciára esik. Hatalmas, 32 milliós nemzet Ukraina népe. Ebből vagy négy millió él Galiciában és Buko-

vinában.

Történelmi konfliktusok során mindig felvetődött Oroszországgal szemben az ukrainai kérdés, de sohasem kerekedett belőle a cárizmusra komoly veszedelem. Mindig csak külső hatalmak próbálták feszíteni, de Ukraina népe maga sohasem érezte. Ukraina népéből kitiportak minden nemzeti öntudatot. Megfosztották valamennyi nemzeti intézményétől és szervezetétől. Eltiltották, nem létezőnek jelentették ki nyelvét. Elcsábították felsőbb osztályait, pusztán csak elnyomott osztályok, parasztok és proletárok nemzete lett Ukraina, amelynek se nemessége, se polgársága, se értelmisége nem volt.

Két roppant viharnak kellett jönnie ahhoz, hogy Ukraina népe felébredjen. Az egyik a nagy orosz forradalom volt 1905-ben, a másik a galiciai általános választójog megalkotása volt 1906-ban.

A dicsőséges nagy orosz forradalom a csufos, kudarcos japán háboru után megmozgatta az egész nagy birodalom néptömegeit. Egyszerre belesodródtak a politika és a szociális élet küzdelmeibe az addig közömbös és számot nem tevő parasztok és munkások. A népnek egyszerre roppant szerepe támadt a kormányzás, az államvezetés dolgaiban. Immár nemcsak a felső osztályok döntötték el a társadalom és állam nagy kérdéseit, hanem a nagy néptömegek. A forradalom demokráciát teremtett Oroszországban, parlamentet alkotott, gazdag sajtót nö-

velt, megszervezte, felvilágositotta, képviselői utján uralomba ültette a népet. A néptömegek megmozdulásával megmozdult sok százados alvásából Ukraina népe is. Amint a paraszt és a munkás valakivé lett a társadalomban, valakivé lett Ukrainának parasztokból és munkásokból álló népe is. A szociális megmozdulás Ukrainában nemzeti megmozdulást is jelentett. Egyszerre feltámad az elnyomott ukrainai nyelv. Bőséges ömléssel indul meg az ukrainai sajtó, százezer számra szóródnak ki a nép közé ukrainai nyelven irott füzetek és könyvek. Ukrainai munkás- és parasztpártok alakulnak. Egyszerre kialakul az ukrainai intellektuellek rétege. Különösen a néptanitók és a diákok lesznek népük szenvedélyes felvilágositóivá, öntudatra nevelőivé és nemzeti harcosaivá. Az addig elhagyott parasztság és munkásság egyszerre szociális és nemzeti öntudatra ébred.

Ugyanekkor a modernné váló gazdasági élet, a földbirtoknak egyre inkább paraszt kézbe való kerülése, egyre több parasztfiunak szellemi pályára való lépése és e szociális fejlődés megkoronázója: az általános és egyenlő választójog öntudatra ébreszti Galiciában is a rutén parasztot. A rutén paraszt nem érzi magát többé jobbágynak, hanem egyenlő jogokat követel a lengyel nemes urral és a városi zsidó polgárral szemben. De ugyanekkor nemzeti öntudata is felébred: amelyik pillanatban nem érzi magát jobbágynak, abban a pillanatban kezdi ma-

gát ukrainainak érezni. Lemberg lesz ennek a mozgalomnak a centruma. Rosvita névvel népfelvilágositó egyesület alakul. Megszervezik a nagy rutén költőről elnevezett Sevcsenko-társaságot, amely könyveivel elárasztja Keletgaliciát. Gazdasági szervezetek tömörülnek, ukrainai könyvtárak nyilnak, ukrainai ujságok jelennek meg. Olvasótermek százai terjesztik az ukrainai kulturát. Az addig csak paraszti rutén nyelvből irodalmi nyelv lesz, amelyet iskolákban tanitanak, amelyen szónoklatokat tartanak, amelyet hatóságok is számbavesznek. Galiciában és Bukovinában már vagy husz ukrainai középiskola van és a lembergi egyetemen ukrainai tanszékek épitődtek. Politikailag is a história szinpadára lépett Ukraina nemzete. Az első forradalmi orosz dumában negyven ukrainai képviselő ült és csak a harmadik, az államcsinnyel teremtett torzdumából tudta őket kiszoritani a cárizmus. Ausztriában harminckét képviselője van a parlamentben a rutén népnek, akiknek obstrukciója nem egyszer kényszeritette rá Ukraina akaratát az államra.

Ausztriában egyre fokozottabb mértékben tudta magának kiverekedni Ukraina népe nyelve, irása, kulturája és agitációja szabadságát. Oroszországban azonban a forradalom leverésével a cárizmus letiporta Ukraina minden sarjadzó nemzeti reményeit is. Ez az a pont, ahol Ukraina mozgalma belekerül a világpolitika legfontosabb bonyodalmaiba. Ausztriában

egyre izmosabbá lett a rutén nép nemzeti öntudata, egyre komolyabban vert gyökeret a lelkekben Ukraina nemzeti önállóságának az eszméje. Galicia az évek során Ukraina nemzeti egyesülésének és önállósulásának Piemontja lett. Az ukrainai népnek csak kicsiny töredéke lakik Galiciában, mint ahogy az apró Piemont is csak kicsiny része volt a széttagolt olasz nemzetnek, de mindaz, ami Galicia ruténjeiben és ruténjeivel történik, hangos szavu echoval visszhangzik az orosz Ukraina lelkében is. Ukraina kérdése igy lett az orosz birodalom életkérdésévé. Oroszország területén huszonhét millió rutén él. Ha ez a roppant tömeg felébred és önálló nemzetnek érzi magát, ha nem marad többé a nagy orosz nemzet egyik tájszólása, abban a pillanatban az orosz nemzet törpe kisebbséggé lesz a nagy birodalom nemzetiségeivel szemben. Ha Ukraina népét sikerül örökre beolvasztani az orosz nemzetbe, akkor finnekkel, lengyelekkel, tatárokkal és egyéb nemzetiségekkel szemben hatalmas és tömör többséggé lesz az orosz, ha nem sikerül, akkor egyrészt elveszti hegemóniáját a nagy birodalomban, másrészt kiszorulván a Keleti- és a Fekete-tengertől, kiszoritódik Európából is.

Az orosz cárizmus létfentartási ösztöne tehát kettőt parancsol: először elnyomásban kell tartania Ukrainát a maga birodalmában és elnyomásban kell tartania — Galiciában. A cárizmus el is követett mindent, hogy

lefojtsa Ukraina nemzeti öntudatraébredését. A maga országában végsőkig üldözött mindent, ami ukrainai, Galiciában pedig moszkalofil ellenmozgalmat szervezett az orosz rubel, hogy megossza vele a rutén nemzetet. Ukraina mozgalma azt hirdeti, hogy a rutén nép külön nemzet és nem azonos a nagyorosszal, a moszkalofil mozgalom azt agitálja, hogy orosz és rutén egyugyanaz és hogy a ruténségnek bele kell olvadnia a nagyorosz masszába. De az orosz cárizmusnak itt sem lehet még megállania. Minden rutén kulturális és nemzeti intézmény Galiciában lázító és öntudatra ébresztő veszedelmet jelent számára az orosz Ukrainában. Végleg csak ugy tiporhatja le az ukrainai Piemontot, ha a kezét ráteszi Keletgaliciára. Ezért törekszik annyi véráldozattal az orosz cár Galicia birtokára. És ez a históriai fejlődés az egyik oka az osztrák-magyar monarchia és Oroszország ellentétének, végső soron pedig itt mutatkozik meg egyik oka a világháborunak. Bekövetkezett az, amit az azóta orosz fogságba került kiváló osztrák szocialista, Otto Bauer még a háboru előtt előre megjósolt: „Talán egykor véres csatatéren döntik majd el, vajjon Keletgaliciára is rákényszeriti-e az orosz rendőr az orosz nyelvet, vagy pedig kisiklik-e Oroszország kezéből az Ukrainán való uralom és két nemzetté hasad-e az orosz nép."

Voltaképen csak már békében megalkotott programmját valósitotta meg a cáriz-

mus, amikor inváziójával elárasztotta Galiciát és első dolgául letiporta Ukraina mozgalmát. Már az orosz uralom első napján megkezdődött az ukrainaiak üldözése. Ukraina képviselői megjelentek Lemberg első kormányzójánál, de ez brutálisan felelte: „Ukrainai népet nem ismerek. Örüljenek, hogy egyesülhetnek a nagy Oroszországgal." Szólt, sarkonfordult és otthagyta őket. Ez történt az első nap, a harmadik napon pedig a rutén metropolitát, Szeptyckyj grófot Kurskba számüzték. A metropolita nemcsak a ruténség vallási, hanem nemzeti feje is volt és radikális, demokrata érzésü politikájával nagy szolgálatokat tett a galiciai választójog kiverekedésében. És azonnal megkezdődött az üldözés mindenfelé a görögkatolikus rutén papság ellen. Azt mondották, hogy az egész ukrainai különválási mozgalom alapja a görögkeleti egyháztól való különállásuk. A ruténck templomait mindenfelé ortodox templomokká változtatták, mindenfelé beültették a maguk pópáit. A legnagyobb rutén templomnak, a lembergi Jura székesegyháznak a sok évszádos kincseit elrabolták. A metropolita ugyan mindent befalazott, de árulók denunciálták. Eulógius, az orosz érsek korláttalanul uralkodott. Nagy ünnepségek között, királyi pompával vonult be. Nemcsak áldást, hanem pénzt is szórt a nép közé. Szakadatlanul folyt az erőszakkal, vesztegetéssel, megtévesztéssel való térités. Vagy harminc község át is tért Lemberg környékén a pravoszlaviára. Hogy csinál-

ták? Bejöttek a faluba és megkérdezték, hol van a pap. Ha nem volt ott, akkor bünösnek találták az ország érdekei ellen és beiktatták helyébe a maguk pópáját. Aki rutén papot Lembergben találtak, azt egyszerüen és minden indokolás nélkül lecsukták. Amelyik faluban ottmaradt a rutén pap, ott meghagyták az állásában, de mellé adták a maguk papját is. Hiábavaló volt minden tiltakozás, két pap ült ezután a községben. A rutén népiskolákat szétdulták, orosz egyházi iskolákat állitottak fel. Oroszországból tanitókat hoztak. Lembergben két nagy iskolát állitottak orosz nyelv és beszéd tanitására, ahol tanitókat képeztek ki jövendő orosz iskoláik számára. Ilyen iskolákat állitottak Samborban, Stanislauban, Tarnopolban és Csernovitzban is. Minden rutén kulturalkotást szétzuztak. Feloszlatták a rutének tudományos és gazdasági egyesületeit. Nemzeti muzeumukat becsukták, őrét elfogták, később pedig egyszerüen orosz nemzeti muzeumnak deklarálták. Az ukrainai sajtót megsemmisitették. Mikor az orosz uralom berendezkedett, magukhoz hivták valamennyi ujság szerkesztőjét és bemutattatták valamennyi lap utolsó évfolyamát, hogy aszerint adjanak engedélyt vagy tilalmat további megjelenésére. Az ukrainai lap, a „Dilo“ (A tett) szerkesztőjének azonban egyszerüen azt mondták, hogy ilyen furcsa nyelv egyáltalán nem létezik, következésképp ilyen nyelven többé ujság nem jelenhetik meg. De ez nem volt elég, néhány nappal azután

elrendelték, hogy oroszul, lengyelül, németül, franciául, angolul szabad irni — de ukrainai nyelven még a levélirás is tilos. Gyülölettől izzó hangon mondotta az egyik ukrainai:

— Tiz álló hónapig nem irhattam egy sort se a családomnak, mert csak ukrainai nyelven értenek!

— És mi volt a megokolás?

— Semmi! A hirhedt közmondás: Po siomu byt'! Igy kell lennie!

És beleszól a másik ukrainai:

— Becsukták minden könyvkereskedésünket. Megsemmisitették annyi év kulturmunkáját. Pedig látta volna, hogy jöttek a Ryneken az orosz Ukrainából való katonák az első héten és hogy kérték a Sevcsenko-társaság könyveit, mindegyik legalább egy könyvet haza akart vinni. Már alig volt könyv a polcokon. Erre megijedt az orosz kormány és becsukatta a boltot. Még a cégtáblát is levétette.

És vádol a harmadik ukrainai:

— Aki nem menekülhetett, minden vezetőnket elfogták és Oroszországba cepelték. Mindig éjjel törtek ránk. Öreg embereket ütöttek, aggastyánokat éjszakákon át gyalogoltattak. A sajtójukat ellenünk uszitották. Napról-napra irtak ellenünk. Oroszország ellen való árulóknak és gonosztevőknek vádoltak bennünket.

És csendesen, szomoruan mondja egy másik:

— Pedig mi nem akarunk egyebet, csak

élni, csak lélekzeni.

Megkérdezem tőlük: Hát mik az ukrainai mozgalom ideáljai?

Egy apró, fekete, szikár fanatikus feleli:

— Önálló nemzet akarunk lenni. Most reméljük, hogy a győzelmek során a háboru tulmegy az osztrák határon. Minden kilométer térnyerés nemzeti terjeszkedést jelent a mi számunkra. Oroszország ellen vagyunk és hisszük, hogy Ausztria-Magyarország és Németország végre belátja, hogy Oroszországot csak ugy lehet letörni, ha elszakitják tőle Déloroszországot egészen a Kaukázusig, ha elvágják tőle a harminc millió ukrainait. Ausztria támogatásával és Ausztria mellé rendelve autonóm Ukrainát szeretnénk, mert tudjuk, hogy az egészen független Ukraina csak ábránd, hogy egyedül, valamely nagyhatalom támogatása nélkül gyengék vagyunk a kivivására.

És hirtelen, mintha szent őrület szállná meg, lázzal szavalni kezd. Rutén nyelven deklamál. Vers. Az idegen szavakból is kiérezni a ritmusát. Taras Sevcsenkonak, az ukrainai nemzet legnagyobb költőjének a verse. Amikor kérdezem, hatan magyarázzák, hatan deklamálják, hatan forditják. Az egész vers egyetlen gyülöletlihegés a cári elnyomás ellen:

— Ha meghalok, temessetek el a Dnieper partján, a nagy pusztákon, drága Ukrainám szivében, hogy mindent lássak.

Ha mennydörgés rázza meg a világot, ha egész Ukrainából rettentő láng száll az égig

a zsarnok ellen, hadd lássam látó szemmel és hadd higyjek istent.

És valósággal előadást tartanak nekem, hogy ki volt ez a Sevcsenko, hogy az ukrainai nemzet legnagyobb költője, első ébresztője. Éppen a háboru előtt ünnepelték születése századik fordulóját, hogy parasztfiu volt, jobbágygyerek, hogy az élete felét népéért, költészetéért Szibériában szenvedte végig. Hogy a legnagyobb munkái „Kaukázus" meg „Hajdamaki". Hogy festő is volt, hogy büntetésül, mert a cárizmus ellen lázadt, katonává sorozták, hogy tiz esztendeig kellett a komisz életet kinlódnia Uralban.

Hajdamaki... Parasztzendülés... ez az ukrainai nép nemzeti éposza és voltaképen ma sem tesz Ukraina egyebet. Parasztjai élni akarnak, a maguk nyelvén akarnak irni, beszélni, a maguk embereit akarják az ország házába küldeni és ezért a rettentő zendülésért gyötri őket halálra a cárizmus.

Zsidók gyötrelmei.

A világ legnagyobb gettója alakult a régi lengyel királyság tartományaiban. Éppen a humanizmus idején és éppen Európa legfelvilágosodottabb részeiben kitörő világraszóló arányu zsidóüldözés kergette mindenfelől a mai Galicia és Oroszlengyelország területére a zsidókat. Vagy tizenhárom millió zsidó él ma az egész világon és ebből vagy hét millió él Oroszországban, Galiciában és Bukovinában. Déli fajtájuk minden külső jelei különböztetik meg őket a körülöttük hullámzó szláv néptengertől. Ez az egyetlen országa a világnak, ahol a zsidók nem vették át a körülöttük élő nemzet nyelvét, nem lettek szlávokká a szláv áradatban, hanem megtartották rontott német nyelvüket, a jiddist. Kaftánjuk és pajeszük, ortodox ritusuk, vallási ételrendjük, ünnepeik ridegen elkülönzik őket a körülöttük élő nemzetektől.

A zsidó nép már évezredek óta a kapitalizmus népe. A paraszti Európában mindig és mindenütt városi elem volt, a földbirtokossal és parasztt szemben, a nemes urral és a jobbággyal szemben, mindig és min-

denütt kereskedő, uzsorás és intellektuell volt. Évszázados üldözés kiszakitotta minden gyökereit a földből és sápadt, ideges városi palántává tette. A zsidó faj „faji" jellemvonásai voltaképen nem egyebek, mint a városi ember, a pusztán szellemi foglalkozást üző ember szociális jellemvonásai.

Oroszország ma az az ország Európában, amely legkevésbé jutott még el a városi életig, amely tehát leginkább érzi önmagától idegennek, másnak, gyülöletesnek, üldözni és irtani valónak a zsidót. Elmondhatatlan rettenetességü gyötrelmeket szenvedtek és szenvednek a zsidók Oroszországban. Semmiféle törvény vagy jog nem védi életüket és vagyonukat. Össze vannak zsufolva a hatalmas birodalom egy apró foltjára, amely mindössze csak négy százalékát teszi ki Oroszországnak. Csak nagykereskedőknek és bizonyos fajtáju intellektuelleknek szabad ezen a gettórayonon kivül lakniuk, de ezeknek is csak a városokban. Csak bizonyos foglalkozások állanak nyitva a zsidók előtt és csak bizonyos szükre szabott területeken, természetes tehát, hogy egyre rettentőbb a verseny a zsidóságon belül és egyre növekvőbb a proletarizálódás. Egyfelől a pogrom, másfelől a kivándorlás szabja meg határait az orosz zsidó életének. Jézus Krisztus golgota-utja, amit oly sokan róttak már fel a zsidó nép ellen, valójában évszázadok óta immár a zsidó nép golgota-utjává lett. A nagykereskedővel, a gyárossal, a tekintélyes ügyvéddel valahogy

csak megbékült a cárizmus, ha zsidó is, de kérlelhetetlenül üldözi a szegény zsidó diákot, a szegény zsidó házalót, a zsidó proletárt. A zsidók és a cárizmus viszonyáról nagyszerü szimbólumot ad Kautsky: „A régi zsidók Hámánban, Ahasvérus király birodalmi kancellárjában látták a pogromszitók őstipusát, az ellenséget, akit ötven láb magas akasztófára kell felhuzni. A mai cárizmus sokkal kegyetlenebbül gyötri a zsidó népet, mint valaha bármely Hámán, de a kapitalista zsidók mégse kivánják a pusztulását, hanem erőteljesen támogatják kölcsöneikkel, amikkel ujra meg ujra meghosszabbitják életét. Mert Mordechajból szegény szabó lett és Esztert nem királynővé emelik, hanem valami argentinai bordélyba hurcolják."

Ismerni kell a cárizmus és az orosz-lengyel zsidók viszonyát, ha meg akarjuk érteni a Galiciába betörő cárizmus cselekedeteit Lemberg zsidóival szemben. Az orosz cárizmus Galiciában sem tett egyebet, mint Varsóban vagy Kisenevben. Ahogy a középkori feudalizmus a szántóföld rögéhez kötötte a jobbágyot, ugy köti az orosz cárizmus a városok kőkockáihoz a zsidókat. Első dolga volt, hogy Galiciában is megszüntette a zsidók költözködési szabadságát. Megszüntette a zsidók számára a vagyon- és az életbiztosságot. Minden orosz hivatalnoknak joga volt belenyulni kezével a zsidó erszényébe és minden kozáknak joga volt megmosni kezét a zsidó vérében. Zsarolás és pogrom között in-

gadozott az orosz uralom alatt a lembergi zsidó élete és még csak Amerikába se szökhetett előle. Elállta utját a háboruteremtette, katonák eleven testéből font svarmlénia-kerités.

Az orosz cárizmusnak kezdettől fogva az volt a politikája Galiciában, hogy minden nemzet és minden osztály elégületlenségét a zsidók ellen terelje. Kiáltványokban hirdette, hogy meg akarja szabaditani Galiciát a zsidó uralomtól és ami nemzeti panasz, ami szociális nyomoruság volt, azt mind arra uszitotta, hogy a zsidóban lássa bajai és jajai kutfejét. Természetes tehát, hogy ebből az atmoszférából csakhamar ki kellett szikrázznia a zsidóellenes pogrom villámának. A pogromnak törvényszerüen be kellett következnie és mégis furcsa, bolond véletlen idézte elő. Szeptember huszonhetedikén történt. Csendes, szép vasárnap délután két orosz katona sétált Lembergben a Krakkói-utcán. Valami tolvaj gyerek kilopta az egyiknek a zsebéből a bugyellárisát. A katona észreveszi, utánairamodik, hogy nyakoncsipje, futás közben a lábába gabalyodik a fegyver és elsül. Nagyot szól a puska a csendes utcán és még nagyobb lett az apró eset visszhangja. Ki tudná megmondani, hogyan és milyen módon, de csakhamar szétszalad az egész városban a hire, hogy a Krakkói-utcán zsidók rálőttek orosz katonákra. A rémhir begurul az orosz kaszárnyákba is és már száll a parancs, hogy rajvonallal kell megszállani a bünös városrészt. És a svarmlénia halálo-

san maró kigyója végigtekergődzik a Grodeki-uton, a Zukewska-utcán, a Kazmierzovska-utcán. Hasonfekve csusztak előre keresztbe az utcán a nagykucsmás cserkesz katonák. Ó, most már a pogromot is a modern hadviselés minden uj tanulságai szerint csinálják! Azután bejárták a bünös városrész utcáit, belőttek az ablakokon, tömérdek halott és sebesült maradt utánuk. Csupa zsidó, de köztük egy keresztény is. A házak ablakai még ma is szétzuzottak, a malterban még ma is látszanak a puskagolyószakitotta lyukak. Az első pogrom halottai már rég porladnak, de a legutolsó pogrom sebesültjei még ott nyögnek és hörögnek a kórház ágyain. Sokszor dult még pogrom Lemberg zsidó negyedében, de a legvadabb és legvéresebb ez az első meg a legutolsó pogrom volt. Az első pogrom védtelen és fegyvertelen emberek ellen szegeződött, az utolsó pogrom már felfegyverzett revolveres, ólombotos férfiakat talált magával szemben.

Az orosz kormányzat Galiciában eltiltotta, hogy a zsidók egyik községből a másikba menjenek, egyik városból a másikba utazzanak, mert attól félt, hogy kikémlelik hadállásait és hadicsomópontjait. Ezt a rettentő rendszabályt még az orosz ujságok is elitélték. De a cárizmus uralmának lembergi exponense, a „Slowo Polski" káribb akart lenni a cárnál és denunciálta ezt az Oroszországból jövő liberalizmust: „Ti orosz lapok ne támogassátok a zsidókat, inkább vigyázzatok, hogy a zsidók el ne áruljanak

benneteket Oroszlengyelországban. Amikor ellenséges golyók ezrével pusztitják testvéreiteket, óvakodjatok attól, hogy ti a zsidókat pártoljátok. El ne felejtsétek, hogy egyik hadvezéretek rendeletet adott, hogy a galiciai orosz-lengyel spionkodást egyszer és mindenkorra lehetetlenné kell tenni. A zsidót gyülöljétek, ne érintkezzetek vele, el kell őket mint népet törülni a föld szinéről. Mit vétett a szegény Szibéria, hogy odaküldik a zsidókat?"

Véksőkig vitték a zsidók egyhelyhezláncolásának politikáját. Még akkor sem engedtek zsidót egyik községből a másik községbe utazni, ha azért akart menni, hogy segitséget, pénzt, élelmiszert vigyen nyomorgó társainak, ha azért akart menni, hogy meglátogassa a háboru zürzavarában messze sodródott feleségét és gyermekeit. Még akkor sem, ha maga a kormányzó, gróf Bobrinsky irta alá az utipasszusát. Az orosz hivatalnokok egyszerüen fütyültek a kormányzó passzusára és a mindenható kormányzó is csak vállát vonta, mikor panaszra mentek hozzá és egyetlen rendszabálya mindössze egy üzenet volt a renitens hivatalnokhoz: „Mondják meg neki, hogy szamár."

Állandó volt a zsidók gyötrése az orosz Lembergben, de a kinzás foka mégis változott. Annyira, hogy bizonyos fokig a zsidókkal való bánásmód lett a külvilágtól elzárt Lemberg napilapja. Az invázió első idejében még kaptak ujságot a lembergiek, de később igen szigoru rendeletekkel tiltotta el

az orosz kormányzás a német és osztrák ujságok behozatalát és olvasását. Az emberek eleinte nem vették tulságosan komolyan ezeket a rendeleteket, de annál komolyabban vette őket az orosz uralom, egész csomó embert fogtak el és zaklattak házkutatásokkal a tiltott ujságolvasás miatt. Sőt, amikor ez sem használt, egyszerüen Szibériába küldték a makacs ujságolvasókat. Az utolsó három hónap alatt már egyáltalán semmiféle külföldi vagy német ujság nem jutott a lembergiek kezébe és semmi pozitiv hir nem informálta őket a hadiszerencse forgásáról. Csak egyetlenegy tünet egészitette ki az orosz vezérkar kommünikéit: ha az oroszok jól álltak a harctéren, akkor jól bántak a zsidókkal Lembergben, ha rosszul, akkor fokozottabban gyötörték őket.

Sokan próbálkoztak a kinzások elől ugy menekülni, hogy kikeresztelkedtek. Olyanok is akadtak, akik nem is katolikusokká lettek, hanem egyenesen pravoszlavokká, „igazhivőkké". De a kikeresztelkedés se igen használt, mert később már az ukázok a zsidók ellen szegeződő rendelkezésekben finom pontossággal nem zsidókról, hanem zsidószármazásu egyénekről szóltak. A cárizmus pontosan és jól dolgozott, bürokráciája fürge volt, mint a nyul, élesszemü, mint a sas, kiméletlen, mint a karvaly, ha arról volt szó, hogy zsidót gyötörjön, zsidót zsaroljon. A zsidó diák, a zsidó kiskereskedő és a zsidó proletár érezte leginkább testén a nagajka csattanását. A gazdag zsidó vala-

hogy csak kiváltotta magát. A börtönök ajtait mindig megnyitotta előtte a rubel. És ha az orosz uralom a rubel árát 3.33 koronában állapitotta is meg, akiknek sokszor ezer 3.33 koronájuk volt és arany, ezüst vagy akár bankópapirpáncéllal övezhették magukat, azok valahogy mindig csak szabadulni tudtak az ochrana karmai közül.

Ahogy a hónapok multak, egyre mérhetetlenebbé nőtt a zsidók gyülölete az orosz uralom ellen, ugy hogy ma Galiciában csodálatos módon a legnemzetközibb népfaj, a lengyelzsidó, a legerősebb osztrák hazafi. A fegyvertelen lengyel, a nem ukrainai érzésü rutén valahogy csak még belenyugszik az orosz uralomba. Türi, nem protestál ellene. A fegyvertelen zsidó se protestál, hiszen a szuronyok ellen hiába is protestálna. De nem is türi nyugodtan. Intrikál, konspirál. Spionkodik a cárizmus ellen. Ahol lehet, árt neki. Ahol teheti, kenyeret ad az éhes magyar katonának. Elrejti a menekülő osztrák patrult. Hirt hoz az osztrák-magyar kommandónak. Fizet a pogromokért. A lengyel se örül a cári uralomnak, de nem tesz ellene semmit. Korrektül cselekszik, hiszen a fegyvertelen civil lakosságnak semmi köze, semmi beavatkozása a háboruba. De a zsidó mégis beleavatkozik. Magára zuditja az orosz kancsukát, fejére sodorja a romlást, asszonyai testére a gyalázást, boltjára idézi a vörös kakast, de mégis árt az orosznak, ahol tud, amivel tud. A zsidó nem feledkezik meg egy percre se a pogromról, az első Ki-

senevről és az azóta bekövetkező annyi más Kisenevről. A lengyel fásultan ül és eszébe se jut 1863, eszébe se jut Varsó, rá se jár az emlékezése a nagy lengyel forradalom dicsőséges napjaira, vértforraló bosszuval nem gondol a cári szoldateszka lengyelölő vérengzéseire. A lengyel nemzetből kiveszett minden forradalmi tradició. Csodálatos változása a históriának. Valaha a lengyel nemzet katonái vezérkedtek minden európai forradalomban. A negyvennyolcas vihar idején Berlinben Mieroslawski, Magyarországon Dembinski, Bécsben Bem a vezér. Ma a nagy háboruban idegen nemzetek hadseregei döntenek Lengyelország sorsáról, csak éppen maga a lengyel nemzet nem szól bele a maga sorsa kiverekedésébe.

Az orosz uralom tisztában is volt vele, hogy a zsidó milyen komoly és elszánt ellensége. A legklasszikusabb dokumentuma annak, hogy a cárizmus szolgái mennyire tisztán látták a helyzetet, a következő párbeszéd a lembergi zsidók egyik kiváló és európai müveltségü vezetőférfia és az európai államférfi modorát pózoló Bobrinsky gróf között. Bobrinsky gróf, Lemberg kormányzója magához hivatta a zsidó vezetőembert és szemére hányta:

— A zsidók Lembergben ellenségeink.

A zsidó vezetőember őszintén felelt:

— Igen, de csoda volna, ha nem volna igy. Mindenütt Európában jogaink vannak, csak Oroszországban nem.

— Hát mit tehetnénk önökért? Én szive-

sen megváltoztatnám a közöttünk levő viszonyt.

— Engedje meg kegyelmes uram, hogy Talleyrand szavaira emlékeztessem. A győztes sokkal biztosabban ül a legyőzöttek szivében, mint a szuronyok hegyén. Önök üldöznek bennünket, mi tehát nem tehetünk egyebet, minthogy elzárjuk a cár uralma elől szivünket.

És a cárizmus zsidó politikájának leggyilkosabb kritikáját maga a cárizmus legelső lembergi képviselője, Bobrinsky gróf mondotta, amikor a beszélgetést igy fejezte be:

— Ha zsidó volnék, én se cselekedhetnék máskép.

Szocialisták üldözése.

A dicsőséges orosz forradalom óta az orosz cárizmus a proletárságban látja legveszedelmesebb ellenfelét. Százezerszámra keltek fel a cári uralom ellen a proletárok, tizezerszámra deportálja őket Szibériába, tizezerszámra láncolja őket börtöneibe, ezerszámra küldi őket vesztőhelyeire. 1905 októberében a roppant sztrájkforradalom megreszkettette az egész hatalmas orosz birodalmat és II. Miklós cárt arra kényszeritette, hogy október 17-én reszkető kézzel aláirja alkotmánytigérő kiáltványát. Majd tiz esztendeje, hogy a cár kénytelen volt fejet hajtani a proletártömegek előtt és azóta legszivesebben fej nélkül szereti látni a forradalmárokat. A forradalmat leverték a cár kozákjai. Hogy minő eszközökkel, arról most Keletporoszország és Felsőmagyarország meg Galicia tehet élő tanubizonyságot. A cárizmus levágta a forradalom sárkányának a fejét, de az ércerejü fejlődés Kadmosa elvetette a sárkány fogait és ime most páncélos férfiak nőnek ki Oroszország földjéből, ujból forradalmi hirek szállnak a cár birodalma felől. Proletárforradalmak elrettenthetetlenül szivósak. Ahogy Marx irja „III. Napoleon államcsinyjé"-ben, a cezáriz-

mus e nagyszerü kritikájában, amely a cárizmus kritikája is lehetne: „Polgári forradalmak, aminők a XVIII. század forradalmai, gyorsabban haladnak diadalról diadalra, drámai hatásuk egymást éri, az emberek és dolgok tüzgyémántokba látszanak foglalva, az önkivület a nap uralkodó szelleme; azonban életük rövid, gyorsan elérik csucspontjukat és sokáig tartó kiábrándulás következik, mig a társadalom megtanulja józanul elsajátitani viharai és törekvései korszakának eredményeit. Proletárforradalmak ellenben, aminők a XIX. századéi, állandóan önmagukat birálják, folytonosan megakasztják önmagukat haladásukban, visszatérnek látszólag már bevégzett eredményekre, hogy ujból nekifogjanak; kegyetlen alapossággal kigunyolják első kisérleteik félszegségeit, gyengéit és nyomoruságait, ellenfeleiket látszólag csak azért gyürik le, hogy erőket gyüjthessen a földből és óriásként emelkedhessék föléjük, ismételten visszariadnak saját céljuk bizonytalan szörnyüségeitől, mig elérkezett a helyzet, amely minden visszafordulást lehetetlenné tesz és a viszonyok maguk kiáltják: Hîc Rhodus, hic salta! Itt van Rhodus, itt ugorj!“

Ugy látszott, hogy 1905-ös orosz forradalom csak azért gyürte le ellenfelét, a cárizmust, hogy az erőket gyüjthessen a földből és rettentő óriásként emelkedhessen fölébe. De ime, még tiz esztendő se telt el és a cárizmus máris ingadozik. Máris kénytelen a vele szemben álló uj társadalom követelé-

seit elfogadni, ha nem akar végkép elpusztulni. A kapitalista rend teljes elismerése és a proletárság emberszámba vevése nélkül nem tud megállani a cárizmus. Vert seregei mindenfelől futnak. A német muníciőbőség és az orosz muníciőhiány különbsége első soron a német és az orosz proletárság szervezettségének, elismertetésének és szociálpolitikai védettségének a különbsége.

Tiz esztendő óta egyebet se tesz az orosz cárizmus, csak üldözi a proletárság szervezeteit, tiporja a szocializmust, halálthozó kaszával dönti a szakszervezeti mozgalmat. Börtön, üldözés a munkásság vezéreivel szemben, a szocialista sajtó kiirtása, a munkásszervezetek föld alá kényszeritése — ez a cárizmus politikája Oroszországban és ezt a politikát hozta el magával Lembergbe is.

Az orosz invázióval meghalt Lembergben minden politikai élet. A proletárság elrémült kétségbeeséssel látta a cárizmus bevonulását. A munkásság nem felejtett, emlékezett az orosz forradalom napjaira és tudta, hogy ő lesz az első áldozata és legüldözöttebb vadja a cárizmusnak. A cári uralom nagylengyel lembergi lapja a „Slowo Polski“ már eleve tajtékozva izgatott a szocialista párt és nagyszerü alkotása, az orosz cárizmussal küzdő l e n g y e l l é g i ó k ellen.

Éppen választási küzdelemre készülődött Lemberg munkássága, amikor rátört az orosz inváziő. A szociáldemokrácia Lemberg-

ben komoly politikai hatalom. Hét mandátum közül kettő az övé és a többi kerületben is tömör kisebbség. Most lett volna az első választás a galiciai tartománygyülés uj, jobb, igazságosabb, demokratikusabb választójoga alapján. Szeptember tizenhatodikán kellett volna mérkőzniök a pártoknak, de Koritowszky, Galicia helytartója még augusztus közepén elrendelte a választások elhalasztását.

Ájult rémület bénitotta meg Lemberg proletárságát. A politikai agitáció azonnal belefulladt az orosz áradatba. A szakszervezeteknek orosz módra a föld alá kellett menekülniök. A szervezetek pénzét, iratait, könyveit magánlakásokba rejtették el. A munkásság vezéreinek egy része bevonult katonának, más része elmenekült az orosz vihar elől, de egy része ott maradt és belekerült az orosz üldözés minden sodrába, beleragadódott minden örvényébe. Roppant spiclihad indult el a szocialista párt ellen. Kimerészkedtek most a napvilágra azok a régi russzofilek, akik évek óta rejtőzködtek Lembergben, de ezeken kivül is minden nap uj meg uj kopók százaival növelte a cárizmus vadászfalkáját. Különösen sok szolgálatot tettek a cári ochranának Lemberg házmesterei. Belőlük rekrutálták az oroszok legtöbb és leghasznosabb spiónjukat. Lemberg környékéről való parasztok ezek a házmesterek, akiket a nyomoruság beterelt a nagyvárosba és akik nem tudtak beleilleszkedni a nagyváros fejlettebb ipari életébe,

akik nem tudtak ipari proletárokká emelkedni. Zagyva, romlott, mindenre kapható csőcselékproletárság támadt belőlük, mint ahogy Lembergben egyáltalán meglepően nagy a foglalkozásnélküliek, a mesterségből kikopottak, az alkalmi keresetüek Lumpenproletariat-ja. Lemberg házmesterei méltóknak bizonyultak Moszkva hirhedt házmestereihez. Mint valami paraszt-Vendeé ugy szegeződtek szembe Lemberg népével. Elsősorban a házmesterek spionkodása révén tudott az orosz ochrana olyan gyorsan és olyan biztos sikerrel berendezkedni Lembergben, a számára teljesen idegen nagyvárosban. Házkutatások, börtönzések, deportálások egymást érték. De csucsára hágott az üldözés a cár lembergi látogatásával. A cárt várta Lembergben az ochrana, meg akarta hát tisztitani a várost a gyanus, a forradalmi elemektől. A cár április második felében bevonult Lembergbe, de még előbb bevonult a Batorego-fogházba Hartleb Taddeus, Korkes Náthán dr., Haskler Artur, a lembergi munkásmozgalom három vezetőembere és velük tizenöt proletár. Azt a vádat szegezték ellenük, hogy még az orosz invázió előtt egy augusztusban való demonstráción, a Mickievic-szobornál elégették a cár arcképét. A vád igaz se volt. A demonstrációt nemis a szociáldemokraták rendezték. Az egyik vádlott nemis volt a demonstráció idején Lembergben, hanem Bulgáriában élt. De hiába tiltakozott, hiába követelte, hogy szembesitsék a tanukkal, azt felelték, hogy

a tanuk titkosak, az adatokat magukba foglaló jegyzőkönyvek titkosak. A cárt várták, az ochrana érdemeket akart tehát szerezni, be akarta bizonyitani, hogy nélküle veszedelmek felhői sürüsödnének a cár feje fölé. Azután elment a cár is, megnyugodott az ochrana is. Először ugy volt, hogy Szibériába számüzik az elfogott szocialistákat, de azután május közepén épp oly hirtelen szabadon engedték őket, mint amily hirtelen a Batoregoba kerültek. De a szabadság, az ochrana kegyelméből való szabadság még rosszabb volt, mint a börtön. Rendőri felügyelet alá helyezték őket, mint az utca leányait. Rettentő tortura volt ez. Ki voltak szolgáltatva az ochrana minden önkényének. Minden rendőr őket zsarolhatta. Minden reggel uj reszketést hozott. Minden csendőr elől félve kellett kitérniök. Szimatoló spiónokat vesztegetni kellett. Végül is nem birták tovább a „szabadság" kinjait és önként rabságba helyezték magukat. Heteken, hónapokon át nem mozdultak ki az utcára, hogy ki ne spiónkodhassák őket. Gyötrelmesebb volt ez az igazi börtönnél is, mert hiányzott belőle a vasrács és a börtönőr kényszeritő ereje.

A „cártégető" per egyik főszereplője mesélte:

— Elkövetkeztek a cári uralom utolsó napjai és megtudtuk, hogy az oroszok Szibériába akarnak bennünket cepelni. A rémület járványa lett urrá rajtunk. Tudtuk, hogy nappal nem fognak bántani, hiszen az och-

rana mindig csak éjjel dolgozott. Minden éjszaka másutt bujkáltunk. Az utolsó éjszaka egy padlásszobába futottam. Épp aznap hajnaltájt negyven kozák tört a házra egy russzofil pap vezetésével. Csodálatos módon végigaludtam a veszedelmet, a sok éjszaka óta tartó állandó virrasztás végsőkig kimeritett. Nem is tudtam semmiről, ami az éjszaka történt. Csak reggel hat órakor tudtam meg, hogy az egész ház átkutatása után éppen most vonult el dolgavégzetlen az ochrana. Délelőtt tiz órakor már az irodakisasszonyom jött nagy lelkendezve, hogy az orosz rendőrség épületéről eltünt az orosz zászló. A zászló letünt, de a rendőrség még itt volt. Az utolsó pillanatig mindig hajszolt bennünket. Kozákok irgalmatlanul belovagoltak a Café Rómába, abba a kávéházba, ahova járni szoktunk. De végre mégis bekövetkezett a nagy, a végső fellélekzés: a cárizmus emberei elvonultak. A szociáldemokrata párt öröme kettős volt. Mert megérte azt az örömet is, hogy leggyülöltebb ellenségei, a nagylengyelek hitvány megalkuvásuk miatt most együtt futottak az oroszokkal vagy a tisztesség bojkottja alá kerültek. A cár szolgái elvitték magukkal az összes prostituáltakat és az összes russzofileket, elvitték a spiónkodó házmestereket és azokat a cselédeket, akik kirabolták az üresen hagyott lakásokat és elvitték természetesen a „Slowo Polski“ egész szerkesztőségét. Most látták az emberek, mit jelent a cárizmus kulturája: Nyugtalanság otthon, nyug-

MUZEUM

talanság az üzletben, nyugtalanság az utcán. Ma lefeküdtem és holnap arra ébredtem, hogy uton vagyok Szibéria felé. Minden csengetés összerázott, minden zaj halálra rémitett, minden kocsizörgés rendőrséget, börtönt, Szibériát jelentett.

Az orosz uralom és a nagylengyel uszitás meggyötört bennünket, de végső soron éppen az cárizmus üldözése és a nagylengyelek szétzüllése hatalmasan megnövelte a szociáldemokrácia tekintélyét. Hiszen mi hirdettük mindig, hogy ki kell használni lengyel nemzeti szempontból a nemzetközi válságot. A szociáldemokrácia alkotta meg a lengyel légiót, az osztrák-magyar hadsereggel való fegyveres kooperáció eszméjét és cselekedetét. Ma népszerübb, mint valaha Lembergben a szociáldemokrácia. A „Glos“ ujra megjelent és az utcán szétkapkodják az emberek. Lemberg feltámadásának nagyszerü szimboluma volt az a jelenet, amikor az oroszok kitakarodásával felkelt a lembergi munkásság és a „Vörös zászló“ forradalmi énekével szétzuzta a „Slowo Polski“ redakcióját. Mint tiz év előtt Oroszlengyelországban, ugy harsant fel most az orosz cárizmus ellen: „Rég ontják a hóhérok vérünket, a nép keserü könnyei omlanak, de eljön a megtorlás órája és mi leszünk a bosszuló birák.“

A munkásság gazdasági helyzete szomoru és nyomorult volt az orosz uralom alatt.

A politikai bénulás már maga is nyomoruságot teremtett volna, a munkásság szervezeteinek tetszhalála és az illegalitás földalatti koporsójába kényszeritése már minden egyéb ok nélkül is sok fokkal lejebb szállitotta volna a proletárság életnivóját, de mindezt végsőkig fokozta az invázióval együttjövő gazdasági válság. A régi háboruk is elhozták a maguk rettentő kisérőit: a dögvészt, a kolerát, a gyilkolást és az erkölcsi romlást. De az uj, a mai háborunak még mindezeken a rémeken kivül van egy halált és pusztulást szóró kisérője: a gazdasági válság. A munkanélküliség egész sulyával rászakadt a proletárságra a világtól elszakitott Lembergben.

A drágaság nem volt nagy. Oroszországból tömérdek élelmiszert vittek Lembergbe. Ahogy egy értelmes munkás mondotta: „Oroszország hizlalt bennünket, mint a disznókat, de ugy is bánt velünk, mint a disznókkal.“ A drágaság nem volt tulnagy, de kereset viszont nem volt semmi. Csak az üzletek alkalmazottai tudtak megélni. A gyárak munkája meghalt. A nyomoruság kisértete egyre sápadtabbá tette a proletárnegyedek arcait. Később sokban javult a helyzet. Az orosz hadseregnek sok minden kellett: ruha, cipő, kenyér, munició. Mindez valami munkaalkalmat teremtett a proletársaság egyrésze számára. Ha valaki az éhhalál helyett az orosz Lemberget egyre sürübben ostromló gránát- és srapnelhalált választotta, akkor munkaalkalmul kinál-

kozott a sáncásás. Legkevesebb munkájuk és igy legnyomoruságosabb életük volt az épitőmunkásoknak. A bérek mindenfelé igen alacsonyak voltak, átlagban egy rubelt kereshetett a dolgozó munkás naponta. Rettentő volt a nyomoruság a proletárasszonyok és leányok soraiban. A férfiak az osztrák hadseregben szolgáltak, de az asszonyokat az osztrák állam támogató segitségétől elvágta az orosz uralom. A város ugyan sokat tett értük, de mégsem tudta megakadályozni, hogy a nyomoruság sokakat a testi letörésbe, vagy a lelki letörésbe: a prostitucióba ne hajtson közülük. A munkásbiztositó müködött az orosz uralom alatt is, a balestbiztositás nem, csak a betegsegélyzés. De segélyt csak ott tudott fizetni, ahonnan tagdijat is kapott. Különösen a városi üzemek tartották életben és különösen sokat tett érte Rutowsky polgármester, akit az oroszok később magukkal cipeltek.

Nemcsak a munkásság politikai és gazdasági mozgalma bénult meg teljesen az orosz invázió alatt, hanem lefoszlott minden kulturmunkája is. Megszünt minden oktató munka. Se gyermekek, se felnőttek tanitása nem folyt az orosszá tett Lembergben. Az iskolák kapuit bezárták, a szakszervezetek oktató munkáját megakadályozták. Amikor a munkanélküliség utcájára kerültek a felnőttek, ugyanekkor a csavargás utcájára kerültek a gyermekek. És ha évekig fog tartani, amig Lemberg proletársága kiépiti politikai, gazdasági és kultur

munkájának most vert csorbáját, évekig fog tartani az is, amig elmulik az utcai élet okozta lelki csorba a gyermekek életéből.

A proletársággal és a kulturával, meg kettejük összefogódzkodásával: a szocializmussal ugy bánt lembergi uralma alatt a cárizmus, mint született ellenségeivel. Érezte, hogy a legkomolyabb veszedelem, uralma legvégzetesebb megdöntése innen fenyeget. Látta jönni maga felé egyre félelmetesebb ellenségét és halálra próbálta fojtani. Okkal és joggal sóhajthatott hát a lembergi munkásság egyik vezérembere, amikor elmult a cári uralom Lemberg felől: „A Kelet szennyes hullámai elmultak és most végre ujra eleven kapcsolatban vagyunk Nyugattal, Európával."

Jó oroszok.

Igen, ilyenek is voltak. A lembergi orosz uralom idegenuralom volt, de az eszközei emberek voltak, rossz és jó emberek, ahogy az emberek általában szoktak lenni. Az üldözöttek csalhatatlan közvéleménye nemcsak a brutalitásokról, hanem a jócselekedetekről is tud, nemcsak az elnyomásról, de a segitésről is beszél, nemcsak a rossz, hanem a jó oroszokra is emlékezik. Nem is furcsa, hogy voltak jó oroszok is Lembergben. Az volna éppen a csoda, ha egy se vetődött volna el Lembergbe a Tolstoj áldott lelkü muzsikjai, a Gorkij vajszivü éjszakai alakjai, a nagy orosz forradalom néppel érző harcosai közül. Igen, az lett volna a csoda, ha nem került volna el Lembergbe a Gorkij bölcs Lukája, a Dosztojevszkij tisztult szivü Raszkolnikovja, a Goncsarov légynek se vétő, ellustult Oblomovja, az lett volna a csoda, ha nem került volna egy asszony se Lembergbe a Kovalevszka Szonyák forradalmár fajtájából.

Foglyait nem éheztette az orosz. Idegenszerü volt az ellátás, de becsületes és bősé-

ges. Egy Lembergben bujdosó magyar katona mesélte: a kozákok őriztek, mikor elfogtak és náluk kaptam kosztot is. Első nap délben kikapom a porciómat, hát egy egész marhanyelvet adnak a sajkába. Megkérdezem: Hát egész hétre egyszerre kapom ki a husomat? Nevetve feleli a kozák: Nem. Csak edd meg, estére kapsz megint másikat.

Sok ágynemüt vittek el az oroszok. Mindenfelől összeszedték, társzekerekre rakták és ugy fuvarozták el. Ágynemükkel tele kocsik álltak a Karola Ludwigán. Arra megy egy orosz generális, arcába szökik a vér és gyilkos gunnyal mondja: „Ime, az orosz trofeák!"

Igen sokan jöttek Lembergbe Oroszországból, hogy a nyomoruságon és szenvedésen enyhitsenek és segitsenek. Sok pétervári és moszkvai asszony jött, aki vöröskeresztes ápolónőnek vétette fel magát, csakhogy eljöhessen és aki pénzzel, bujtatással, rokonszenvvel, összeköttetéssel segitette az üldözötteket. Voltak orosz katonaorvosok, akik titkon, fejük kockáztatásával ingyen gyógyitottak bujdosókat és proskribáltakat. Egy zsidósegitő bizottság müködött Lembergben, amely száznyolcvanezer rubelt, félmillió koronát kapott orosz pénzből. Egész legendákat mesélnek egy orosz forradalmár iróról, akit katonatiszti szolgálata vetett el Lem-

bergbe. Ez az ember katona volt, de mindvégig megmaradt igaz embernek és az üldözöttek igaz barátjának. Akit bántalom ért, az hozzá fordulhatott, akit üldöztek, az nála kereshetett menedéket. Mindenkit védett, mindenkit a szárnya alá vett. Állandóan tiltakozó táviratokat küldött Pétervárra. Nemes szenvedéllyel minden igaztalanságot és jogsértést jóvá akart tenni. Kár, hogy nem szabad ma még többet mondani erről a nagyszerű apostolról, aki orosz katonatiszti ruhában is megmaradt az orosz forradalom igazi katonájának.

Az ochrana müködése gyülöletes volt az orosz katonák szemében is. És orosz tisztek nem egyszer fogadkoztak, hogy a háboru után odahaza majd leszámolnak a politikai titkos rendőrség intézményével. De még az ochranában magában is akadtak jó oroszok. Nem egyszer maga a rendőr szöktette meg a bujdosót. Sőt, hogy a csoda teljes legyen, még olyan rendőrtisztviselő is akadt, akit nem lehetett megvesztegetni. Valakit feljelentett egy asszony, hogy spiónkodik az orosz uralom ellen. Az igazi ok pedig az volt, mert az asszonytól járó házbért követelte. Az ijedt ember már Szibériától rémüldözött és pénzt akart adni a rendőrtisztnek. A rendőrtiszt képéből kikelve orditott rá: Ha jót akar, ne merjen megvesztegetni. És szabadon bocsátotta.

Seremetiev grófról, az orosz Lemberg első kormányzójáról beszélik: Egyszerü, szegény zsidó járult elébe és jajgatva panaszolta, hogy egy orosz katonatiszt erőszakkal kvártélyozta be magát hozzá. Seremetiev, a gróf, a kormányzó, a legelső nagy ur Lembergben, csákót nyomott a fejébe, kardot kötött az oldalára, megállás nélkül rohant a szegény zsidó hitvány lakására és magából kikelve sajátkezüleg pofozta ki az erőszakos martalócot a lakásból.

Az üldözöttek egyik vezérénél titkon igen sok jó orosz fordult meg. Egyszer tea mellett négytagu társaság ült nála. Egy szabadelvü nemes ur, egy zsidó törzsorvos, egy forradalmár iró és egy értelmes haladó nacionalista. Mind a négyen oroszok voltak, mind a négyen katonatisztek voltak, mind a négyen jó orosz hazafiaknak vallották magukat és mind a négyen egy hanggal kijelentették, hogy a legnagyobb, a legvégzetesebb, a legjóvátehetetlenebb szerencsétlenség volna, ha Oroszország győzne. Mert Oroszországnak szabadság kell és ha Oroszország győz, akkor ez a cárizmus, a reakció győzelmét jelentené a haladó Oroszország felett.

Sok jót mesélnek az orosz közkatonákról is. Sok jó fiu volt a szennyes zöld zubbonyban. Ha bekvártélyozták őket valahová, magányos asszonyhoz, akinek a férje oda

volt ellenük harcolni a háboruban, de sokan gondoltak a maguk otthonhagyott asszonyaira és segitettek, amiben tudtak. Sokan, sok jót mesélnek az orosz katonáról. Tüzet csinált, fát vágott. Ételét megosztotta. Gyerekkel játszott. Egy szegény öregasszony meséli, hogy hónapokig hordta neki a menázsból az ételt egy orosz katona. A világ legvidámabb fickója, csupa tréfa és pajkosság, csak aztán a tavasszal lett melankólikus. Nem birta már a lelke a háborut, haza szeretett volna már menni a fekete orosz pusztákra.

Sohse szabad elfelejteni, hogy ami üldözés, gyötrés és bántás Lembergben történt, azt az a cári uralom vitte véghez, amely odahaza csak igy üldözi, gyötri és bántja a maga népét is. Olyan ember mondta, akit talán legjobban üldözött Lembergben az orosz cárizmus: Az orosz nép jó, mint ahogy jó minden nép.

A földalatti Lemberg.

A negyedmilliós nagyváros cári urai nem sejtették, hogy nemcsak az a Lemberg van, amit ők látnak a lábuk előtt, hanem egy másik Lemberg is él a lábaik alatt. A tizhónapos orosz uralom idején földalatti Lemberg rejtőzködött a földfeletti Lemberg alatt. Megujult tiz hónapra a régi római katakombák élete, a római cézárizmus elől rejtőzködő első keresztények bujdosása. Százával bujdostak Lembergben osztrák és magyar katonák. Még az oroszokra diadalmas első lembergi csaták idején kerültek orosz fogságba. Sikerült valahogy elszökniök. A „pozíciókból“ (igy nevezik az oroszok a „svarmléniát“) Lembergbe jutottak, vagy éppen Lembergben „lógtak“ meg. És éppen az döntötte el a sorsukat, hogy Lembergbe kerültek. Ez mentette meg őket Szibériától. Ez az, amit se Budapestnek, se Bécsnek nem szabad soha elfelejtenie Lembergnek. A szolidaritás gyönyörü csodája az, ahogy egész Lemberg összefogott ezeknek a bujdosóknak a szöktetésére, rejtegetésére, táplálására, ruházására. Civilruhát szereztek nekik, pénzzel tömték őket, hamis passzust vásároltak,

álbizonyitványt irtak a számukra. Lakást adott nekik szegény házmesterné és arisztokrata gróf. Megosztotta velük falatját a szegény otthonmunkás és asztalához hivta őket a gazdag burzsoá. Tele volt Lemberg ilyen „kivetkőzött" osztrák és magyar katonával, aki eldobta, elásta, elrejtette a katonaruháját és Szibéria keserü kenyere helyett a bujdosás keserü kenyerét választotta. A nagyváros szerelmes hüséggel rejtegette őket, ahogy csak negyedmilliós nagyváros tud bujdosókat rejtegetni. Fák erdejénél sürübb erdő az ember-erdő. De sok magyar katona dudolhatta volna itt, amit Ady mond Párisról: „Lemberg az én Bakonyom!"

Lengyelek és zsidók, szegények és gazdagok, férfiak és asszonyok mind összefogtak a bujdosók védésére. Csodálatos módon még az orosz uralom lembergi barátai is sokszor sokat megtettek értük és soha el nem árulták őket. Sok drámai históriát lehetne elmesélni a napszámoskodó tisztjeink életéből, sok édes-bus történetet kis varróleányokról és bujdosó katonákról, de inkább csak egyetlen ilyen kivetkőzött katona bujdosását irom le. Ezt se a kalandjai kedvéért, hanem, mert ő volt az, aki a maga személyében összekötő kapoccsá lett a kivetkőzött bujdosó katonák és a lembergi társadalom között. Maga is bujdosó volt, de azért ő közvetitette a katonatársai kivetkőztetését, a fogolytranszportokból és a kórházakból való szöktetését. Neki se minden kalandját mondatom el, hanem csak azt és annyit,

amiből kilássék, hogy kerül a fogoly katona a nagyvárosba, hogy szökik meg, hogy lesz kivetkőzötté, hogy tesz szert ismerősökre, hogy furja bele magát egyre inkább a nagyváros társadalmának egyre több, egyre magasabbb, egyre tehetősebb rétegeibe. Pesti fiu, az első honvédezredben szolgál, ügyvédjelölt. Értelmes ember, de se lengyelül, se ruténul és persze se oroszul nem tud, még németül is alig ért, csak dadogva beszél. Semmi eszköze nem volt a város meghóditására és mégis meg tudta hóditani magának és a társainak. Ismert emberré, valakivé lett az idegen nagyvárosban, pedig mindvégig meg kellett maradnia a földalatti Lemberg lakójának.

Igy mesélt a kivetkőzött:

— Fogságba kerültem. Kozákok kisérték a fogolymenetet. Lázas, szimatoló izgalommal kerestem egész uton az alkalmat, hogy megszökhessem. A pozicióktól Lemberg felé tereltek bennünket. A nagy Grodecka-ulicán megállitották a kozákok a menetet. Egyszerre civilektől lett fekete az utca. Itallal, étellel, dohánnyal kináltak bennünket. Asszonyok, gyerekek, férfiak sereglettek körénk. Valósággal tömeg torlódott össze. Meg se fontoltam, a pillanat ragadott, kiugrottam a sorból, a kozákok nem vették észre, elvesztem a tömegben és befutottam a 39-es számu ház kapujába. Mintha csak előre megbeszéltem volna velük, ugy nyitottak

utat előttem és ugy csukták be mögöttem a kaput. Lengyel katolikus asszony volt a házmesterné, rögtön levitt a pincébe, nem mert lakásba vinni, mert az első emeleten orosz generálstáb volt. Két napig éltem itt a pincében a házmesternénél. A férje a mi hadseregünkben katona. Beszélni vele nem tudtam, csak lengyelül értett, de végtelenül jó volt hozzám. Ruhát, ennivalót hozott. A mosókonyhában öltöztetett át. Átvitt a borbélyhoz. Megborotválkoztam. Megfürödtem. Tetves voltam. Hét hónapja már, de most is látom, hogy sürgött-forgott körülöttem, hogy tisztogatott a szegény, csunya lengyel asszony. Két nap multán merészkedtem ki először. Menekülni akartam. Az első utam Bodek Leó könyvkereskedőhöz vitt. Térképet akartam venni, hogy az utat studirozhassam a mi csapatainkhoz való visszamenéshez. A házmesterné sógorától, egy fiatal zenésztől kaptam néhány rubelt. Ez volt a pénzem. A könyvboltos azonnal felismert, az első magyaros német szavamból kihallotta, hogy magyar katona vagyok. Biztatott: ne féljek, zsidó, nem fog elárulni. Sehogyse akart térképet adni. Óva intett. Elmesélte, hogy egy osztrák-magyar főhadnagyot éppen most fogtak el a városban és felakasztották, mert civilruhában volt és mégis specialkartet találtak nála. Térképet nem adott, de adott kérés nélkül, első látásra bizonyitványt arról, hogy hat hónapja nála vagyok alkalmazásban, mint magyar levelező és csak azért bocsátott el, mert nem

volt már többé munkája. És még hozzátette, hogy az egész idő alatt „nevezett igen jól bevált“ és hogy sajnálattal látja távozását. Félévről szólt a bizonyitvány, tehát bizonyság volt arról, hogy még a háboru előtt kerültem Lembergbe, tehát nem lehetek fogoly és most bujdosó katona. De még mást is adott. Menetrendből kitépett egy lapot. A Lemberg—Sianki vonal volt rajta. Hogy tudjak tájékozódni, merre kell mennem, milyen messze van egyik város a másiktól. Stary-Sambor felé akartam menni, ott sejtettem a mi csapatainkat. El is indultam. Egy álló hónapig csavarogtam az orosz pozíciókon. Hatszor fogtak el, mert offenziva volt és egyre a testemen át vonultak el az orosz csapatok. Állandóan zsidóknál éltem ez alatt az idő alatt. Elláttak élelemmel, lakással és jó tanáccsal. Mindig megmondták, hova, merre menjek és kit keressek fel. Kitanitottak, hogy mindig csak a legközelebbi falut mondjam utam céljául. Ha kérdik, hogy hova megyek, mindig csak azt mondjam, hogy a nagybátyámhoz vagy a sógoromhoz, vagy vásárolni indulok. Jártamkeltem, de minden hiábavaló volt, nem tudtam keresztüljutni az orosz hadállásokon. Végül is kényszer-utlevéllel visszaparancsoltak Lembergbe. Rögtön jelentkeznem kellett volna a kommandónál, de persze nem tettem.

Valamiből csak meg kellett élnem, valahogy el kellett helyezkednem. Bodek, a könyvkereskedő beprotezsált egy mosódába

éjjeli őrnek. Nagy gyári üzem volt, német ember volt a gyár vezetője. Más munkát nem tudtak adni, tudták, hogy ki vagyok, hát kitalálták, hogy legyek éjjeli őr. Este hattól reggel hatig tartott a szolgálatom. Más dolgom nem volt, csak körül kellett járnom a gyártelepet. A fizetésem másfél rubel volt naponta. Nappal kisebb herbacarniákba vagy mlecarniákba, teás boltokba és tejcsarnokokba jártam. Az egyikben csakhamar heten ismertünk egymásra kivetkőzöttek. Két hadnagy, egy kadétőrmester, egy szanitécőrmester, egy zugsführer és én, a közlegény.

Nemsokára sikerült más állást szereznem. Kertészlegény lettem a Liczakov-parkban. Porosz-német ember volt itt a főkertész. Mindig orditott, mindig mennydörgött, de aranyos, jó, derék öregember volt. Hetvenöt kopekot kaptam naponta. Hat hétig voltam nála. Kertészkedtem. Tudta, ki vagyok. Könnyü munkát bizott eleinte rám. Korhadt ágakat nyesegettem kézi ollóval a fákról. Éjszaka vigyáztam, hogy karácsonyfának ki ne lopják az összes fenyőfákat a parkból. De később bizony keményen kellett dolgoznom, mert a főkertészt nagyon ellenőrizték. Fát vágtam, vizet hordtam, a parkot a hótól tisztogattam. Ellátásban a főkertésznél voltam, egy koronát fizettem naponta. Kitünő koszt volt. Kezdtem megtollasodni, pénzt spóroltam, ruhát, fehérnemüt vásároltam. Kiöltözködtem és most már bejárhattam a városba. Nem sokáig maradhattam ezután kertészlegény, mert belebetegedtem a ke-

mény testi munkába. Bejöttem végleg a város centrumába. Egy lengyel törvényszéki hivatalnoknál laktam, sok lengyel ismerőst szereztem. Szegényebb emberek voltak, de azért később sok kivetkőzött katonát helyeztem el náluk. A városban azután bevetődtem a Royal kávéházba. Harmadrangu kávéház. Különösen sok zsidó jár oda. Néhány nap alatt egy tucat ismerőst szereztem itt. Rossz németségemen persze rögtön észrevették, hogy kivetkőzött katona vagyok. Royalbeli ismerőseim nagy szolgálatokat tettek nekem. Abbahagyhattam a kertészkedést és ingyenes lakást és ellátást kaptam. A zsidókórház mögött, de még a kórház területén van egy apró ház. Csak egy magányos zsidóleány lakott benne. Szamaritanka, ápolónő a kórházban. Szabadszáju, vidám leány volt, de egy ujjal se nyulhattunk hozzá. Egyik társammal együtt laktam itt. A kórházból hozták a szamaritankák az ebédet. Megismerkedtünk az összes szamaritankákkal. Csupa kedves leány. Egyikükkel apró szerelmi históriám is volt.

A Royal kávéházból csakhamar áttettem hadiszállásomat a City kávéházba. Megijesztettek, hogy a Royalba az ochrana emberei is járnak. A Citybe magasabb társadalmi rétegek látogatnak. A Royalban csupa zsidó kispolgár verődött össze, a Cityben már a szegényebb, egy napról másikra élő lateinerelemet ismertem meg, meg jobbfajta kereskedőket. Mint ügyvédjelölt különösen vagy két tucat ügyvédjelölttel kerültem össze. De

ekkor még gazdagabb kapitalista körökben nem forogtam.

Még a lengyel kishivatalnoknál való lakásom idején kezdtem járni egy Krulevszkauti „Intelligenzküche"-be. Nemcsak népkonyhák voltak Lembergben az orosz uralom idején, hanem minden felekezet és maga a város külön közkonyhákat rendezett be az „intelligencia" részére. Rengeteg sok jómódu és nagylábon élő ember jutott nagy nyomorba és szorult ezekre az uri népkonyhákra. Különösen osztrák államhivatalnokok, meg osztrák katonatisztek ottrekedt családjai, akik hónapokon át nem kaphattak semmi fizetést. Az uri népkonyhában ismerkedtem meg egy osztrák ezredes feleségével, aki szintén ott étkezett és a kedves, szellemes asszony révén ismerkedtem meg más magasrangu osztrák tisztek feleségével is. Ez a konyha katolikus volt. Apácák szolgáltak ki benne. Itt is persze, mint mindig rögtön észrevették, hogy bujdosó katona vagyok, de senki se tett ellenem semmit. Innen aztán átmentem a Sixtuska-utcai zsidó uri népkonyhába. Magam is zsidó vagyok és igy azonnal sokkal közvetlenebb volt az érintkezés. Itt is természetesen rögtön tudták, ki vagyok, mi vagyok. Bemutattak már az első napokban vagy ötven-hatvan embernek, köztük a két elnöknőnek is. Dusgazdag zsidóasszonyok voltak ezek, akiket később nagyon kihasználtam a kivetkőzöttek javára. Vagy két-háromszáz, békében jómódu ember evett itt. Délutánonként teadélutánokat tartottak.

Magánházakban semmifajta társas összejövetelt nem lehetett és nem mertek volna tartani. A délutáni tea hat kopekbe került. A jövedelmét az ingyen ebédekre fordították. Ezekre a teákra gazdag emberek is jártak. Különösen sok leányismerősre tettem igy szert, akiknek a révén aztán megismertem a familiájukat is. Igy jutottam be egyre jobbmódu és egyre gazdagabb körökbe. Most már egyre gyorsabb iramban ment az ismerkedés. Különösen a leányok segitettek ebben. Hatszor szöktem meg az oroszok kezéből, hőst láttak hát bennem és mindegyik a hős katona őrangyala akart volna lenni. Nagyon vigyáztam is, hogy korrekt legyek velük szemben. Magamnak nem fogadtam el soha semmit, csak két komoly, vagyonos, burzsoá támogatómtól, akik a magam személyére mindig és bőven elláttak pénzzel és ruhával. Nemcsak utcai ruháim voltak már, hanem szmokingom és frakkom is. Mondom, magamnak nem kértem tőlük semmit, de azért nagyon megfizették az ismeretségem árát. Alig volt nap, hogy ne jöttem volna hozzájuk: Kedves uram, vagy nagyságos asszonyom, foglyom van. Se ruhája, se cipője. Jobbfajta ember. Nem járhat népkonyhába. Veszedelmes is volna. Csak magyarul tud. Családhoz kell beszállásolni. És bizony adniuk kellett cipőt, ruhát — és szivesen adtak és bizony magukhoz kellett venniük — de szivesen vették. Mindig kértem, mindenkitől kértem, de mindig másnak kértem. Soksok száz ismerősöm volt már, mind tudta,

hogy ki vagyok és mind rajtam keresztül érintkezett a kivetkőzött katonákkal. Messze városrészekből, idegen emberek, akiket sohase láttam, már csak hozzám vezették az uj bujdosókat. Mindről nekem kellett gondoskodnom, mindhez nekem kellett lakást, élelmet, ruhát juttatnom.

Hogy szabadult el Lembergben olyan sok kivetkőzött katona? Az a magyarázata ennek, hogy különösen novemberben és januárban, mikor osztrák-magyar fogolytranszportok jöttek a városba, többször megesett, hogy az oroszok nem tudták ellátni őket. Ilyenkor egyszerüen szélnek eresztették a foglyokat, hogy lássák el magukat, ahogy tudják, vásároljanak vagy kolduljanak maguknak élelmet, mert pénzt természetesen nem adtak az ellátásukra. Szigoruan meghagyták nekik azt is, hogy másnap reggel jelentkezzenek az orosz etappenkommandónál. Háromszor is volt ilyen eset. Ilyenkor százával vetkőztek ki a katonáink és ilyenkor tömérdeket sikerült kivetkőztetnünk és megszöktetnünk. De másképen is ment a szöktetés. Valósággal sportunkká lett, hogy a kórházakból és a fogolytranszportokból kilopjuk a katonáinkat. Naponta husz-huszonötöt is. Engrosban csináltuk. Vöröskeresztes jelvénnyel jártunk be a kórházakba. Azt hitték, civil orvosok vagyunk és respektáltak. Ha a sebesültjeink közül valaki jobban volt, megkérdeztük, van-e kedve megszökni. Ha jött, vöröskeresztes jelvényt adtunk rá és ugy vittük ki. Vagy igy csináltuk: Éjszaka jön a fogoly-

transzport. Vöröskereszt a karomon. Beszélgetést kezdek a katonákkal. Orvosnak néznek, hát türik az őrök. Meglátok egy honvédbakát. Éppen az én ezredemből való volt. Sántitott szegény. Az orosz szakaszvezető, aki a transzportot vezette, megszólit, hogy vigyem kórházba, nem tud lépést tartani a többivel. Jól van, mondom, de ugy látom, van itt több beteg is. És összeszedtem hét embert, olyat, aki rosszabb bőrben volt. Mikor elmegyünk a kórház előtt, viszem őket a kórházba. A kapuőr beenged, látta, hogy a fogolytranszportból válunk ki. Felvezetem őket az emeletre. Azután ujra lemegyek velük. Azt mondom az őrnek, hogy itt nincs hely, elviszem őket a barakkokba. Szó nélkül kienged. Hét ember megint megszabadult a fogságból.

Igy egyre jobban gyült a kivetkőzött katona. Már az orosz hatóságok is észrevették. Erélyesen dolgozni kezdett az ochrana. Itt is, ott is eltünt egy kivetkőzött ismerősöm. Felfedezték és vitték őket Szibériába. Az ochranának külön osztálya alakult a kivetkőzött katonák kiszimatolására. Különösen nők dolgoztak ebben az osztályban, de sajnos a sok bujdosó katona között is akadt két hitvány áruló. Az egyik egy magyar-szerb, a másik egy porosz-német katona.

Már régebben mesélték, hogy akadt egy osztrák-magyar katona is, aki eladta magát erre az aljasságra, de nem akartam elhinni. Kutatni kezdtem utána. Elhatároztuk, hogy ha igaz az árulása, hát leütjük, mint a ve-

szett kutyát. Utána leselkedtem. Észrevette és másnap, ahogy egy leánnyal a korzón sétáltam, elfogatott.

Ekkor már odahagytam a zsidókórházat és L. gróf házába mentem lakni. Hogy kerültem oda? A gróf házában lakott egy M. nevü gazdag zsidó család. Elmenekültek az oroszok elől és csak a cselédleány maradt otthon. Sok mükincs, értékes butor diszitette M.-ék lakását és a grófi házigazda félt, hogy ha oroszokat szállásolnak bele, bizony nem sok marad épen belőlük. Megbizta hát M.-ék cselédjét, hozza oda az elhagyott lakásba lakni a család valami rokonát. A leány, akivel még a Grodeki-uti házmesternénál ismerkedtem meg, engem vitt el a grófhoz és a gróf elhitte, hogy „rokon" vagyok. Katolikus, oroszokkal tartó nagylengyel arisztokrata volt a gróf és mégis azonnal megigérte, hogy ha az ochrana keresne, azt fogja vallani, hogy hónapok óta ott lakom és hogy már a háboru előtt is sokszor vendégeskedtem M.-éknél.

A gróf házában laktam, amikor az utcán séta közben hirtelen letartóztattak. Egy civil és egy rendőr jött oda. A civil rámszólt: „Kövessen a törvény nevében!" „Miért?" „Mert osztrák főhadnagy." „Sohse voltam katona. De menjünk, csak ne legyen feltünés." Az ochranára vittek és ez a civil vallatott. Ez volt az a porosz-német katona, aki az ochrana szolgálatába állott és most orosz tiszti rangot kapott. Rámszólt: „Tiszti becsületszavára ki kell jelentenie — én ma-

gam is tiszt vagyok — hogy mi, főhadnagy-e, vagy hadnagy?" „Tiszti becsületszavamra nem mondhatom, de privát becsületemre kijelenthetem önnek, hogy soha sem voltam tiszt." Erre rámorditott: „Ismerlek kutya, magyar vagy! Nem akarjátok megadni magatokat, inkább megdögöltök. Majd vallasz, ha orditasz az éhségtől a börtönben." Azután egy orosz százados elé vezetett. Ennek a következő m e s é t adtam elő, hogy megmagyarázzam, miért vagyok Lembergben: „Budapesti ujságiró vagyok, még a háboru előtt három hónappal kerültem Lembergbe és azóta itt lakom. Bodek könyvkereskedőnél voltam állásban. L. gróf házában van a lakásom."

Ezután átvezettek egy ezredeshez. Itt várnom kellett. Közben jött a magyar-szerb ochranista. Állitólag Román Ottónak hivják, de mindenki Frednek, vagy Buldognak nevezte. A lembergi Casinó de Parisban volt akrobata. Igazi Lombroso-pofa. Buldog arc, beesett szürke macskaszem. Borotvált. Kiálló pofacsont. Hátrafutó homlok. Erős áll. Szétálló fülek. Erős, kicsi zömök ember. A homlokán valami forradás. Megszólit: „Hát ismer-e?" „Sajnos, látásból ismerem." Ujra faggatni kezdtek. Most már részletesebben kellett elmondanom a mesét: „Erős cikket irtam a Tisza-uralom ellen. Vád alá helyeztek. Elszöktem, mert féltem a büntetés szigorától. Amerikába akartam menekülni, de nem tudtam hirtelen utlevelet szerezni. Dokumentumaim ezért maradtak otthon az

ügyvédemnél. Egyelőre idefutottam hát Lembergbe M.-ékhez, a rokonaimhoz. Közben kitört a háboru és ittragadtam. Katona sohsem voltam. Hisz, ha lettem volna, hazamehettem volna, mert a mozgósításkor kegyelmet kaptam volna." Ezalatt bejött az ezredes. Megkérdezte mi van velem. „Tagad." Erre átküldtek a Batorego-börtönbe. (Báthoryról, a magyar lengyel királyról nevezték el.) Szigoru utasitást adtak, hogy semmi kedvezményt ne kaphassak. Nem hozathattam se cigarettát, se élelmet kivülről. Harmadmagammal voltam egy cellában, egy drohobici ügyvéddel és egy lembergi hivatalnokkal. Az ügyvéd ötven felé járó, tizenegygyerekes családapa volt. A szószoros értelmében ellopták a családjától, csak a börtönben tudta meg, hogy azért, „mert Oroszország ellensége." A felesége és a legidősebb leánya utána jött Lembergbe. Otthonmaradt a többi tiz gyerek, köztük a legidősebb tizenhat éves, a legkisebb két és fél esztendős. Ugy maradtak ott kenyér, pénz, minden nélkül. Beteges, pesszimista ember volt a szegény drohobici fiskális. Gyomorbajos, neuraszténiás. Összesen husz hétig ült a Batoregoban. Hivatalosan sohse közölték vele, hogy mivel vádolják. Csak egyszer egy spión mutatott rá: „Ez az az ember, aki Oroszország ellensége." A bebörtönzés igazi oka pedig az volt, hogy valami naftagyár igazgatója volt Drohobiczban és ezt a gyárat akarta igy megszerezni egy ottani russzofil. Értelmes, tanult ember volt. Müvészetről, irodalomról,

háboruról beszélgettünk. Voltak órák, hogy igy felülemelkedtünk az életünk kicsinyességein és elfelejtettük a mindennap nyomoruságát. Ő hozathatott ujságot, cigarettát, ennivalót és mindent megosztott velem. Másik fogolytársam egy német-porosz hivatalnok volt. Azért fogták el, mert valami ünnepségen vett részt, amit Vilmos császár születésnapjára rendeztek és amint elénekelték a Wacht am Rheint. Nagyon derék ember volt, de bizony egy kicsit korlátolt elméjü.

De sorsomat a fogházban nem a fogolytársaim szabták meg, hanem Tannenbaum barátom, a fogházőr. Az oroszok meghagyták őrök gyanánt a régi osztrák törvényszéki szolgákat a fogházban és ezek közé tartozott ez a nagyszerü zsidó ember is. Csodálatos jóság és szolgálatkészség volt benne. Bizalmi embere volt minden fogolynak. Levelet vitt ki, dohányt, pénzt hozott be. Mindent, ami tiltva volt, ő intézett el. Mindennap irtam is ki a fogházból, instruáltam „tanuimat" a vizsgálatra. Ki is hallgatták a grófot, a ház felügyelőjét, M.-ék cselédleányát, mind a hárman lengyelek voltak, mind a hárman mellettem vallottak. A lakásomon nagy házkutatás volt. Nyolc napon át két rendőr rejtőzködött el nálam, leste, hogy nem jön-e hozzám valaki. Szerencsére senki se jött. Harminchárom napig ültem a börtönben. Már semmi reményem nem volt a szabadulásra. Már alig vártam, hogy mikor szállitanak Szibériába. Elájultam,

mikor tudatták velem, hogy szabad vagyok, levert a lábamról az öröm. Az utcára rohantam és magamon kivül orditottam a boldogságtól. Az emberek azt hitték, hogy bolond vagyok.

Szabadon engedtek, miután nem tudták rámbizonyitani, hogy osztrák-magyar katona vagyok, miután „igazolni" tudtam, hogy még a háboru előtt, mint civil kerültem Lembergbe. Most már sokkal szabadabban jártam-keltem a városban. És nyugodtabban, nyiltabban élhettem vagy másfél hónapig. Folytattam a fogolyszabaditást, bár most már sokkal nehezebben ment a dolog, mert a kormányzó rendeletet adott, hogy a foglyokat civileknek még megszólitani sem szabad. De azért sokszor sikerült a kivetköztetés. Valósággal hivatásommá lett már, hogy katonákat szabaditottam, ruháztam, élelmeztem. Az „Intelligenzküche-t" zsufolásig töltöttem meg a kivetkőzöttekkel. De később már nem mertek a konyhákban szökött foglyoknak ebédet adni, mert féltek az ochrana vizsgálatától. Ezután gyerekekkel küldték a kivetkőzöttek lakására az ebédet.

Közben a City kávéházban gyakran találkoztam Buldoggal. Nem egyszer látott kivetkőzöttekkel. Sokszor meg is ismerte őket, de résen álltam és mikor láttam, hogy indul kifelé vagy a telefon felé, hogy feljelentse őket, hamar megszöktettem a fiukat. Igy történt május tizenötödikén is. Az utolsó pillanatban a hátsó kapun kiszöktettem egy

magyar barátomat. Buldog tajtékzott és másnap letartóztattak. Bevittek az ochranára. Itt Buldog két hatalmas pofont adott. Ott ült az orosz ezredes és türte és örült, amikor Buldog arcul ütött, pedig ő osztrák tisztet látott bennem. Most a Brigitka börtönbe vittek. Itt tudtam meg, hogy az ochrana valósággal hajtóvadászatot inditott ellenem. Minden kivetkőzött katonához, akit elfogott, az első kérdése az volt, hogy tudja-e, ki vagyok én? Észrevették, hogy mily sokat dolgozok ellenük. De nem árult el senkisem. Szigoru utasitás jött, hogy vigyenek Szibériába. Ismerőseimnek sikerült még hetvenöt rubelt beküldeniök és május huszadikán utnak is inditottak Szibéria felé. Ezerötszáz osztrák-magyar katonával küldtek el. Én voltam köztük egyedül civilruhába öltözötten. Mint tisztet cipeltek el, hát nem magam, hanem egy fogolykatona vitte a csomagomat. Utközben lassan-lassan egyre hátrább maradtam. Már egészen a menet végére értem. Itt elővettem kétszáz cigarettát és osztogatni kezdtem a foglyok közt. Vadul jött felém az egyik őrző kozák. Rámcsapott a nagajkával, de sohse örültem még igy ütésnek. Irgalmatlanul elkergetett. Hiszen szigoru parancs van, hogy civilnek nem szabad a foglyokkal beszélni. Igy sikerült megszöknöm Szibéria elől.

Nem mertem visszamenni a régi lakásomba. Uj lakást vettem ki. Havi tizenhárom rubelért a Sakramentek-utca harmincnégy szám alatt. Egész nap bezárkóztam a laká-

somba, nem merészeltem kimenni az utcára, tudtam, hogy rögtön felismer az ochrana. De ekkor már másnak se igen lehetett bátorságosan az utcára menni. Ekkor kezdődött az első orosz visszavonulás és válogatás nélkül százával fogták össze az utcán a lembergi férfiakat és vitték őket Szibériába. Az első orosz visszavonuló csapatot, egy törzs felszerelését vivő trént, még mint fogoly a Brigitka ablakából láttam. Őrült öröm és őrült kétségbeesés szállt reám. Ime, most már biztosan jönnek a mieink és ezek engem addig elszállítanak Szibériába.

Három hétig teljesen bezárkózottan éltem. Éjszaka nem mertem sohasem aludni. Hiszen az ochrana mindig éjnek idején dolgozott. Féltem, hogy jön a nagy, általános, az egész városra kiterjedő házkutatás és ez a „revizió" engem is felszinre vet. Jött is a házkutatás, de a háziur inasa mindenhová elvezette a csendőröket, csak az én szobámat rejtette el. De meg különben is, asszonyi kéz irta névtelen levelet is kaptam, amely figyelmeztetett a veszedelemre. A házkutatás után nem mertem többé villabeli lakásomon maradni és egy kis gyerekleány kíséretében visszamentem a grófi házban levő lakásomra. A kisleány kíséretére azért volt szükségem, hogy ha valaki megszólit az utcán, hát válaszolhasson helyettem. Rettentő félelem szállt meg, reszketés fogott el. Ha egy rendőrt láttam, vacogtak a rémülettől a fogaim. Soha még életemben ugy nem féltem, mint ezen az uton. Régi lakásomban

az első éjszakát nyugodtan tölthettem. A második éjszakán azonban M.-ék cseléd-lánya riadtan jött, hogy kozákok és csendőrök szállták meg a házat. A házból már nem menekülhettem ki. Tele volt már velük az egész udvar. Kifutottam a folyosóra, beugrottam a szomszédlakásba, L. grófhoz. Kétségbe voltak esve, hogy mit tegyek. A grófnő végre azt tanácsolta, hogy szaladjak a padlásra. Ide adta a kulcsot, reszkető kézzel alig tudtam kinyitni az ajtót, de még idején bezárkóztam, az ochrana nem talált meg és elvonult.

A rémület majd az eszemet vette. Mialatt ész nélkül kóboroltam a padlás lépcsőin, hallottam először dörögni a mieink ágyuit és egy roppant exploziót, a pályaudvar robbanását. A rettentő rémületben valósággal állati röhögés fogott el. Futnak az oroszok! Ez volt az első bizonyos jel.

Reggel M.-ék szakácsnője teát hozott fel a padlásra, délben pedig lekváros kenyeret. Nem tudott egyebet hozni, mert semmit sem lehetett a városban kapni. Mindenütt becsukták az üzleteket. Féltek a kozákok rablásától. Négy órakor lejöttem a padlásról a lakásomba. Ismerősök jöttek és mesélték, hogy az orosz csendőrség elvonult a városból. Este nyolc órakor kimerészkedtem az utcára. Felmentem egy ismerős familiához. Julius huszadika volt. Az utca csupa csend, csak itt-ott cirkált egy-egy kozákpatrul. Az erkélyről láttam a hatalmas pályaudvar égését. Fenséges látvány volt. Biborvörös volt

tőle az egész ég. Állandó robbanások reszkettették a levegőt. Barátaimnál voltam reggelig. Reggel kimentem az utcára. Furcsa hangulat volt odakint. Az üzletek mind zárva. A máskor néptelen utcákon hatalmas embertömeg. Várták az osztrák-magyar csapatokat. Az utcán orosz csendőrök. Nagyon tisztességesen viselkedtek. Agyonlőtték a rabolni próbáló orosz katonákat. Az emberek vártak, de aznap nem jött semmi osztrák-magyar katona. Ujra rettegni kezdtek az emberek. Félve feküdtek le, hogy mire ébrednek? A legtöbben nem is próbálták az alvást, hanem aggódva virrasztottak. Másnap hajnalban megint az egész város künn volt az utcán. Ezrével ácsorogtak künn az emberek. Tiz órakor eltünt az utolsó orosz csendőr is. Kimentünk a Homokhegyre, onnan látni az egész várost és ott láttuk, hogy egy orosz svarmlénia Zolkiev felől menekül a város felé. De a mieink elfogták őket. Hirtelen őrült orditást hallunk. Hatalmas tumultust látunk. A grodeki uton jönnek a mieink. A lakosság örjöng. A patrult a vállukra vették. Az oroszt üldöző katonáinkat valósággal megakadályozták a további üldözésben a nagy ünnepléssel. Minden katona talpig kivirágozva, torkig étellel, itallal. Egy perc alatt tele zászlóval az egész város. Én ugy örültem, hogy a rettentő nagy örömtől már nem is tudtam örülni.

Miből éltek Lembergben?

Galicia parasztország. Csak szigetek a városok a nagy paraszttengerben. A falvakon meg csupa törpebirtok, csak néha bukkan fel egy nemesi föld. De ez aztán roppant, egész vármegye. Nyolcszázezer apró paraszté nem egészen a föld negyede, öt és félezer nagybirtokosé a föld több, mint harmada. Szegény paraszt. Tudatlan paraszt. Rosszul mivelt föld. Sovány termés. Szomoru falvak. Rossz utak. Mocsok. Zsidóuzsora. Fennhéjázó nemesség. Nagyipar, mely nagyon ifju és fejletlen. A kapitalizmus még csak kereskedő és uzsora-kapitalizmus. Nem a lengyel gyáros, hanem a zsidó kereskedő és a zsidó hitelező a reprezentánsa. Ami gyáripar van, inkább mezőgazdasági ipar és inkább az arisztokrata nagybirtokosok kezén. Szeszgyár, spirituszégető, sörfőző, cukorgyár. Ami egyéb ipar van, az kézmüves kisipar. Százötvennégyezer üzemből százötvenezer volt a kisüzem, csak kétszázötven a kimondottan nagyüzem és mindössze csak negyvenhét a részvénytársaság. A „névtelen társaságok", a részvénytársaságok e teljes hiánya mutatja legjobban a galiciai nagyipar fejletlenségét.

A tőke Galiciában még nem nőtt meg akkorára és olyan előkelővé, hogy névtelen lehessen és diszkrét ismeretlenségben akarjon maradni, hanem még nagyon is ismert, nagyon is hirhedt zsidó nevekben jelenik meg.

A nemesség, a nagybirtokosság lengyel. A hivatalnokréteg lengyel. A paraszt Nyugatgaliciában lengyel, Keletgaliciában rutén. A munkásság is kevert. A burzsoázia zsidó. Nemcsak az egész kereskedelem van tisztára zsidó kézben, hanem háromnegyedrésze minden ipari vállalkozásnak is. A zsidó a legutolsó időkig a galiciai agrártársadalom testén, Marx szavával, csak a „pórusaiban" élt. Közvetitett. A nagybirtokos szeszfőzdéjében gyártott italt kimérte. Bérlője volt a malmoknak, gyümölcskerteknek, réveknek. Bérelte az urasági istállók produkálta tejet. Tovább adta a paraszt gabonáját, állatját, burgonyáját. Csak az utolsó időkben van kialakulóban valami lengyel burzsoázia és csak a legutolsó időkben kezd kialakulni valami ukrainai rutén intellektuelréteg.

Tiz esztendő előtt még a lengyel nemesség, a slahta volt korláttalan politikai ura Galiciának. Az 1906-ban megalkotott általános választójog azonban számottevő hatalommá tette egyfelől a lengyel és a rutén parasztság pártjait, másfelől a galiciai proletárság pártját, a szociáldemokráciát.

Az alsó néposztályok előtérbenyomulásával mélyreható gazdasági változások is fordulnak Galiciában. A nemes politikai egyeduralmának megbolygatása együttjárt a

zsidó gazdasági monopóliumának a megingatásával. A paraszt szövetkezeteket alakitott, gazdasági egyesületeket, hitel-egyesüléseket és kitörte igy a falu zsidó uzsorásának a méregfogát. Nagy, országos bankok, takarékok alakultak és tehetetlenné tették a földbirtok és a város zsidóuzsorásainak a munkáját.

Ilyen gazdasági szerkezetü országnak a fővárosa Lemberg. Képe tehát már előre adva van: nem iparosváros, hanem kereskedelmi centrum. Benne csomósodik az ország egész igazgatása: tehát erősen hivatalnok-város. Nem annyira az ipar proletársága alkotja néptömegét, mint inkább az alkalmi keresetüek csőcselékproletársága.

Amikor azt kérdeztem lembergi gazdag, zsiros, jómódra jutott polgároktól: Hát hogy lehet Lembergben meggazdagodni? Akkor egyik sem azzal felelt, hogy termelni kell, gyárat kell állitani. Nem a proletárság munkaerejének köz nélkül való kizsákmányolása Lembergben a meggazdagodás utja. A válaszaikból kitünt, hogy házspekulációval, kereskedéssel, birtokspekulációval, börzeüzlettel, uzsorával lehet és szoktak Lembergben meggazdagodni. Elmesélték, hogy a város középpontján álló City-palotát 810.000 koronáért vették meg és egy esztendő multán 3,000.000 koronáért adták el. Elmondták, hogy legbővebben ontja a profitot a gabonakereskedés. Már tavasszal a lábán eladja a bir-

tokos a gabonáját és vad spekuláció dönti el azután ősszel a kereskedő hasznát. Mesélték, hogy szeszélyesek Lembergben az üzleti szerencse kegyei. Két kereskedő összeállt. Nagyban való papir- és diszmüáruüzletet csináltak. Az üzlet ragyogóan ment, de a két társ összeveszett. Osztozniuk kellett. Véres harc indult meg köztük az üzletért. Az egyik győzött, a másik felvérzett szivvel vonult ki a boltból és fogadta el a készpénzt. Természetesen a volt társa mellett nyit uj üzletet. És ime a véletlen kereke: a régi jó üzlettel az első koldussá lett, a másik ma milliomos. Nem a régi londoni kereskedelem évszázados házai állanak Lembergben és nem is Hamburg és Bréma tisztes kereskedőházai. Még bizonytalanság és nyugtalanság itt minden. Még nem állandóak a viszonyok. Még nem olyan nagyarányu itt az üzleti élet, hogy már érdemes legyen morális alapra helyezkednie.

Lemberg városának igy kialakult szerkezete, az, hogy nem gyárosok és ipari proletárok városa, hanem kereskedők, hivatalnokok és alkalmi keresetüek városa, magyarázza meg azt, hogy Lemberg nem omlott egészen össze az orosz uralom napjaiban, hogy valahogy mégis csak meg tudott élni az inség idején.

A gyárak kapui bezárultak, ahogy bevonult az orosz uralom. A spiritusz- és sörgyáraknak nem volt szabad tovább dolgozniuk. A cipőgyár néhány száz munkással üzemben maradt, dolgozott a kenyérgyár is,

de mind a kettőt rekvirálta az orosz hadsereg. A petróleum-finomitók egy része működött, de alig-alig jutott nyersanyaghoz. A játékkártyagyár — a község asszignátáit nyomta. Az ipari munkásság számára egyetlen munkaalkalmul a sáncásás kinálkozott. De ez átkozottul keveset jövedelmező munka volt. A napi fizettség érte — egy bögre tea, még többször pedig a — nagajka volt.

A gyárak kapui csukva voltak, de annál inkább tárva voltak az üzletek ajtai. Az orosz katonatisztek rengeteget vásároltak össze. Mindent megvettek, akár szükségük volt rá akár nem. De nem ez volt a főüzlet. Hanem orosz kereskedők jöttek Pétervárról és Moszkvából. Valósággal tömegesen rontottak a lembergi piacra és a szó szoros értelmében csupasszá vásárolták a polcokat, üresre vették a raktárakat. Mindent megvettek és a lembergi kereskedők mindent eladtak. Az orosz kereskedők e nagy rohamának az oka az volt, hogy az orosz hóditás első idejében nem voltak vámok Galicia és Oroszország között. Később ugyan már megint vámfalakat emeltek, de ekkorra már mindent eladtak a lembergi boltosok. Nem tudtak olyan árakat kérni, amiket meg ne kaptak volna, nem tudtak olyan szemetet raktáraik legsötétebb zugából előkotorni, amit meg ne vásároltak volna. Voltak kereskedők, akik néhány hónap alatt igy félmillió korona forgalmat csináltak. Elsősorban a diszmüáru- és a konfekciós üzletek áruit

kapkodták szét. Ragyogó vásárt csaptak az áruházak. Jól kerestek a cukrászdák is. Az orosz uralom (legszebb cselekedetével) eltiltotta az alkoholt. Nem volt se bor, se sör a városban, hát mindenki rákapott az édességekre. Az oroszok különben is nagy sütemény- és cukorkafogyasztók.

Kereskedők, kereskedelmi alkalmazottak és a belőlük élő kisipar, a borbélyok, a szabók, a pékek, a suszterok meg tudtak élni az invázió alatt is és az ő megélésük tartotta a lelket a többi társadalmi rétegben is. A hivatalnokok, tanárok, birák nem kaptak ugyan fizetést, de sokat tett értük a város. „Intelligenzküche"-ket, „uri" népkonyhákat rendezett be a számukra. Sokat tett értük a „Segitő" bizottság, amely készpénzzel, ruhával, élelemmel támogatta őket. A szegényebb osztályokat is népkonyhák istápolták, az ipari proletárság egy töredékét a munkásbiztositó is segitette.

Igy éltek meg valahogy az emberek Lembergben. De még igy se tudtak volna sehogyse megélni, ha nem lett volna nagy az élelmiszerolcsóság. Maximális tarifák szabták meg az élelmiszerek árát. Májusban egy kilógramm kenyér ára 23 kopek, egy kiló zsir 1.05 rubel, egy kiló vaj 1.20 rubel, egy kilogramm marhahus 80 kopek, borjuhus 68 kopek, egy liter tej 14 kopek volt. Az árak értékeléséhez tudni kell, hogy a rubel árát hivatalosan az orosz uralom 3.33 koronában szabta meg, a valóságban azonban mindig három koronánál is kevesebbre értékelték a

rubelt.

Halaványés körvonalas képe ez csak annak, hogyan és miből éltek meg az emberek Lembergben. A kép halványságának oka pedig az, hogy az emberek emlékezete sokkal kevésbé jegyzi meg a mindennap egyforma, egyhangu, de életfontosságu dolgait, mint a kiemelkedő, a rendkivüli események sokszor valójában sokkal jelentéktelenebb ügyeit. A nyomoruság állandóan gyötörte Lemberg lakóit, de azért ha kikérdi őket az ember, ezer részlettel tudják elmondani egyetlen nagajkaütés borzalmát és két általános szóval emlékeznek csak az éhség mindennapos nagajkájának a fájó csipésére. Furcsa állat az ember. Az egész élete formáját parancsoló urként szabja meg a kenyér és a feje mégis mindig a kenyérfeletti fantasztikumok világában jár.

Messiásvárók.

Csodálatos törvényszerüséggel dolgozik a történelem. Semmi se véletlen a világ sorában. Okok támadnak és okozatokat támasztanak. És ahol ismétlődnek az okok, ott ismétlődnek a következményeik is. Valósággal laboratóriumi pontossággal lehet most ilyen történelmi ismétlődést megállapitani Lembergben.

Lembergben az orosz idegenuralom tiz hónapja alatt csoda történt: mindenki Messiásváróvá lett. Csoda történt, de nem a természetfelettiség, a megmagyarázhatatlanság, hanem éppen a törvényszerüség, az okláncolódás ragyogó csodája.

Idegenuralom ült Lembergre és Messiásvárókká lettek benne az emberek, mint ahogy valaha idegenuralom ült Izráelre és Messiásvárókká lettek tőle a zsidók. Rettentő erővel nehezedett rá Izráelre a római cézárizmus uralma, remény sehol se nyilott az elpusztitására, keze gyenge volt, hogy fegyvert foghasson ellene, hát nem tehetett egyebet, minthogy csodában bizott, megváltást remélt. Megváltóról fantaziált, akinek a hatalma még a cézári hatalomnál is nagyobb,

mert isteni hatalom és aki meg fog jelenni, mikor legnagyobb lészen a szorongattatás és megváltja reménykedő népét a rabság igájától. Rettentő erővel nehezedett rá Lembergre a moszkvai cárizmus uralma. Egyedül állott a város, remény semerre se intett. Ki lett volna olyan erős, hogy az óriással felvegye a harcot? Csak a csoda segithet már rajtunk, csak ha a legnagyobb földi hatalomnál is nagyobb hatalom jön és elháritja rólunk a megpróbáltatást.

Idegenuralom és vele szemben a reménytelen tehetetlenség érzése, ez teremtette meg a régi zsidóknál a Messiás alakját és ez a helyzet és ez az érzés alakitotta ki Lemberg népében is a Messiások figuráit.

Mert Lemberg egész népe Messiásváróvá lett, de nem mindannyian ugyanazt a Messiást várták. A régi zsidó nép a cezarizmus igája alatt még hihetett egyetlen Messiásban, mert még egységes nép volt, mert se osztályok, se nyelvek, se érdekek, se érzések nem szakitották sokfelé, de Lemberg mai népe a cárizmus igája alatt nem egységes, már osztályok, nemzetiségek hasogatják meg, sokfajta érdek, sokfajta érzés kereszteződik benne.

Uj Messiásokat vártak Lembergben. Nem a zsidó Messiást, aki Dávid királyi házából származik és aki eljövend, hogy kiválasztott népét megváltsa és nem is az első őskeresztények Messiását, a keresztre feszitett proletárt, aki feltámad, hogy megváltsa a világ szegényeit. Nem. Uj Messiások támadtak, uj

megváltókat vártak. Ujfajta rettenetek lépnek fel, ujfajta istenek, ujfajta remények, ujfajta imádságok, ujfajta megváltók támadnak. Ma a háboru lett a legfőbb, a legrettentőbb hatalmu, a legféltebb istenné.

A háboru ugy lebeg ma az emberek feje felett, mint a Végzet. Ma megint olyan időket élünk, amikor az emberek nem urai a maguk sorsának. Élet és halál, épség és egészség, család és boldogság, együttmaradás és viszontlátás ma megint a rajtunk kivül, a felettünk álló Sors kezében van. Az emberek ma megint odajutottak, ahol a régi ember állott, a természet hatalmaival szemben a régi ember aprónak, tehetetlennek érezte magát és hogy kegyüket magafelé forditsa: — imádkozott. A háboru ma rettentő természeti hatalom erejével ül az emberekre, a mai ember vele szemben tehetetlennek, aprónak érzi magát és csak annyit tud és csak annyit mer, hogy imádkozik hozzá, hogy jóságot, szerencsét, győzelmet könyörög tőle. A háboru sodra ragad magával, itt nincs ellenállás, itt nincs szembenézés. Ki érzi ma olyan erősnek magát, hogy bármit is kicsikarjon tőle? Cselekedni ellene nem lehet semmit, csak könyörögni lehet hozzá. Uj, félelmetes, minden eddiginél félelmetesebb istene támadt a Háboruval az embereknek. Az emberek csak ugy könyörögnek hozzá, mint a régi istenekhez. És csodálatosan összezavarodik az együgyü elmékben és az egyszerü szivekben az uj Háboruisten és a régi istenek alakja, képe. Igy lehetett a ró-

mai birodalomban, amikor Jupiter, Juno és Herkules régi istenségei mellé odaállitották Krisztus istenalakját is. Jehova, Krisztus, Mária, Allah istenségei uj istent látnak most maguk mellett: a Háboruisten félelmetes, emberáldozat vérétől pirosló, asszonyi könnyből gyült szenteltvizet követelő, emberi szivfájdalom drágagyöngyeivel ékesitett roppant bálványát.

A Háboruistenhez imádkoznak ma mindenütt a föld kerekségén azok is, akik azt hiszik, hogy Jehova előtt tépik meg szakállukat és azok is, akik Mária templomában zuhannak könyörögve a földre. Egyforma ma mindenütt, minden valláson és minden nyelven az imádság: Háboruisten, könyörülj rajtunk, irgalmazz nekünk és küld el győzelmes békéd kegyelmét.

Uj istent imádnak ma a reszketőszivü emberek és uj Messiásokat várnak.

Uj Messiásokat vártak az emberek Lembergben és az idegenuralom alatt mindenki Messiásváróvá lett, csak éppen mindenki más Messiást várt. Minden népfajta, minden osztály a maga érzései szerint, a maga képére teremtette meg a maga Messiását.

Közös volt az idegenuralom, közös volt a reménytelenség, de mások voltak az emberek. Mindegyik Messiásban hitt hát, de mindegyik más Messiásban.

Igy volt ez már a zsidó és a keresztény Messiással is. A zsidó Messiáshit azt remélte, hogy amikor eljön világreszkettető harsonák

között a Messiás, a nagy királyi ház fia, akkor lecmlik a római világuralom palotája és helyére épül a zsidó nép világuralmának temploma. A leigázott zsidónép hite azt parancsolta Messiására, hogy ne csak felszabaditsa, hanem leigázóvá, világurává is tegye. Más volt már a keresztény Messiáshit. A zsidó Messiást egy elnyomott nemzet fantáziája teremtette, egy nemzet reménye várta. A keresztény Messiást a rabszolgák és proletárok áhitották, egy elnyomott osztály fantáziája vetitette ki. A kereszténység Messiása már nem királyi házból ered, hanem a rabszolgahalállal, a keresztrefeszitéssel kiszenvedett proletár, aki nem egy nemzetért, hanem a világ minden szegényeiért, rabszolgáiért és proletárjaiért hal meg, aki nemcsak a római idegenuralmat fogja elsöpörni, ha feltámad, hanem minden hatalmasok és gazdagok idegenuralmát is. Egyugyanaz volt az idegenuralom, egyugyanaz a reménytelenség és gyengeség, egyformán kialakul hát a Messiáshit, de más volt a nemzet és az osztály helyzete, másfajtává, másthozóvá alakul ki hát a Messiás figurája.

Mindig olyankor alakul ki a Messiásvárás, amikor az emberek bajukra, gyászukra, nyomoruságukra, leigázottságukra semmi irt, semmi vigasztalást, semmi reményt nem tudnak. Ilyenkor már csak ugy birják tovább viselni az igát, hogy a csodában, a megváltásban biznak. A legnagyobb reménytelenségből születik a legnagyobb

reménykedés: a megváltás alakja. A Messiás figurája voltakép nem más, mint a legnagyobb leigázottság legnagyobb szabadságképzelése, a legnagyobb reménytelenség legnagyobb reménycsillogása. És mennél nagyobb a baj és a jaj, annál inkább biznak a Messiás eljövetelében. Hinniük kell benne, különben nem birnák az életet. És lassanként kialakul az a hit, hogy amikor a legnagyobb a baj, akkor fog eljönni. Mikor a tanitványok kérdik Krisztust, mik lesznek a jelek, amikről tudni fogják, hogy a Messiás jönni fog, Krisztus igy válaszol: Földrengés, dögvész, háboru, napfogyatkozás. Kialakul az a hit, hogy a Messiás eljövetele előtt végsőkig fognak fokozódni a természet és az emberi élet borzalmai és rettenetei. Lassanként már ugy érzik, hogy nem busulni, hanem örülni kell a bajok fokozódásának, hiszen, amikor minden baj a végsőkig fokozódik, mikor a legnagyobb lesz a szenvedés, akkor, abban a pillanatban jön ő, a Megváltó. Tehát voltakép minden uj és nagyobb baj, közeledést, uj lépést jelent az ő eljöveteléhez. Mennél nagyobb és borzasztóbb bajok sötét kutjának a fenekére esnek az emberek, annál fényesebben és tisztábban látják ragyogni Messiásuk fényes csillagát.

Igy volt ez Lembergben is. Jöttek a bajok. Jött a háboru. Rájukzudult az idegenuralom. Jött a dögvész, jött a kolera. Asszonyok gyalázása. Házukra szállt a vörös kakas. Gyilkos golyó repült be az ablakon. Elkergették őket tüzhelyeik mellől. Hontalanság

szakadt rájuk. Vagyonukból kifordultak. Vér és könny tengere nőtt körülöttük és fenyegetett végső fullasztással. Nőttek, egyre nőttek a rettenetek, hogyne kellett volna hát hinni egyre erősebben, egyre inkább egész szivvel, az elkövetkező, a bizton, a kétkedés nélkül elkövetkező Messiásban.

És hittek is vakon, buzgón, mindannyian Lembergben a maguk Messiásában. Hittek a lembergi zsidók a maguk Messiásában — a bizton eljövő osztrák-magyar felszabaditásban. Eretnekség volt (a szó szoros értelmében vallási eretnekség), ha zsidó kételkedni mert benne és eretnekség volt, ha zsidó hinni merészelte, hogy Przemyslt márciusban csakugyan elejtette az éhség. A zsidók hitében Przemysl állt mindvégig, mint a Sion hegye és az osztrák-magyar felszabaditás Messiása már uton volt az utolsó itélet fegyvereivel. Hittek a moskalofilek is a maguk Messiásában — a szabaditó cárban, aki a kettős András-kereszttel kezében jön és szétosztja a lengyel urak és a gazdag zsidók vagyonát a jó parasztok között. Hittek az ukrainaiak a maguk Messiásában — a nagy, felszabaditott, ujra nemzetté nőtt Ukrainában. Látták, hogy a hires fekete földeken, mik ontják a gabonát, megint ők lesznek az urak, megint az ő nyelvük szól, az ő költőjük énekel, az ő iskolájuk tanit. Hitték a lengyelek a maguk Messiásában — az önálló Lengyelországban. A háromrészre tépett, a német, az osztrák,

az oroszkézben levő lengyel földek ujra együvé forrnak, egy állammá lesznek. Valósággá válik a dicső Jagellóeszme. Hittek a gazdagok a maguk Messiásában — a bőséges üzletben, a szabad keresésben, az isteni Profitban. Lázas, türelmeszakadt izgalommal várták, mikor jön el megint az egyetlen, amiért élni érdemes, az aranygyüjtés ideje, a pénzhalmozás virradása. Hittek a proletárok a maguk Messiásában — a világmegváltó szocializmusban. A tudomány átható világosságával látták, mennyire tudta, jósolta a szocializmus mindazt, ami bekövetkezett és megingatlan, sziklaszilárd hittel hitték, hogy ezután is csak a szocializmus Messiása vezetheti ki a világot önidézte bajaiból.

És hittek a legletiportabbak, a leginkább szenvedők, az asszonyok, akiknek a férjük messze távolban fegyverrel harcolt, a leányok, akiknek a szerelmesét vitte el a katonáskodás, a maguk Messiásában — a világmegváltó békében.

Nincs még veszve Lengyelország.

Tragikus önmarcangolással sodródott bele a lengyel nép a világháboruba. Három hadviselő állam seregében küzdenek lengyelek százezrei. Németország és Ausztria lengyeleivel szemben Oroszország lengyelei állnak harcban. A hajdan volt lengyel királyság területe ennek a háborunak a roppant csatatere. Oroszlengyelország, Keletporoszország és Galicia érzik legfájóbban a maguk testén az invázió tiprását. Hadseregek jönnek és mennek a lengyel földeken keresztül, lengyel katonák harcolnak orosz, német és osztrák fegyverrel a kezükben, hogy van az, hogy maga a lengyel nép mégis oly halálosan nyugodt, oly közömbösen mozdulatlan? A nagy háboru kitörésekor az európai közvélemény jórésze ugy hitte, hogy mihelyst Oroszország hatalmas külső ellenséggel háboruba keveredik, a lengyel nép lesz a legelső, amely felemeli a fejét és odakiáltja ősi ellenségének, az orosz cárizmusnak nagy szabadsághimnuszát. Ugy várták, hogy az Ausztriával és a Németországgal való háboru nyomán kell jönnie a Lengyelország függetlenségéért vivódó revolucionak.

Európa azt várta, hogy abban a pillanatban, amikor megszólalnak az ágyuk, felharsan a lengyel nemzet ajakán az ősi himnusz: „Nincs még veszve Lengyelország!“ És ime — nem az ágyu mennydörgése csalja meg! — Lengyelország felől más, ellenszenves és szolgai himnusz hangzik: „Isten tartsa meg a cárt.“

Mi történt? Hogyan csalódhatott ennyire az európai közvélemény? Az történt, hogy Európa még mindig a régi Lengyelországot látta maga előtt és nem vette tudomásul, hogy a régi, az orosz cárizmus ellen inzurrekciókban harcoló Lengyelország már rég letünt és helyén uj, más Lengyelország épült fel. Európa még mindig azt hitte, hogy a Kosciuszkó Lengyelországa, az 1830-as és az 1863-as forradalmak Lengyelországa ékelődik közé és az orosz birodalom teste közé és nem vette észre, hogy az uj Lengyelország már nem kardot, hanem rőföt tart a kezében, hogy már nem titkos összeesküvések iratai, hanem főkönyvek tartozik és követel rovatai fölé hajlik. Valaha lengyelnek lenni és a szabadságot szeretni — egyet jelentett. Valaha a lengyel szabadságért küzdő menekültek elárasztották egész Európát és ha már nem küzdhettek otthon az orosz cárizmus ellen, hát részt kértek maguknak minden európai szabadságharc küzdelmeiből. Nem csoda hát, ha Európa egész demokráciájának minden rokonszenve a lengyel szabadság felé fordult. A magyar parlament 1832-től forradalmi csucspontjáig, 1849-ig mindig fog-

lalkozott a lengyel kérdéssel, Deák Ferenc legelső beszédét a lengyel kérdésről mondotta és ekkor formálta hires mondását: Nemzetek vesznek, nemzetek lesznek.

A lengyel nemzet sorsa talán a legtragikusabb példája nemzetek felemelkedésének és lehanyatlásának. A XVI. században és a XVII. század elején még hatalmas birodalom a lengyel királyság. Számra ma is hatalmas nemzet a lengyel. Tizenkilenc millió lengyel él: Oroszországban 10.5, Ausztriában 5, Németországban 3.5 millió. De a hatalmas Lengyelország tragikus fordulattal alábukik. Háromszor osztják fel. 1772-ben, 1793-ban és 1795-ben osztoztak meg rajta Oroszország, Poroszország és Ausztria hatalmasságai. Mi történt? Hogy zuhanhatott le és szakadhatott igy darabokra egy hatalmas birodalom? A tragikum magyarázata a lengyel fejlődés. Lengyelországban nem alakult ki a fejlődés során polgári osztály. Ami kevésszámu iparost és kereskedőt behozott a XIII. század az országba, az bevándorló, német, zsidó, idegen és jelentéktelen volt. A XV. és XVI. század, a pénzgazdaság kialakulása se tudott lengyel burzsoáziát teremteni. A gabonakivitel megindult Európa felé, de nem külön kereskedőosztály alakult ki, hanem maga a lengyel nemesség lett gabonatermelőből gabonakereskedővé is. A nemesség hatalma fellendült, de harmadik rend nem alakult ki és igy nem volt meg az egyetlen elem, ami a nemes hatal-

mát egyensulyozhatta volna. Nem voltak nagyvárosok, nem volt polgári osztály és igy nem volt semmi, amire a királyság, amire a középponti hatalom a nemességgel való harcában támaszkodhatott volna. Egyre növekedtek a nemesség nemesi szabadságai és egyre gyengült a középponti hatalom ereje. A nemesi rendi országgyülések olyan hatalmat jelentettek, hogy valósággal nemesi köztársasággá változott az ország és egyetlen nemes ur vétója megakaszthatta a középponti hatalom minden intézkedését. A törökök előnyomulása és a kereskedelmi utak eltolódása szegénnyé, azután koldussá is tette az országot. A centrális hatalom hiányzott, az ország annyi felé huzott, ahány nemes ur volt, természetes következése lett ennek, hogy Lengyelország csakhamar a külföldtől való függésbe került, hogy versengő hatalmak állandó csataterévé lett és hogy végül belső szétszakitottságából külső szétszakitás is lett. Igy történhetett meg, hogy a hatalmas lengyel államot a XVIII. század végén háromszor osztották fel és hogy ma is három részre tépve kell élnie.

A széthuzó kisnemesség uralma volt az önálló Lengyelország nagy gyengéje és éppen ez a kisnemesség lett az elnyomott Lengyelország legnagyobb ereje. Ez a kisnemesség ahhoz volt szokva, hogy uralkodjon és most Oroszország, az akkor még teljesen ázsiai orosz despotizmus végsőkig elnyomta. Ez az erőszakos, fegyver-

rel bánni tudó, gazdaságilag is pusztuló és igy kétszeresen elégületlen osztály lett Lengyelország függetlenségének előharcosává. Oroszország ellen szegeződött a lengyelség minden gyülölete és szabadságharca, mert Oroszország nyomta el a legkeserübben és mert Oroszország szakitotta magához a lengyel királyság legnagyobb darabját. Roppant felkelések, hatalmas forradalmak rázkódtatták meg az orosz despotizmus uralmát Lengyelországban. 1794-ben Kosciuszkó felkelése tör ki. 1830-ban uj forradalom emeli fel a fejét. Az orosz cárizmus vérbefojtja. 1863-ban megint felkel Lengyelország, de megint csak leverik. Ezek voltak azok az idők, amikor Európa demokráciája, amely az orosz cárizmusban látta legveszedelmesebb ellenségét, a maga természetes szövetségeseinek tekintette a lengyel forradalmakat. Nem véletlen az, hogy az első proletár-internacionále 1864-ben, éppen egy nagy londoni lengyel-meeting alkalmából kovácsolódott össze. A demokrácia érezte, hogy mindaddig nem győzhet Európában, amig az orosz cárizmus seregei minden pillanatban leverhetik. A korláttalanul uralkodó cárizmus egyetlen belső ellensége pedig ekkoriban csak a lengyel felkelés volt. Joggal mondhatta tehát Marx Lengyelországot minden európai forradalom külföldi termométerének.

A lengyel forradalmak páratlan hősiességgel harcoltak az orosz cárizmus ellen, de mégsem tudtak sohasem győzni. Az ok pe-

dig megint csak Lengyelország belső viszonyaiban rejlett. A lengyel felkelések azért törtek ki olyan lendülettel, mert a lengyel nemesség öntudatos osztály és azért buktak el olyan véres fővel, mert a lengyel nemesség nagyon is öntudatos volt. Sohasem tudták annyira feláldozni az osztályérdeküket, hogy felszabaditották volna a lengyel, litván és rutén jobbágyaikat. A cárizmus tehát mindig felölthette magára a parasztszabaditás maszkját és a paraszttömegeket mindig mozgósithatta a felkelő lengyel nemesség ellen. A lengyel forradalmároknak, nem hiába, hogy nemesi forradalmárok voltak, mindig két arcuk volt: egyfelől a történelem Kosciuszkói és Bemjei, másfelől a Heine Krapülinszkijei és Waslapszkijei. Igy történt, hogy a lengyel forradalmi nemesség elvérzett utolsó forradalmában, az 1863/64-iki felkelésben. Számüzetésbe futott, akasztófára került, Szibériába cepelték, vagy otthon ment tönkre gazdasági sorvadásban.

A lengyel nemesség vezető szerepe megszünt és uj vezetőosztálya támadt a lengyel nemzetnek: a burzsoázia. Furcsa módon alakul ki Lengyelországban a polgári osztály. Orosz cári ukázok tenyésztik mesterségesen. A rebellis lengyel nemesség végső letörésére minden eszközzel ipart fejleszt a cárizmus Lengyelországban és polgári osztályt varázsol szinte a semmiből. Mindenáron azt akarják, hogy a lengyel

ipar fellendüljön és elsősorban politikai célokat akartak szolgálni azzal, hogy 1851-ben eltörölték Oroszország és Lengyelország határvámjait. 1864-ben a parasztreform végleg a kapitalizmust teszi urrá Lengyelországban és 1865-ben már igy jajdul fel egy lengyel nemes ur: „Olyan időket élünk, hogy nem lehet tudni, vajjon gyermekeinknek lesznek-e szolgáik, vagy maguk lesznek-e szolgákká.“ Most már nem a nemesség, hanem a burzsoázia gondolkodása képviseli a lengyel nemzet gondolkodását. Uj jelszó lesz urrá. Most már nem azt mondják, áldozzunk mindent a hazáért, hanem azt, hogy gazdagodjunk a hazáért. Most már azt hirdetik, hogy Lengyelország függetlenségéért nem szabad felkeléseket szitani, hiszen ebben csak elvérzik a nemzet, hanem ipart kell teremteni, gyárakat kell épiteni, gazdagodni kell, az anyagi jólét majd fellenditi a nemzeti erőket is. És lassanként csatlakozik ehhez a jelszóhoz a megmaradt nemesség is, amely mezőgazdasági iparban találta meg a maga számadását. Krasinszky, a lengyel költő irja erről az ujfajta nemességről, hogy buzával és cukorrépával fogja betölteni Lengyelország sirját. A kapitalizmus kialakulásának és a burzsoázia uralmának ez első korszakában még nem mondanak le Lengyelország uralkodó osztályai egészen a nemzeti függetlenségről, hanem csak a tartózkodás, a cárizmussal való nemtörődés politikáját, a passziv rezisztenciát prédikálják.

De egyre erősödik az ökonómiai fejlődés. A kilencvenes évek óta egyre mélyebben hatol a lengyel ipar Oroszország testébe. A transszibériai vasuttal egészen Szibériáig és Középázsiáig jutnak el a lengyel ipar termékei. A lengyel textilipar termékeinek felét Oroszországba exportálják, a lengyel vasipar munkájának háromötöde orosz piacra kerül. Lodz textilipara, Sosnovic vasmüvei, Varsó gépipara és cukorgyárai roppant erővel vonzódnak a hatalmas mágnes, a mérhetetlenül fogyasztó orosz piac felé. A cárizmus védővámpolitikája másfelől egyre inkább arra kényszeriti a lengyel ipart, hogy ne külföldi, hanem orosz nyersanyagot dolgozzon fel. Uj álom kezd Lengyelországban kialakulni. Már nem Varsóról, a független Lengyelország fővárosáról ábrándoznak, hanem arról a Varsóról, amely két óceánt összekötő kereskedelmi utnak legyen a centruma. Ebben a korszakban már nyiltan és végleg bevallja a lengyel burzsoázia, hogy nem független Lengyelországot akar, hanem éppen ellenkezően, befolyást akar magának Oroszországnak az ügyeibe. Vasut, adó, tarifa, vám kérdéseiben életérdekei dőlnek el a lengyel iparnak Oroszországban, befolyást akar tehát minde dolgok intézésébe. Megszünik a politikai passzivitás és politikai aktivitássá lesz. Csakhogy most már egyenesen forditott irányban kezd müködni: nem független Lengyelországot akar, hanem mennél szorosabban Oroszországhoz akar tartozni.

Betetőzi azután a lengyel nemzet vezetőosztályának ezt a fejlődését az 1905-iki nagy orosz forradalom. Ekkor már nemcsak az orosz birodalomhoz csatlakozik a lengyel burzsoázia, de szövetkezik magával az orosz cárizmussal is. A nagy forradalom megdöbbentő erővel mutatta meg a lengyel proletárság szociális forrongását és halálos rémületbe kergette a lengyel burzsoáziát. Ez a rémület késztette arra, hogy immár nemcsak liferálja Lengyelországot a cár lábai elé, hanem a maga nemzete ellen is forditsa a cár fegyvereit. A maga védésére, a maga lengyel honfitársai, a lengyel proletárság ellen hivja be Varsóba a cár kozákjait. Ahogy a lengyelkérdés legmélyebb ismerője, Rosa Luxemburg mondja: A lengyel burzsoázia lett Lengyelország Oroszországhoz láncolásának hussá vált gondolata.

Ha csak a lengyel nemzet uralkodó osztályait nézzük, akkor azt kellene mondanunk: Finis Poloniae. De Lengyelország ma már nemcsak a nemesség és a burzsoázia, hanem a proletárság nemzete is. A lengyel proletárság pedig ma jobban, mint valaha, akarja Lengyelország önállóságát és a proletárság jövőjében bizva, nyugodt bizakodással mondhatjuk: Nincs még veszve Lengyelország. A proletárság akarja a lengyel nemzet egyesülését és függetlenségét, mert tudja, hogy a nemzeti önállóság előfeltétele minden osztályharcnak. A proletárságnak érdeke Lengyelor-

ság önállósága, mert az Oroszországgal való egyesülés a ma még mozdulatlan és reakciós orosz parasztmasszák uralmát jelenti a fejlettebb, nagyipari Lengyelországgal szemben. Csak a proletárság ma már a lengyel nemzetnek egyetlen osztálya, amely valóban egynek érzi magát a széttépett Lengyelországnak mind a három részében. Az 1905-iki nagy orosz forradalom mind a három országrészben egyformán megmozgatta az orosz cárizmus ellen. Olyan történelmi élmény ez, amit sohasem lehet elfelejteni, ami örökre egységbe köti őket. A három országrész lengyel szociáldemokráciája minden nemzetközi kérdésben egységes egészként jár el, nemzetközi kongresszusokon egységes külön nemzetként lép fel. A lengyel proletárság ma az egyetlen osztálya a lengyel nemzetnek, amely hiven lobogtatja a nemzeti önállóság és függetlenség zászlaját. A lengyel burzsoáziának és nemességnek nyugodtan igérhet Nikolajevics Miklós, az orosz generalisszimus nemzeti egyesülést, mert hiszen a függetlenséget és önállóságot „a cár jogara alatt" igéri. Az orosz cárizmus ma „önálló királysággá" teszi Lengyelországot és nyugodtan meg is teheti, mert a mai Lengyelország a mai uralkodó osztályaival teljes és szoros egységbe forrott a cári Oroszországgal és az autonómia éppen a teljes beolvadás nyugtázása. A lengyel nemzet felső osztályai csak a multban harcoltak Lengyelországért, a jelenben pedig nyugodtan türték, hogy a cári uralom Lem-

bergben becsukja a Kosciuskó-felkelést ábrázoló körképpanorámát. Festett vászon és csinált viaszfigurák forradalma: ime ennyi maradt meg csak a lengyel vezetőosztályok cárizmus ellen való forradalmaiból és még ezt is elzáratja velük, kitagadtatja velük az orosz cárizmus. Csak a lengyel proletárság az, amely nem festett vászon és viaszbábforradalmat csinál, hanem amely valóban a szive vérét ontja Lengyelország önállóságáért. Galicia lengyel szociáldemokratái azok, akik lengyel légiókat alkottak és csodálatos hősiességgel, nagyszerü önfeláldozással ontották és ontják vérüket a cárizmus ellen, a lengyel szabadságért.

OSZK
(Országos Széchenyi Könyvtár)

A cionista beszél.

Idegen test, idegen ék volt valaha a zsidó Európa agrártársadalmaiban. A földjén termelő, magának gazdálkodó paraszttal és földbirtokossal szemben a zsidó jelentette az adás-vevést, a földnélküli jött-mentséget. Amikor még semmi sem volt áru, a zsidó szemében és kezében már minden áruvá változott. Uj életelvet hozott a zsidó magával, nem csoda hát, ha idegenül, otthontalanul érezte magát a régi Európában. Nem érzett semmi közösséget a keresztény világgal. Ugy érzett, mint Shakespeare Shylokja: „Adokveszek veletek, járok és állok veletek, de nem akarok se enni, se inni, se imádkozni veletek." A zsidóság minden tagja ezekben az időkben Európa nemzeteivel szemben egyetlen egységes nép tagjának érezte magát. Ezekben az időkben, ha nem is egységes nemzet, de egy nagy nemzetközi szövetség volt a zsidóság.

De aztán a világ egyetemes urává lett a kapitalizmus. Mindenki árueladóvá és vevővé lett, nemcsak a zsidó. És ezzel megindul a zsidóság asszimilációja. Nem a zsidó kezdte meg a közeledést a keresztény társa-

dalomhoz, hanem maguk a keresztények lettek zsidókká, tőkésekké, árutermelőkké. Amikor igy eltünt az elvi választó különbség a két világ között, megindul Nyugateurópában a zsidóság beolvadása a körülötte levő nemzetekbe. Elveszti a zsidó a külön nemzeti jellegét. Elsajátitja a környező nemzet nyelvét. Eldobja külön ruháját, ételrendjét. Alig tart meg valamit vallása szokásaiból. Megszünnek külön felekezeti iskolái. Házasodik másvallásuakkal.

Csak Keleteurópában nem indult meg ez a beolvadás, csak itt maradt a zsidóság elszigetelten. Két oka van ennek. A zsidók itt tömören, egy testben laknak együtt, nem pedig szétszórtan és itt még fejletlenebb a gazdasági élet, itt a kapitalizmus még nem oly általános, itt a zsidónak még van bizonyos kapitalista missziója a nagy szláv paraszttengerben.

A zsidóság itt megmaradt külön nép gyanánt, de az utolsó évtizedekben itt is nagy erjedés, nagy változás megy végbe benne. A régi *vallási* öntudat helyére lassanlassan *nemzeti* öntudat lép a zsidóságban. Sajátos proletár és kispolgár zsidó nemzet kezd kialakulni. A gazdag zsidók itt is asszimilálódnak. A lembergi zsidó nagykereskedő, vagy zsidó gyáros egyformának érzi magát a lembergi lengyel nagykereskedővel meg gyárossal és elfogadja a lengyel kulturát, beolvad a lengyel nemzetbe. A gazdag zsidó Galiciában lengyellé lesz, a zsidó burzsoázia asszimilálódik itt is. De a

szegény zsidó nem olvad be. A nagyvárosokban összepréselve, a társadalom aljára szoritva, nem jut el hozzá a felső osztályok lengyel kulturájából semmi. Mikor azután demokratikus erők megmozditják, amikor a proletáröntudat beleplántálódik, amikor a kispolgármozgalmak életrekelnek benne, akkor csak a maga zsidóvoltán keresztül férkőzhetnek hozzá az uj eszmék. A szegény zsidó éppen abban a pillanatban, amikor modernizálódik, kezd hangsulyozottan élni jiddis nyelvével. A modernizálódás nála nem asszimilálódást, de zsidó nemzeti öntudatot hoz. Az öntudatos zsidó proletár és kispolgár Galiciában megköveteli, hogy respektálják a zsidó voltát. Csak az ő nyelvén irt lapot olvas. A népgyüléseken jiddis szónoklatok hangzanak. Zsidó szervezetek alakulnak. Zsidó irodalom, zsidó szinház fejlődik. Igy támad fel egy uj zsidó nemzet, de ez már nem a talmud nemzete, ennek már semmi köze a régi Izráel kiválasztott népéhez. Ez már nem *vallási* alapon szervezkedik, hanem *nemzeti* alapon. Hiszen különösen két pillére van: a szociálista zsidó proletárság és a cionista zsidó kispolgárság és intelligencia. A szocialista zsidó proletárság csakugy, mint minden más szocialista párt a vallást magánüggyé deklarálja. A ciónista zsidó kispolgárság pedig éppen a régi ortodox zsidósággal szemben veszi fel a harcot.

A zsidó proletárság az egész világ *proletárságának* az erejét akarja a zsidóság felszabaditásának a szolgálatába állitani.

A cionizmus pedig az egész világ zsidóságának az erejét akarja összefogni. A szocialista zsidó proletár, éppen, mert látja a letiport zsidó munkásság nemzeti szenvedéstöbbletét, a proletárság nagy nemzetközi győzelmétől várja a szabadulást. A cionizmus végcélja pedig a zsidó nemzeti állam megalapitása.

Palesztinában, a régi Izráel hazájában, akarják a cionisták felépiteni a zsidó nemzeti államot. Az a céljuk, hogy Oroszországból, Galiciából, Bukovinából kivándoroltassák a zsidóságot, hogy ott egyetlen masszává tömöritsék, hogy egységes nemzetté tegyék, amelynek önálló állama van.

Érthető ennek az utópiának a kialakulása, hiszen a zsidó Keleteurópában csakugyan idegennek, senkihez se tartozónak érzi magát és nem csoda, ha azt hiszi, hogy csak a maga államának a házában élhet otthon, élhet minden üldözéstől, üzéstől szabadon.

Érthető ennek az utópiának a kialakulása és mégis céltalannak és reménytelennek kell bélyegezni.

Mi baja a zsidóságnak Keleteurópában? Az, hogy még mindig gettóban él. Az, hogy még mindig csak bizonyos területekre zsufolódik, csak bizonyos foglalkozásokra koncentrálódik. Az összezsufoltság különiti el a más nemzetbeliektől s más vallásuaktól, a csak városi foglalkozások üzése teszi türhetetlenné, konkurrenciában elviselhetetlenné a sok százezer, heringként egymáshoz préselt városi zsidó helyzetét.

Mit akar a cionizmus? Külön országba, Palesztinába akarja gyüjteni az összes zsidókat. A sok szétszórt gettót Lodzból, Varsóból, Lembergből, Brodyból tömöriteni akarja egyetlen világgettóvá. Össze akar gyüjteni minden zsidót Palesztinába. De hogy akar ott belőlük nemzetet csinálni? Nemzetté csak ugy alakulnának, ha minden társadalmi osztály képviselve volna közöttük. De bizony Nyugateurópa asszimilált burzsoái egy csepp kedvet se mutatnak, hogy otthagyják európai jólétüket és poziciójukat. De még ennél is végzetesebb hiba, hogy hiányzik a zsidóságból éppen a társadalmi munkamegosztás alapja: a földmivesréteg. Zsidó parasztok nincsenek. Nem azért, mintha a zsidóság fajilag alkalmatlan volna a földmivelésre, hanem azért, mert a zsidók egész tömegükben v á r o s i emberek. A városi ember pedig képtelen a faluba, az eke mellé való visszaalkalmazkodásra. Kudarcot is vallottak a cionizmus minden kisérletei, hogy Palesztinában zsidó földmivelőket tenyésszenek. Kudarcos eddig a sok százmillió árán csinált palesztinai zsidó gyarmatositás a maga egészében.

Nem a zsidónyomoruság legfőbb okának, az egyfajta foglalkozásu zsidók összepréselésének a Palesztina nevü világgettóban való végsőkig fokozása fogja megoldani a zsidókérdést, hanem az a gazdasági fejlődés, amely Keleteurópát is a modern kapitalizmus csucsára fogja vezetni, amely Oroszországban győzelemre fogja juttatni a cáriz-

mus ellen a demokráciát, amely véget vet a zsidók mesterséges elszigetelésének, amely igy eloltva a zsidó nemzeti mozgalom főfészkében az ujonnan gyult nemzeti tüzeket, el fogja oltani őket Galicia városaiban is.

A cionizmus, a zsidók nemzeti elkülönözésének mozgalma csak *átmenet* a zsidók teljes és végső asszimilizációja és emancipációja felé.

De ma még van cionizmus, ma még ideál Palesztina. Ma még kispolgárian gondolkodó munkások, kézmüvesek, kiskereskedők és intellektuelek tömege hisz benne és ma még hozzátartozik Galicia szociális és szellemi képének a megrajzolásához. Lembergben erős a cionizmus. Politikai szerepe is nagy. A választásokon is számottevő. Sajtója visszhangzik az utcákon és a lelkekben. Meg kellett hát kérdeni őket, hogy vannak, mint vannak a cionizmus leggyülöltebb ellenségének, a cárizmusnak tizhónapos uralma után?

És kérdésünkre a legkiválóbb, a legképzettebb, a legelső vezéri sorban álló cionista igy beszélt:

A cionizmus a szegény emberek hite. A zsidó nemzeti érzés csak a kicsinyek és elnyomottak szivében él. A gazdag zsidó nem érzi magát zsidónak. A gazdag zsidó, ha százszor el is taszitja magától a lengyel, lengyelnek érzi magát. Lengyelül beszél, lengyel ujságot olvas, a gyermekét lengyel iskolába járatja. Furcsa emberfajta a gazdag galiciai zsidó. Egy részük igazán gazdag, igazi vállalkozó és igazi kereskedő. De

nagyrészük, nagylábon ugyan, de — a levegőből él. Vállalkozásaik vannak, de nincs semmi alapjuk. Se szaktudásuk, se tőkéjük. Levegőemberek. Galiciai specialitás ez. Nem talál ilyet sehol másutt széles e világon. Jól élnek, dusan költekeznek. A gyerekeiket ugy nevelik, mintha királyfiak és hercegkisasszonyok volnának. De az exisztenciájuk felette labilis. Minden pillanatban felborulhat. Valójában uzsoraexisztencia. Parazitaélet. A háboru ezrével tette tönkre ezeket a levegő-alakokat. Házakra adtak jelzálogkölcsönt — a házak most romokban hevernek. Füstös, csonka falak vagy gránátlyukak vannak a helyükön. Váltókra adtak pénzt szétszórva az ország minden részében, most az adósaik katonák vagy halottak, vagy elcepelte őket az orosz, vagy koldus menekültekké lettek. A háborus élet zürzavara, az idegenuralom kaossza örökre elseperte a kezükből ezt a papiros-váltóvagyont.

Tipikus az ilyen levegőembernek az életsorsa. Vidéki városkában kezdi. Ősi, zsidó „nemes" familiából való. Gőgös is a származására. Megházasodik. A „nemességére" kap 5—6000 korona hozományt. Ezzel spekulálni kezd. Furcsa módon: mindig csak bevesz, de kiadni nem ad ki semmit. Igy dolgozik: összekerül (zsák mindig megtalálja foltját) valami ifju hadnaggyal vagy könnyelmü grófocskával. Valami bálra, egy frakkra, lakcipőre, valami szép hátaslóra, vagy valami szép dáma bokrétájára, brilliánsgyürüjére kell az urfinak a pénz. Kap a levegő-

embertől váltóra. Mikor azután a második ruhát, az uj nyerget, az uj pár cipőt veszi a gavallér ur, akkor a levetett ruha, az öreg cipő, a használt nyereg az uzsorásé. Ingyen. Ez már a gavallérsághoz tartozik. Valóságos áruraktárt gyüjt igy magának és továbbkereskedik vele. Ha a parasztnak ad pénzt kölcsön, akkor az a busás, borsos kamaton kivül minden hónapban még tojást, tejet, csirkét, vajat, főzeléket hoz be neki a faluról. Ez már hozzátartozik ahhoz, hogy a nagyságos uzsorás ur jókedvében maradjon és ne legyen nagyon szigoru, ha a paraszt elkésik valami lejáratnál. Valósággal ruha- és csirkeadót vet ki a levegőember az adózó jobbágyaira. Ruhája, élelme szinte egészen ingyen van. Szükséglete, igénye különben is ilyenkor, a pályája kezdetén még semmi.

Lassanként azután kicsi lesz neki a vidéki város és felköltözik Lembergbe. Nagyban folytatja most már ugyanazt, amit a kisvárosban kezdett. Most már nem megszorult ifju gavallérok, hanem megszorult nagy vállalatok zavarát használja ki és most már nem száz paraszt apró földjeit, hanem egyetlen földesur hatalmas nagybirtokát uzsorázza ki.

Igy nő egyre rohamosabban, egyre fokozódva a levegőember tőkéje. De az ember soha sem tud hozzánőni a tőkéjéhez. Mindig megmarad lelkében kisvárosi zsidó uzsorásnak, nagyritkán válik belőle a termelésben résztvevő gyáros, nagyiparos. A levegőember uzsorás kicsinyességét jellemzi: Mikor

már Lembergben él és hazakerül látogatóba a kisvárosba, ahol kezdte, azt mesélik neki, hogy az a hir járta felőle, hogy nemrégiben tönkrement. A levegőember büszke gőggel háborodik fel és mutatja meg, hogy csekkontóján 800.000 korona van és még büszkébb gőggel vágja ki, hogy ott a kisvárosban egy zöldségeskofa hetirészletekre adós neki 100 koronával. Ez a levegőember! Nyolcszázezer koronája van a nagybankban, de azért uzsoráskodik 100 koronával is, heti egykoronás részletekben kapván meg a tőkét és 100 héten át mindig a heti 40 fillér kamatot. Ez az ember, amikor a felesége uj ruhát csináltat, igy sopánkodik: „Hogy lehet szive valakinek uj ruhára készpénzt kiadni, amikor a pénztárban egynegyed millió korona árendára ki nem adott, nem kamatozó pénz van."

Ilyenek a galiciai gazdag és talmi-gazdag zsidók. Most persze egyet se talál belőlük se Galiciában, se Lembergben. Most Bécsben és Abbaziában vannak. Elszaladtak az orosz elől.

Csak a szegény nép maradt itt. Ittmaradt a középosztály egy része, amely nem hitt a veszedelemben vagy elkésett a menekülésel. Tudták, hogy a cárizmus nagy veszedelmet jelent, de ugy remélték, hogy nyugodt és fegyelmezett viselkedéssel elkerülhetik az üldözést. Persze csalódtak. Ittmaradt az intelligencia egy része is. Ittmaradt a kézmüvesek és munkások nagy tömege. És itt Lembergben maradt a foglalkozásnélküliek

roppant masszája is. Napról-napra élő elem ez. Anzixot árul, ha jön az osztrák, ujságot kiabál ki, ha jön az orosz. Ha egy nap beteg, másnap nincs mit ennie.

Csak a szegény nép maradt itt, ami más szóval annyit jelent, hogy mindazok, akik a zsidó nemzethez számitják magukat, akik nem renegátok, akik cionisták.

Rettentő erőfeszitéssel kellett dolgoznunk, hogy ezt a szegény embertömeget, népünk nagy tömegét életben tartsuk és mentsük a nyomortól. A segitőbizottság rengeteget dolgozott. Vagyonokat szórtunk szét. Konyhákat tartottunk fenn. Pénzt, ebédet, ruhát, cipőt osztottunk ki. Gyermekeknek tejet. Az állam nem volt itt, Ausztriától el voltunk vágva. A katonák itthonmaradt családjainak mi fizettünk segélyeket. El merem mondani, hogy az orosz uralom alatt a zsidók voltak az állam helyettesei. És most, hogy felszabadult Lemberg, nem szüntetjük meg a munkánkat. Segélyt, kenyeret tovább kell osztanunk. A szegények most is szegények.

Mindent elkövettünk és elkövetünk, hogy népünket töretlen erőben találja a háboru vége, amikor ujra felvehetjük nagy eszméinkért, a cionizmusért a harcot.

Nem a régi cionizmusért, amely csak ábrándozott az eszményért, de amely gyakorlatilag nem tudott elérni semmit, mert távolállt a zsidó nép nagy tömegeitől. Ha meg akarjuk valósitani a zsidó államot, akkor először itt, Galiciában kell szervezznünk a zsidó tömeget. Én a tömegekre tá-

maszkodó uj iránynak, a „zsidó“ cionizmusnak vagyok hive. Ne mulasson a jelzőn. Ez nem pleonazmus. A régi cionizmus valósággal halálos ellensége volt mindennek, ami a zsidó tömegek lelkének szent volt, ami régi zsidó hit és érzés volt. Ezért is nem tudott közelférkőzni a tömegekhez. Az uj élet kettéosztotta a zsidóság lelkét: az ifjuságban teljes vallási közönyt teremtett, az öregekben az ortodoxiát még erősebbé tette. Miután a cionizmus elsősorban éppen a vallásban közönyös ifjuság közt terjedt, az öregek ugy látták, hogy „jó“ zsidó, aki tartja vallását, nem lehet cionista, nem lehet nemzeti érzésben zsidó. Az ortodoxizmus és cionizmus harca valósággal az apák és fiuk harcává lett. A cionista nem imádkozott, nem végzett rituális mosdást az evéshez, szombaton tüntetően dohányzott. Természetesen mindennek semmi köze sem volt a cionizmushoz. A fiatalok az uj élet hatása alatt mindezt megtették, még mielőtt cionisták lettek volna és megtették anélkül is, hogy valaha cionisták lettek volna. De az öregek gondolkodás nélkül azonositották a két jelenséget: a vallástalanságot és a cionizmust. Ezért volt az, hogy az ortodoxok, a zsidók legnagyobb tömegei nem voltak hozzáférhetők a cionizmus számára. Különösen a csodarabbiság, a bigott, vakbuzgó zsidó klerikalizmus ágált ellene. A csodarabbidinasztiák érezték, hogy a modern, felvilágosult cionizmus veszedelmet jelent bigott hatalmukra. A csodarabbi-befolyás méregfogát

csak ugy lehet kitörni, ha közeledést tudunk teremteni az ortodox tömegek és a cionizmus között. Sikerült is hosszas küzdelmek után magába Beltzbe, a csodarabbibefolyás legerősebb centrumába a cionizmust beplántálni. Behatoltam a zsinagógába és a régi talmudi szellemben tartott előadás után, a középkor minden rabbinusának a citálása után — hirtelen rájutok a cionizmusra. Először be kellett bizonyitanom, hogy, Majmuniról nem is szólván, voltaképen már maga Mózes is cionista volt. Azután kezdhettem csak közöttük agitálni: „Azt mondjátok, hogy a cionisták gojok? Hát mit akartok, hogy a fiatok csak goj legyen, vagy hogy legalább cionista is legyen? Azelőtt nem hagytátok a fiatokat studirozni, mert féltetek, hogy elragadja a kereszténység sodra. Mit értetek vele? Nem tanult, lett belőle kereskedősegéd, lett belőle munkás, meg lett belőle sokszor foglalkozásnélküli naplopó és mégis goj lett. Igy tesztek most a cionizmussal is. A fiatok nem lesz cionista, nem érzi magát a zsidó nemzet tagjának — és mégis vallástalan lesz. Hát nem érzitek, hogy mindenkinek valami közösségbe kell tartoznia? A lengyelek kivetnek maguk közül. Rutének nem vagyunk. Mik vagyunk? Zsidók vagyunk! Összetartást érzünk. A zsidó nemzet fiainak érezzük magunkat. Látjátok, ez a cionizmus!“

A cionizmus csak ugy valósitható meg, ha közeledik a tömegekhez. Ezért kell közelednie az ortodoxok lelkéhez és ezért kell más-

felől közelednie a zsidó proletártömeg szociális szükségleteihez. Külön csoportja alakult a cionizmusnak a szocialista és mégis cionista munkások részére: a poalicionista csoport, amely harcol a proletárság minden szociális követeléséért, de harcol Cion megvalósulásáért, Palesztináért, a nagy független, önálló egységes zsidó államért is. A világ mai müvelt nemzetei közül a legrégibb nemzetnek kell végre megteremtenie a világ legszentebb helyén a világ legifjabb államát.

Igy beszélt a cionista. Minden szava fanatizmus. Igy beszélhettek a legelső szocialisták, mikor a szocializmus még csak utópia volt. Igy beszélhetett Cabet, mikor Ikáriát akarta megalapitani. Egy pillanatra valósággal tragikus alaknak láttam a cionistát. Cion utópiája sohsem fog megvalósulni. A zsidó nép felszabadulása csak a zsidó nemzet teljes megszünésével következhet be. Nem Palesztina lesz a zsidóság igéretföldje, mint ahogy a proletárságnak se Ikária lett a Kanaánja. Nem a gonosz világ megkerülésével, a világ nyomoruságai háta mögött lehet megoldani a földi paradicsom nagy álmát. A szabadság országa a világ centrumaiban, a gonosz világgal való harcos szembefordulás utján fog a földre szállani.

A szép családi élet.

A családi élet egyszerüen megszünt az orosz Lembergben. Amivé a nagyvárosok proletárságának a családi élete már rég lezüllött, odajuttatta Lembergben a polgárság, a jómóduak életét is az invázió és az idegenuralom. A nyomoruság, a legszükségesebbek hiánya egyfelől, a család tagjainak mindenféle munkában való szétszóródása másfelől, szétdulja békében is a proletárcsaládot. Ez a két ok lett általánossá az oroszok által megszállott Lembergben. A nyomoruság, az élelmiszerhiány egyfelől, a családtagok erőszakos szétszakitása másfelől, valósággal felbontotta Lembergben a családi életet.

Megszünt a család alapja: a közös tüzhely, a háztartás és az ochrana eltépte egymástól a család egyes tagjait.

Rideg, kietlen volt az élet az orosz Lembergben. Nemcsak a politikai rémület, a hadi bizonytalanság szakadt rá az emberekre, hanem a legborzasztóbb létbizonytalanság is. Senkise tudta, lesz-e holnap mit ennie? Különösen keservesek voltak az első idők az orosz uralom alatt. Nem volt élelmiszer a városban. Megszünt Lemberg kapcsolata a vidék-

kel. Nem hajtottak fel marhát, nem hoztak be se tejet, se vajat. Nem volt hus, nem volt kenyér. Az éhség rémülete szállt meg mindenkit. A pánik már ugy látta, hogy az egész negyedmilliós városnak éhen kell vesznie. A rémület persze még inkább csökkentette az élelmiszermennyiséget. Ami ennivaló volt is, azt eldugták, azt tartogatták, azt elvonták a kereslet piacától. A vaj olyan ritkasággá lett, hogy a cukrászdákban tortapaloták helyett egy kiló vajat állitottak büszke diszül a kirakatba. Fehér liszt egyáltalán nem volt. „Mikor azután később az első kiflit ettük" — mesélte egy lembergi háziasszony — „valóságos ünnepnap volt." De a legborzasztóbb baj volt, hogy nem volt mivel tüzelni. Szén nem volt egyáltalán, a vasuti közlekedés megakadásával megakadt a szénszállitás is Lembergbe. De nem volt fa sem. Lemberg körül van ugyan elég erdő, de nem volt kocsi, ami elhozhatta volna a fát az erdőből. Az oroszok elrekviráltak minden járművet, minden teherhordóállatot. Különben is csak nagy protekcióval lehetett ahhoz a kegyhez jutni, hogy fát vághasson valaki az erdőben. Legalább is egyetemi képzettségünek, vagy városi hivatalnoknak kellett lenni ahhoz, hogy megengedjék, hogy valaki kimenjen az erdőre és magának fát vághasson. Soha még annyi önkéntes és előkelő favágó nem volt Lembergben. Olyan nagy kincs volt a szén, meg a fa, hogy Bjeneckinél, az ismert lembergi cukrásznál néhány darabka szén, egy könyvkereskedésben egy hatalmas

fatönk volt csodának, kuriózumnak és kívánatos, de elérhetetlen értéknek kiállítva. Lemberg polgárai a télen állandóan kijártak az erdőre fát vágni és ugy cipelték haza a tüzelni valót, amit a két kezükkel vágtak, a vállukon, a hátukon. Egész hadsereg tartott hazafelé egy-egy téli, estére hajló délutánon az erdőből. Ahogy egy kedves és szellemes lembergi háziasszony mondta: „A Lesanicei erdő személyesen jött el hozzánk, mint a Shakespeare Macbethjének dunsinani erdeje."

Nem volt élelmiszer — nem volt mit főzni. Nem volt fa — nem volt mivel főzni. És nem volt miben főzni sem — mert minden vasfazekat elrekviráltak az oroszok. Üres tüzhely, halott kályha, a fazék hült helye — ezek voltak a külsőségei az üressé, halottá és kihültté lett lembergi családi életnek.

Az emberek nem otthon éltek, hanem közkonyhákban. Külön közkonyhákat állitottak a legkülönbözőbb társadalmi rétegeknek. Külön közkonyhájuk volt a vasutasoknak, külön a tanitóknak. Külön konyhája volt az „intelligenciának" és külön a „népnek". Voltak katolikus és zsidó közkonyhák. Jótékony társaságok és a város egyaránt tartottak fenn közkonyhákat. Hetven ilyen közkonyha müködött összesen Lembergben. Naponta hatvanezer ebédet mértek ki bennük ingyen meg néhány kopekért. A családi élet az orosz Lembergben nagyrészt ezekben a közös konyhákban játszódott le.

Rideg, kietlen volt az élet az orosz Lembergben. A reszketés, a terrortól való félelem állandóan ott ült az emberek idegeiben. Az ochrana siró vonaglássá torzitott minden nevetést az arcokon. Meghalt minden vidámság, kihalt minden élet. Már este 7 órakor olyan volt Lemberg, mint egy sötét sir. Az utcán nem járt egy lélek se. Parancs szerint mindenkinek 9 órára otthon kellett lennie, de nem nyugateurópai, hanem keleteurópai idő szerint. Este 8 órára tehát le kellett hunynia a szemét az életnek a cári Lembergben. A cári uralom nem szereti, ha az emberek szertelenek. Az se jó, ha tulsokat nevetnek, ha tulsokat élnek, mert még el találják felejteni, hogy rabszolgák, hogy az élet igazi teljességéhez nincsen joguk. A halott utcákon a sötétség volt az ur. Éjszakai világitás nem volt. A villamos egyáltalán nem járt. Az emberek nem látogatták egymást, mert este nem mertek hazamenni. Szinházba nem járt senki. Mikor egy lembergi hölgyet kérdeztem erről, igy felelt: „Mi nem voltunk a tiz hónap alatt egyszer se szinházban. Családi gyászunk volt. De gyászban volt mindenki, az is, akinek senkije se halt meg.“ A szinházba senki se járt, de azért a város mégis nyitvatartotta, mert az oroszok kaszárnyának akarták rekvirálni és ettől csak ugy lehetett megmenteni, ha vidáman, elfogulatlan kacagást mimelőn tovább játszottak benne. Vidámság, igazi vidámság csak a Casino de Parisban volt, ahol orosz tisztek számára énekeltek formás lábikrák-

kal és táncoltak magasra felvetett szoknyákkal. Mulatni csak itt mulattak, lembergi embernek — ahogy megint csak lembergi asszony mondotta — nem volt tisztességes dolog mulatni.

A társasélet igy egészen meghalt, de ez nem azt jelentette, hogy a családi élet bensőbbé és egészebbé vált. Az ochrana gondoskodott rćla, hogy összetörje és cseréppé dulja. A cári pribékek valóságos hajtóvadászatot tartottak az emberekre. Egyszer politikai volt az ürügy, másszor katonai okot kerestek — de mindig megpróbáltak zsarolni az üldözéssel. Átlag minden három hétben került a sor valakire. A férfiak egy része állandóan bujdosott. Az emberek éjszaka nem mertek lefeküdni, mert az éjszaka volt a kritikus időpont. Az orosz ochrana mindig éjjel hivataloskodott. Éjjel voltak a letartóztatások. Éjjel rendezték a házkutatásokat. De nemcsak az üldözés folyt éjszaka, hanem a legegyszerübb közigazgatási eljárás is. Bármit kért valaki, akár egyszerü passzust, vagy közönséges üzletnyitási engedélyt, éjjel két órakor verték fel az ochrana emberei: „Gyere azonnal a városházára!“ Szegény ember rémülten ugrott és kapkodta a ruháit és vacogó foggal állt meg a mindenható orosz tisztviselő előtt. „Te kértél koncessziót?“ „Igen, uram.“ „Nesze és most takarodj haza.“ A szegény szerencsétlen már azt hitte, hogy Szibériába viszik, már az akasztófát látta rémült viziója, pedig csak egészen egyszerü, apró, közönséges,

mindennapi hivatalos ügyecskét intéztek ilyen módon el vele.

Mindig vártan és mégis a legváratlanabbul jöttek az ochrana emberei. Éjszaka egyszerre csak megjelent négy rendőr, az udvart körülállták a csendőrök és vitték a férfit, a férjet, a családapát a börtönbe. Lehet, hogy tiltott ujságolvasáson érték, lehet, hogy csak ujabb rubeleket akar belőle zsarolni az ochrana. Sokszor még arra se hagynak időt, hogy felöltözzön. Csikorgó téli időben, félmeztelenül cepelik el. Szegény asszonyok, feleségek többet voltak egyedül otthon, mint a férjeikkel. A férfiak már mindenütt inkább mertek lenni, mint odahaza a lakásukban, a családjuknál. A feleségnek már stereotip kérdése volt esténként az ochrana elől bujdosó férjhez: „Fiam, hol fogsz ma éjjel aludni?" Az orosz Lembergben a családi élet egy része a közkonyhákban, a másik része pedig a börtönökben játszódott le.

Az orosz uralom családi életéhez tartozott a családok által elhagyott tömérdek üres lakás is. Voltak egész házak, ahol csak a cselédek és a házmesterek maradtak otthon. Az elhagyott lakások mindig nagy veszedelemben forogtak. Állandóan ott lógott felettük a bekvártélyozás réme. A bekvártélyozás után a butor tüzelőfává, a porcellán cseréppé, a szőnyeg ronggyá, az éléskamra üressé, az ágynemü elszálló levegővé változott. Sok helyen a háztartások derék munkásnői csellel, ügyességgel, sokszor a

maguk fejének a kockáztatásával megmentették a gazdáik holmiját és kotlóstyuk vakmerőségével és szivósságával védték meg az elhagyott lakást. De voltak aztán helyek, ahol a cselédlányok fogékonyak voltak a gazdáik által beléjük oltott romlottság iránt és azzal a meggondolással, hogy ugyis mindent az oroszokra lehet kenni, egyszerüen maguk fosztották ki a lakást. Most bizony erősen megbosszulódott a lembergi burzsoázián a „nagysága" és a „cseléd" viszonya. A cseléd, akit soha lelkileg nem engedtek magukhoz közel, akit sohse, egy percig se tekintettek embernek, akit sohse vettek be a családba, most maga se érzett semmi közösséget az oroszok elől elfutó családdal és az oroszok számlájára ártott, amit tudott. Sokszor meg a „rabló" oroszok a hirhedt házmesterek voltak, méltó társai a moszkvai vagy pétervári házmestereknek. A házmesterek voltak az ochrana legveszedelmesebb eszközei. Állandóan ott spiónkodtak a lakók körül. Valósággal a házmesterek kényének voltak az emberek kiszolgáltatva. A házmesteri kapukulcs sokszor valósággal a Batorego vagy a Brigitka börtön kulcsává lett.

Ilyenforma volt a szép családi élet a cár uralma alatt. A háboru igy forgatta ki az embereket életük minden megszokott rendjéből. Lemberg polgársága tiz hónapra megérezte, mit jelent az, családot, privátéletet széttipró idegenuralom alatt élni. Vajjon gondolt-e arra, hogy proletárok százezrei számára ez a normális állapot béke idején

is? Az anya a közöskonyhán, az apa a börtönben, az iskola hijján csavargó gyerek az utcán — ez volt a polgári család élete tiz hónapig a cári Lembergben. Az anya a népkonyhán, az apa a gyár börtönében, a gyerek az utca rontásában — ez a proletárcsalád élete évek szakadatlan során a polgári Lembergben.

OSZK

Az élő nádas.

Az orosz uralom leghivebb barátai Lembergben a házmestereken kivül a prostituáltak voltak. A házmesterek hozták a cár emberei számára a legbizalmasabb közléseket, ők pedig a legbizalmasabbak a prostituáltakkal voltak.

Nem véletlen volt ez, és nem is az volt az oka, mintha valami különösen erkölcstelen és különösen demoralizált társaság lett volna a lembergi orosz tisztek társasága. Az idegenuralomnak és nem az orosz uralomnak a sajátsága az, hogy leginkább a prostituáltakkal tud bizalmas viszonyba kerülni. Az idegenuralommal szemben idegen és tartózkodó, bizalmatlan és durcás minden társadalmi réteg. Még ha valami osztály vagy népfaj vele tart is, csak titokban meri, csak haragos arc és gyülölettől szikrázó szem szinjátszásával merészeli suttyomban barátságra nyujtani a kezét. Gyorsan, azonnal és fentartás nélkül csak a prostituált tud vele barátkozni és bizalmassá lenni. Nem az orosz tiszt és nem is a prostituált tehet erről, hanem az a társadalom, amely ugy rontotta a prostituáltat, hogy minden

mindegy legyen neki, hogy szőke és barna, szép és rut, ép és nyomorék, barát és ellenség, gyöngéd és részeg férfi mindegy legyen neki, az a társadalom, amely — prostituálttá tette a prostituáltat.

Az idegenuralom képviselői is csak emberek. Jönnek az idegen városba és minden lakás ajtaja bezárul előttük, minden sziv összecsukódik előlük, hát rákényszerülnek, hogy ott, azokon az ajtókon kopogtassanak, ahol mindenkinek megnyilik, azokhoz a szivekhez közeledjenek, amelyek senki előtt nem zárulnak be. Az idegenuralom átka ez, amellyel a saját képviselői ellen fordul: éppen mert idegenek, hát csak testekhez közeledhetnek, sohasem lelkekhez és a testek közül is csak olyanokhoz, amelyek senkinek se idegenek, amelyek pénzért akárkinek megnyilnak.

És az idegenuralom képviselői is csak férfiak. Megint csak nem különös elvetemültség és külön orosz romlottság jele az, hogy az orosz tisztek oly sokat voltak együtt Lembergben prostituáltakkal. Egészséges, ép férfiak jönnek a nagyvárosba, hónapok óta nemhogy nem öleltek, nemhogy nem is láttak, hanem még csak nem is kivántak asszonyt. A lövészárok kinjai, fáradalmai kiölték belőlük a kivánságot, elfelejttették velük, hogy férfiak. De mégis ép, egészséges férfiak és ahogy most a nagyvárosba jönnek, a puha ágyba, a nyugodt alvásba, a bő evés jólétébe, a pihentség, a fürdő kéjébe — természetes, hogy egyszerre vad vágy fogja

el őket az asszony iránt. A nagyvárosba jönnek és a Karola Ludwigán végigringanak előttük szép és kívánatos, a nagyvárosi izlés minden raffinériájával öltözködő nők százai. Ép, szép férfiak, hóditóknak érzik magukat, ugy hiszik, joguk van, hogy megnyiljon előttük a nagyvárosnak minden virága, hiszen vérüket ontották, hogy ide kerüljenek, hiszen két karjukkal, az ölelésre vágyó két karjukkal hóditották meg. Ugy érzik, joguk van minden asszonyhoz. Fehér ruhában, virágos övvel, vágyó szivvel, gyönyörüséget igérő szemmel kell várnia őket minden nőnek — és ime az asszonyok elzárkóznak előlük, a leányok hónapokig utcára se jönnek miattuk. Be kell hát érniük azzal, amit kapnak, ami magától kinálkozik nekik az utcán. Hóditók, de csak azt tudják meghóditani, aki mindenkinek meghódol, aki abból él, hogy mindig meghódol.

Furcsa viszony a katona és a prostituált viszonya. A katona nem is igen lehet más kapcsolatban a nővel, mint prostituáló viszonyban. A katona ma jön, holnap már tovább megy. Se ideje, se türelme, hogy sokáig udvaroljon. „Le kell fektetni" — ez a katonafilozófia az asszonyállattal szemben. Le kell fektetni; ha megy, szép szóval, ha nem, erőszakkal; ha muszáj, pénzzel. Az egyszeri szerelem, a sohaviszontnemlátás szerelme, — ez a katona szerelme. Ma már a katona nem vihet magával asszonyt a háboruba, mint a renaissance zsoldoskatonája. Ma már nem kisérik „katonaszajhák"

ezrei a csapatokat a táborba, a marsokon, az ütközetekig. A régi katona nem volt ugy elválasztva az asszonytól, mint a mai. A „katonaszajha“ nemcsak mulatgatott vele, nemcsak a tallérjait, a zsákmányolt holmijait csalta el tőle, de gyengéd is volt hozzá, de mars közben segitett cipelnie a podgyászát, de táborozáskor kimosta a szennyesét, de főzött rá, de bekötötte csata után a sebeit. Voltaképen nagyon tisztes, rendszeressé tett, hadvezérek parancsaival szabályozott és szervezett hivatal volt a hadsereget kisérő asszonysereg szerepe. Nemcsak prostituáltak voltak, de asszonyok is és dolgos munkások is.

Ma csak a nagy harcok apró szüneteiben, a ritka pihenések, az ünnepi városbakerülések idején kerül össze asszonnyal a katona. Az asszony ma is, csakugy mint a XVI. század katonájánál, prostituált. De azért a lembergi orosz tisztek és a lembergi prostituáltak viszonyát nem érthetjük meg teljesen, ha nem látjuk, hogy nemcsak a prostituáltat, hanem az asszonyt, az otthonhagyott gyöngédséget, a barátságot, a bizalmasságot keresték az orosz tisztek a lembergi prostituáltban. Sok a hasonlóság is a háboruban álló katona meg a prostituált élete között. A katona is napról-napra él a háboruban, mint ahogy napról-napra él a prostituált mindig. Gondtalannak kell lenniök, hogy elbirják az életüket. Ki kell élvezniök mindent, ami kinálkozik, mert ki tudja, mit hoz a holnap. Nem hoz-e a katonának halált,

a prostituáltnak csuf öregséget? Mindketten gyökértelenek, a katonát a háboru vetette ki a megszokott környezetéből, a családjából, az országából, a prostituáltat az élettel vivott örökös háboru vetette ki a társadalom minden rendjéből. Mind a ketten ugy állanak ott a nagyvárosban, mint idegenek, mint a város közösségéből kitagadottak, mint idegenek, akik senkinek se tartoznak számot adni, akiket semmi közvéleménnyel, semmi botránykozással szemben nem terhel felelősség.

Jött az orosz katona az idegen nagyvárosba és nemcsak asszonyi testet áhitott, hanem asszonyi gyöngédséget, emberi együttérzést is. Az elsőt a prostituáltnál kapta csak meg, hát ott kereste a másodikat is. Az orosz tisztek egyetlen valóságos bizalmasa Lembergben a prostituált volt. Annyi hónap után valakinek kellett, hogy beszéljenek magukról, az életükről, az érzéseikről, az ügyeikről, az otthonukról, a feleségükről, a családjukról, arról, hogy mennyit szenvedtek, arról, hogy mikor lesz már végre béke, — hát a prostituáltaknak beszéltek róla. Titkaik voltak, a lelkükön akartak könnyiteni, de senkinek sem merhettek őszintén beszélni, senkinek sem mondhatták el nyiltan a lelki sebeiket — hát ugy tettek, mint Midás király, aki távol az emberektől a nádasba suttogta bele a lelke féltett titkát. Lemberg prostituáltjai, ezek a hajlékony, nádszáltestü, ringó dereku, szép lengyel leányok lettek az orosz tisztek eleven nádasává. Ebbe az eleven nádasba

sugták bele titkaikat, gyengédség után áhitozó vágyaikat. És a lembergi prostituáltak is többek tudtak velük szemben lenni, mint prostituáltak. Felemelkedtek a XVI. századbeli „katonaszajha" szinvonalára, aki nemcsak prostituált, hanem asszony és munkás is volt. Segitették cepelni az orosz katona lelki podgyászát. Gyengéden mosták a lelki szennyesét. Bekötözték a szivek genynyező sebeit. Ha a lembergi prostituáltak és az orosz katonák viszonyáról való tömérdek apró történetet, tarka históriát hallja az ember, akkor érti meg az orosz férfi furcsa viszonyát a prostituálthoz. A Raszkolnyikov térdreborulása, sirvafakadása az angyali jóságu, szelidségü és az eladottságban is szüzi tisztaságu Szonyácska előtt, Lembergben ki tudja hányszor ismétlődött meg.

Sohsem voltak brutálisok az orosz katonák a prostituálttal szemben. Valósággal regények szállnak arról, mennyire elkényeztették őket. A százrubelesek csak ugy röpködtek. Egy vezérkari alezredes állitólag az utcáról, a kétkoronás szerelmek utcájáról szedett fel egy szép barna leányt, nyolcezer rubeles függőt akasztott a nyakába, állandóan autón járatta, fantasztikus cserkeszkosztümöt szabatott rá. Még ma is, mintha vizió lebegne Lemberg lakói előtt, ahogy nagy fehér kucsmában, letürt lovaglócsizmában, hosszu cserkeszkabátban, férfias nadrágban ült, vágtatott a futó gépkocsiban. A szinházban páholyt tartott a számára, ahogy egyáltalán szinházba szoktatták, igényekre nevelték az utca

leányait az orosz tisztek. Bankember mesélte, hogy egy-egy szép leány vagyont halmozott. Az egyik havonta hat-hétszáz rubelt tett a bankba, egy másik a tiz hónap alatt tizennyolcezer rubelt tett letétbe fiskálisnál. Legendák szólnak arról az arisztokrata orosz tisztről, aki minden ölelésért drágakövekkel kirakott melltüvel fizetett. A melltün a herceg nevének kezdőbetüit fonta arany és drágakő és csak azt kötötte ki, hogy a nő — az ingén viselje. Még azt is tudja a legenda, hogy tizenkét ilyen melltüt hagyott az orosz nagyur Lembergben. Meglepően meg is nőtt a prostituáltak száma az orosz Lembergben. Nemcsak azért, mert igy megnövekedett az értékük, hanem azért, mert megnövekedett, szertelenné nőtt a nyomor is. A külvárosok igen sok derék (és nem ahogy az ostobák és rosszhiszemüek mondják: buja) leánya adta el magát. Ha ennivalót akartak vásárolni, akkor előbb a maguk husát kellett vásárra vinniök. Hányszor adták el magukat egy vacsoráért! Az egyik: az anyja éhezett, a testvérei éheztek, a gyárat becsukták, kereset nem volt semmi, jött az orosz katonatiszt — aznap evett először két hét óta meleget. A másik megbotránkozva, az igazi, szivből jövő erkölcs keserüségével mondja a társnőjéről: „Neki nem kellett volna, hogy eladja magát. Van apja, anyja. De nekem senkim sincs.“ Munkásleányok, varróleányok örökös sorsa ez minden gazdasági válság idején, az orosz uralom pedig az ő számukra minden eddiginél végzetesebb gazdasági krizis formájában jelent meg.

Furcsa, de nem meglepő jelenség, hogy a prostituáltakat az orosz uralom idején a lembergiek halálos gyülölettel megvetették. Nem ugy, mint békeidőben és nem is azért, mert prostituáltak voltak, hanem azért, mert orosz tisztekkel voltak. Először voltak valamivel többek, mint prostituáltak, mint csak megfizetett nők és éppen akkor és éppen ezért vetették meg őket százszoros megvetéssel. Féktelen brutalitással sujtott le rájuk ez a megvetés és gyülölet. Mikor már elvonultak az oroszok, a felszabadulás első napjaiban történt: Porosz tiszt sétál az utcán egy nővel. Odalép hozzá két lembergi egyetemi hallgató és igy szól: „Uram, ez a nő orosz tisztekkel prostituálta magát.“ A tiszt megdöbben és kinlódva kérdi: „Mivel bizonyitják ezt?“ „Akadémikus becsületszavunkra mondjuk, hogy igaz!“ A német tiszt szalutált, sarkonfordult és otthagyta a leányt.

Lembergi mesék.

Nemcsak a gazdasági alapok, nemcsak a politikai, a jogi, a vallási életformák alakultak át a tizhónapos lembergi orosz uralom alatt, nemcsak a családok élete és az utcák szerelme alkalmazkodott az idegenuralom uj világához, hanem már a költészet, a fantázia is megmozdult az idegenuralom ellen. Persze, még nem az irott költészet, hanem csak a tömegek száján elevenen élő, emberről-emberre terjedő népi poézis. Utcán, kávéházban, országuton és szobában termettek mesék és élcek, csattanós históriák és csipős anekdoták az orosz uralom ellen. Bus szláv legendák sajátságosan vegyülnek zsidó talmudi szőrszálhasogatásokkal, bájos népi naivság keveredik városi tulfütött kulturával. A tizhónapos cári uralom alatt született mesékből, legendákból, történetekből és anekdotákból idesorakoztatok néhányat, amiket Lembergben hallottam és amiket sebtiben feljegyeztem:

Együtt ül a korcsmaasztalnál Miklós cár és Ferenc József, a császár-király. Iddogál-

nak egy darabig, azután megszólal Miklós cár:

— Amondó vagyok, hogy kössünk békét. Ugyis elveszted, testvér, ezt a háborut. Hisz annyi a katonám, mint füszál a réten.

De Ferenc József megcsóválja a fejét:

— Hát lehet, hogy neked annyi a katonád, mint füszál a réten, de nekem meg van három jó fejős tehenem. Przemysl, Krakkó meg a Kárpátok. Azok majd lelegelik a te füvedet.

Az oroszok minden galiciai városból kiutasitották és Lembergbe hajszolták a zsidókat. Igy tettek Przemyslben is, amikor elfoglalták. Mikor azután májusban elvesztették az oroszok Przemyslt, akkor született lembergi zsidók között a következő csipős mondás:

— Először az oroszoké volt Przemysl a zsidókkal, azután Przemysl a zsidók nélkül és most övék a zsidók Przemysl nélkül.

Lemberg melletti falu az orosz uralom alatt. Három paraszt a történet szereplője. Az egyik parasztnak szép rétje volt, a másik kapta magát és ott legeltette a marháját. Az első paraszt be is panaszolta ezért a másodikat a harmadik parasztnál, a birónál. A parasztbiró el is itélte az okozott kárért három rubelre. Az elitélt paraszt russzofil volt, panaszra ment hát az orosz kerületi bíróhoz. Az orosz biró azután igy

döntött: A parasztbirónak nem volt már joga ahhoz, hogy ítélkezzen, hiszen ott volt már a hivatalból kiküldött orosz biró, kapott hát büntetésül huszonöt nagajkát. Az első paraszt kapott ötven nagajkát, mert nem kaszálta le idején a rétjét és igy alkalmat adott embertársának a lopásra. A kozák, aki a büntetést végrehajtotta, kapott közben hirtelen huszonöt nagajkát, mert megkenték a kezét és gyengén ütött. A marháit jogtalanul legeltető paraszt néhány csattanós pofont kapott és a biró büntetésül elkobozta és a maga számára levágatta a három tehenét.

Mikor kitört a roppant háboru, a három uralkodó: Ferenc József, Vilmos császár és Miklós cár elment a szent hirében álló csodarabbihoz, hogy megkérje: imádkozzon az ő fegyvereinek a győzelméért.

Először Ferenc József lép be hozzá. A csodarabbi nagy hódolattal felkel és igy szól: „Ugyis imádkoztam volna csapataidért, hiszen mi valamennyien gyermekeid vagyunk, hiszen a te országaidban mi zsidók is csakugy emberek vagyunk, mint minden más népek. Istenhez fogok fordulni, hogy áldását kérjem és bizva hiszem, hogy a győzelem a tied lesz.“

Másodikul Vilmos császár jön a csodarabbihoz és kéri, hogy imádkozzon fegyverei győzelméért. A csodarabbi komolyan válaszol: „Én nem vagyok német, de országodban élő társaim panaszolják, hogy a zsidó

nem mindenben egyenrangu a többi népeiddel, hogy hivatalokból, méltóságokból kizárod őket.“ Vilmos császár feleli: „Ó, a zsidók, ha egypár hivatalt nem is kaphatnak meg országomban, de nagy biztosságban és dus vagyonban élnek.“ A csodarabbi fejcsóválva feleli: „Hát nem fogok ellened imádkozni az egek urához.“

Harmadikul Miklós cár jön a csodarabbihoz, hogy áldását és imádságát kérje harcai győzelméhez. A csodarabbi komor arccal kérdi tőle: „Mi van országod zsidóival?“ A cár feleli: „Istenem, hát élnek és gazdagodnak.“ De rettentő jajgatás hallatszik egyszerre kivülről. Megrongyolt ruháju, siró zsidóasszony ront be a csodarabbihoz, átkulcsolja térdeit és igy jajveszékel: „Rabbi, segits! Három fiam a háboruban van, küzd az orosz cárért. Férjemet megölték az utolsó pogromban a cár szolgái. Három apró gyermekem van még otthon, de jöttek a cár kozákjai és felgyujtották házamat, elrabolták utolsó vagyonkámat.“ Felemelkedik a rabbi és felelősségre vonja a cárt: „Beszélj cár, hát mi ez?“ A cár vállat vont és hanyagul válaszolja: „Mit untatsz ilyen semmiségekkel. Országom oly nagy, hogy igazán nem ügyelhetek minden hitvány apróságra.“ Átokra emeli kezét a csodarabbi és a cár felé mennydörgi: „Imádkozni fogok az Uristenhez, tegye kisebbé országodat, hogy tudjál minden apróságra ügyelni.“

A cári uralom ellensége és a russzofil találkozik Lembergben. Szól a russzofil:

— Győztek a mieink!

Kérdi az oroszok ellensége:

— A mieink? Hát kik a mieink?

Feleli a russzofil:

— Hát akik győztek.

Oroszhoz szitó ortodox papok mondták Lembergben:

— Jaj, az osztrákok, ugy látszik, már megint győznek, mert a zsidók már megint nem köszönnek nekünk.

Egy szekér szénát vett a paraszt az orosz kozáktól. Olcsón vette, mert kocsistul, lovastul ideadta a kozák hetven rubelért. Hazahajtat a szénával és kezdi kirakni a szekérről. Hát amikor a széna aljára ér, egy összekötözött kezü-lábu, bedugott száju parasztba akad a vasvillája. Ott ült szegény, ővé volt a szekér, a ló, meg a széna.

Az orosz ochrana minden apróságért, a legkisebb kihágásért, tiltott ujságolvasásért háromezer rubel pénzbüntetésre és háromhavi fogságra itélt mindenkit. A háromezres és a hármas szám állandóan ott röpködött Lemberg levegőjében. Az elnyomottak ezzel a viccel boszulták meg magukat:

Az o r o s z veri a mellét: Mit, a németek

büszkék a találmányukra, a hatszázhatra? Hát mi épp oly joggal lehetünk büszkék a mi találmányunkra, a háromezerháromra.

Az első nagy orosz vereségek után, amikor már az osztrák-magyar csapatok elfoglalták Przemyslt és közeledtek Lemberghez, a cár magához hivatta az ortodox archimandritát és istentiszteletet rendelt a hadiszerencse megforditására. De bizony nem használt a könyörgés semmit. Ujabb vereségek következtek. Magához hivatta a katolikus püspököt a cár és őrá is ráparancsolt, hogy imádkozzon a győzelemért. De bizony ez se használt. Megint csak ujabb vereségek érték az oroszt. Erre a cár a lembergi főrabbit hivatta magához és neki is megparancsolta, hogy imádkozzon az orosz győzelemért. A főrabbi igy válaszolt: „Ó, cár, ha parancsolod, hát muszáj imádkoznunk, hiszen tied itt most élet és halál hatalma. De én azt mondom, hogy imádság helyett jobban tennéd, ha megfogadnád a tanácsomat. Azt tanácsolom, ó, cár, hogy irasd át Lengyelországot a feleséged nevére."

Régi, középkori keresztény legenda támadt fel Lembergben az orosz uralom napjaiban· Szent Kunigundáról, Szégyenlős Boleszláv király feleségéről szól ez a legenda. A betörő mongolok elől vezette szent Kunigunda valaha reszkető, futó népét Galiciából Ma-

gyarországba. Most felujult Kunigunda legendája, de nem a mongolokról, hanem a betörő oroszokról szól. Ahogy az ellenség üldözi Galicia népét, ahogy a kozákok egyre közelebb jönnek, a szent asszony elébük dobja az övét és ime az öv a rohanó Dunajec folyóvá válik és megállitja az üldöző csapatokat. De azután ujra támad a veszedelem, az ellenség mégis csak átkel a folyón. A nép reszket és segitségért emeli karját a szent királynő felé. Kunigunda az ellenség elé veti vándorbotját és ime megsokasodik a vándorbot, megsürüsödik és a Beszkid-hegység fenyőerdőivé lesz. Az ellenség hosszu ideig tévelyeg az erdőben és a menekülő nép egy darabig futhat előlük. De azután mégis csak utat vágnak maguknak a sürü erdőben is és megint csak tovább üzik a menekülőket. Ekkor szent Kunigunda leveszi fejéről az arany koronáját, feldobja magasba a levegőbe és ime a drágaköves aranykorona, a hatalmas, a napfényben aranyként és drágakőként csillogó Tátrahegységgé változott. A Tátra azután megállitotta az oroszt és a Kárpátok védőfalán sohasem tudott áthatolni.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Tartalom

Oldal

Lembergben 3
Az ujjongó életöröm városa 7
A nagajka 18
Ukraina letiprása 21
Zsidók gyötrelmei 34
Szocialisták üldözése 44
Jó oroszok 55
A földalatti Lemberg 60
Miből éltek Lembergben 80
Messiásvárók 87
Nincs még veszve Lengyelország 95
A cionista beszél 106
A szép családi élet 119
Az élő nádas 127
Lembergi mesék 135

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

VILÁGOSSÁG
KÖNYVNYOMDA
RT.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár